

Notat 2008–25

Næringsaktivitet på ulike typer landbrukseiendommer

Heidi Knutsen
Anastasia Olsen
Siv Karin Paulsen Rye
Otto Sjelmo
Arild Spissøy
Kristin Stokke

NILF

Norsk institutt for
landbruksøkonomisk forskning

Tittel	Næringsaktivitet på ulike typer landbrukseiendommer
Forfattere	Heidi Knutsen, Anastasia Olsen, Siv Karin Paulsen Rye, Otto Sjelmo, Arild Spissøy, Kristin Stokke
Prosjekt	Næringsaktivitet og ressursgrunnlag på ulike typer landbrukseiendommer/Analyse, publisering tilleggsnæring (driftsgranskingene) (A895/D660)
Utgiver	Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF)
Utgiversted	Oslo
Utgivelsesår	2008
Antall sider	96
ISBN	978-82-7077-735-8
ISSN	0805-9691
Emneord	næringsaktivitet, landbruk, landbrukseiendommer, tilleggsnæringer, landbruksressurser

---

Litt om NILF

- Forskning og utredning angående landbrukspolitikk, matvaresektor og -marked, foretaksøkonomi, nærings- og bygdeutvikling.
- Utarbeider nærings- og foretaksøkonomisk dokumentasjon innen landbruket; dette omfatter bl.a. sekretariatsarbeidet for Budsjettnemnda for jordbruket og de årlige driftsgranskingene i jord- og skogbruk.
- Utvikler hjelpemidler for driftsplanlegging og regnskapsføring.
- Finansieres av Landbruks- og matdepartementet, Norges forskningsråd og gjennom oppdrag for offentlig og privat sektor.
- Hovedkontor i Oslo og distriktskontor i Bergen, Trondheim og Bodø.

Forord

På mange norske gårdsbruk utnyttes landbrukets ressurser til mer enn tradisjonelt jord- og skogbruk. Mange har tatt i bruk gårdens ressurser, for eksempel gjennom gardsturisme, aktiviteter i utmarka eller videreforedling av gårdens produkter. Fortsatt er det lite sikker dokumentasjon på omfang og betydning av disse *tilleggsnæringene*, særlig for de landbrukseiendommene som faller utenfor utvalget til NILFs driftsgranskinger i jord og skogbruk.

For å øke kunnskapen om denne delen av næringsaktiviteten på norske landbrukseiendommer har NILF de siste par årene økt detaljeringsgraden i sine registreringer i driftsgranskningene. Sammen med Statistisk sentralbyrå (SSB) har NILF også gjennomført prosjektet «Næringsaktivitet og ressursgrunnlag på ulike typer landbrukseiendommer». Dette prosjektet er finansiert av Landbruks- og matdepartementet og har hatt som målsetting å øke kunnskapen om ressursene og næringsgrunnlaget på landbrukseiendommer.

I forbindelse med prosjektet er det gjennomført to utvalgsundersøkelser, én blant «mindre bruk» som mottar produksjonstilskudd og én blant «landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd». Gjennom de to undersøkelsene ønsket man å kartlegge hvilke aktiviteter som foregår på landbrukseiendommer som ikke er dekket av driftsgranskningene, i hvilket omfang aktivitetene blir drevet m.m. I dette notatet presenteres resultater fra de to undersøkelsene. Notatet inneholder i tillegg resultater fra de detaljerte registreringene for tilleggsnæring og annen næring fra «yrkesmessig drevne bruk» i driftsgranskningene for 2006.

Alle i NILF som har arbeidet med driftsgranskningene, har bidratt med datainnsamling og registreringer for driftsgranskingsbrukene. Det er også mange som har vært med på de to andre undersøkelsene. Silje Nysveen bidro i utvikling av spørreskjemaene og la ned mye arbeid i gjennomføring av spørreundersøkelsene. Kjell Staven laget database for å registrere data i de to undersøkelsene, Irene Grønningsæter, Rune Ommedal, Eivind Thorsen og Berit Langeland har bidratt under telefonintervjuene. Heidi Knutsen var prosjektleder for NILFs del av samarbeidsprosjektet med SSB, og har hatt hovedansvaret for de to undersøkelsene som ble gjennomført i forbindelse med prosjektet. Siv Karin Paulsen Rye, Otto Sjelmo og Kristin Stokke har skrevet den delen av notatet som omhandler de yrkesmessig drevne brukene, Arild Spissøy har skrevet mesteparten av kapittel 7, med bidrag fra Anastasia Olsen. Heidi Knutsen har hatt ansvaret for resten av notatet. Anne Bente Ellevold har ferdigstilt notatet for trykking.

Takk til alle som har bidratt med data til de tre undersøkelsene. En takk også til vår samarbeidspartner, SSB, ved Anne Snellingen Bye og Reidar Steffenstorpet og til alle som har bidratt med nyttige kommentarer og innspill underveis i prosessen. En særlig takk til Agnar Hegrenes og Torbjørn Haukås som har vært viktige støttespillere.

Oslo desember 2008
Ivar Pettersen

Innhold

SAMMENDRAG	1
1 INNLEDNING.....	5
1.1 Oppbygging av notatet	6
2 DEFINISJONER.....	7
2.1 Eiendomstyper – inndeling av populasjonen	7
2.2 Definisjon av jord- og skogbruk, tilleggsnæring og annen næring.....	9
2.3 Metode og føringspraksis i NILFs driftsgranskinger	10
2.4 Begrepet tilleggsnæring.....	11
3 TILLEGGSNÆRING PÅ YRKESMESSIG DREVNE BRUK.....	13
3.1 Resultat og omfang for de ulike aktivitetene	13
3.1.1 Driftsoverskudd, omsetning, arbeidsforbruk og investeringer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter	13
3.1.2 Omfanget av de ulike aktivitetene	14
3.1.3 Myndighetenes satsingsområder.....	15
3.2 Egenskaper ved tilleggsnæringen.....	16
3.2.1 Egenskaper ved produktet.....	16
3.2.2 Egenskaper ved kunden og markedet	17
3.2.3 Ulike landbruksressurser.....	19
3.2.4 Tilleggsnæring basert på jord- eller skog- og utmarksressurser	20
3.3 Tilleggsnæringer med og uten arbeidsinnsats	21
3.4 Lønnsomhet.....	22
3.4.1 Grunnlaget for lønnsomhetsberegninger i ulike tilleggsnæringer	22
3.4.2 Lønnsomhet i ulike tilleggsnæringer	23
3.5 Driftsoverskudd og arbeidsinnsats	25
3.6 Mangesysleri	26
3.6.1 «Kapitalinntekter».....	27
3.7 Nettoinvesteringer	28
4 ANNEN NÆRING PÅ YRKESMESSIG DREVNE BRUK.....	29
4.1 Resultat for de ulike aktivitetene.....	29
4.2 Lønnsomhet.....	31
4.3 Driftsoverskudd og arbeidsinnsats	31
4.4 Mangesysleri	33
4.5 Omfanget av de ulike aktivitetene.....	33
5 FORSKJELLER MELLOM KOMMUNEKLASSER, REGIONER M.M. FOR YRKESMESSIG DREVNE BRUK	35
5.1 Tilleggsnæring og annen næring i ulike kommuneklasser.....	35
5.2 Regionale forskjeller i betydning av tilleggsnæringer og annen næringsvirksomhet	37
5.3 Utbredelse og omfang av ulike tilleggsnæringer og annen næring i ulike landsdeler	39
5.3.1 Tilleggsnæring	39
5.3.2 Annen næring.....	40
5.4 Tilleggsnæring og ulik struktur i jordbruket	40

5.5	Kvinnelig og mannlig bruker	43
5.6	Alder	45
5.7	Oppsummering «yrkesmessig drevne bruk»	47
6	NÆRINGSAKTIVITET PÅ MINDRE BRUK	49
6.1	Utvalg og metode	49
6.2	Feilkilder og usikkerhet	51
6.3	Bakgrunnsdata	51
6.4	Tilknytning til eiendommen	52
6.5	Jordbruksaktivitet	52
6.5.1	Disponering av arealet	52
6.5.2	Husdyrhold	54
6.6	Næringsaktivitet med tilknytning til bruket	55
6.6.1	Omsetning og arbeidsinnsats	58
6.7	Næringsaktivitet som ikke har tilknytning til eiendommens ressurser	61
6.8	Lønnsarbeid	62
6.9	Planer framover	64
6.10	Oppsummering «mindre bruk»	65
7	NÆRINGSAKTIVITET PÅ LANDBRUKSEIENDOMMER UTEN AKTIV JORDBRUKSDRIFT	67
7.1	Utvalg og metode	67
7.2	Feilkilder og usikkerhet	68
7.3	Egenskaper ved respondentene	69
7.4	Bruk av bygningene på eiendommene	72
7.5	Disponering av jordbruksarealet på eiendommen	72
7.6	Disponering av skog og utmarksarealet på eiendommen	74
7.7	Næringsaktivitet som har tilknytning til eiendommens ressurser	75
7.8	Næringsvirksomhet som ikke har tilknytning til eiendommens ressurser	77
7.9	Planer fremover	78
7.10	Oppsummering «landbrukseiendommer som ikke mottar produksjons- tilskudd»	80
8	SAMMENSTILLING OG KONKLUSJONER	81
8.1	Sammenstilling av resultater	81
8.2	Total omsetning fra tilleggsnæring på ulike landbrukseiendommer	83
8.3	Andre konklusjoner	84
	KILDER	85
	VEDLEGG	87

Sammendrag

Næringsaktivitet på landbrukseiendommer kan deles i tradisjonelt jord- og skogbruk, annen aktivitet som tar utgangspunkt i eiendommens ressurser i form av arealer, bygninger og jord- og skogbruksmaskiner (tilleggsnæring), og i næringsaktivitet som ikke er knyttet til landbruket (annen næring).

NILFs driftsgranskinger i jord- og skogbruk omfatter driftsregnskap fra såkalt «yrkesmessig drevne bruk». Driftsgranskningene omfatter ikke bruk/landbrukseiendommer med standard dekningsbidrag mindre enn 8 ESU. For å få bedre kunnskap om hvilke aktiviteter som foregår på disse eiendommene ble det i prosjektet «Næringsaktivitet og ressursgrunnlag på ulike typer landbrukseiendommer» blant annet gjennomført to utvalgsundersøkelser, én blant «mindre bruk» og én blant «landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd». Statistisk sentralbyrå har foretatt koblinger mot andre offentlige registre, blant annet er det hentet opplysninger om inntekt fra likningsdata.

Prosjektet ble finansiert av Landbruks- og matdepartementet og ble gjennomført i samarbeid med Statistisk sentralbyrå.

I dette notatet presenteres resultater for tilleggsnæring og annen næring fra driftsgranskningene for 2006 og resultater fra de to spørreundersøkelsene.

«Yrkesmessig drevne bruk»

I driftsgranskningene er det registrert en form for tilleggsnæringsaktivitet¹ på 81 prosent av alle bruk. Om lag 41 prosent av disse har én tilleggsnæring, mens 34 prosent av brukene har to ulike typer. De mest utbredte tilleggsnæringene er utleiehus og maskinkjøring, med registrert aktivitet på hhv 56 og 53 prosent av brukene. Alle tilleggsnæringsaktiviteter er også delt inn etter om det hovedsaklig er en vare- eller en tjenesteproduksjon, og hele 85 prosent av aktivitetene er tjenester. De største tjenesteproduksjonene er maskinkjøring og utleie, og den største vareproduksjonen er ved.

På 641 bruk (dvs. 86 % av de med tilleggsnæring) er det registrert arbeidstimer, og gjennomsnittlig arbeidsinnsats per bruk var 191 timer.

Gjennomsnittlig driftsoverskudd for alle bruk med registrert tilleggsnæringsaktivitet var kr 43 400 i 2006, og det er omtrent det samme som i 2005. I gjennomsnitt utgjør driftsoverskuddet 51 prosent av omsetningen. Den største gruppen (36 % av brukene) hadde driftsoverskudd mellom 10 000 og 50 000 kroner.

På landsbasis utgjør driftsoverskuddet fra tilleggsnæring om lag 6 prosent av de totale inntektene på bruket. Sammenligningen av landsdeler viser at for gjennomsnittsbruket er det minst inntekt fra tilleggsnæringer i Nord-Norge, og mest på Østlandet. Gjennomsnittlig driftsoverskudd på tilleggsnæring i Nord-Norge er kr 27 600, og på Østlandet kr 52 400. For Østlandet og landet som helhet er det utleie som bidrar mest til det totalt driftsoverskuddet, mens det i Agder/Rogaland og i Nord-Norge er maskinkjøring som bidrar med størst andel.

Det er færre av deltagerne i driftsgranskningene som driver med *annen næring* enn tilleggsnæring, men annen næring har et større omfang enn tilleggsnæring for dem som driver med det. I 2006 hadde 259 av brukene i driftsgranskningene registrert driftsoverskudd på annen næring, dvs. 28 prosent av alle bruk, og driftsoverskuddet var i gjennomsnitt på kr 79 800. Av de som har registrert driftsoverskudd på annen næring, dri-

---

¹ Når vi her snakker om *tilleggsnæring*, så tenker vi på all form for tilleggsnæringsaktivitet som foregår på bruket, selv om det ikke nødvendigvis har preg av næring.

ver 82 prosent med kun én aktivitet, og 16 prosent har to aktiviteter. Anleggsvirksomhet/ transport er den aktiviteten som gir størst driftsoverskudd, med et gjennomsnitt på kr 126 000 per bruk. Brukene i Agder/Rogaland oppnår høyest driftsoverskudd fra tilleggsnæring, med 95 900 kroner i gjennomsnitt per bruk. Det laveste driftsoverskuddet har Nord-Norge, hvor gjennomsnittet er 41 900 kroner per bruk.

«Mindre bruk»

Uvalgsundersøkelsen som ble gjennomført på gruppen «mindre bruk», ble gjennomført som telefonintervjuer. I alt ble det registrert svar fra 348 bruk.

Største delen av respondentene hadde grovfôrproduksjon på bruket (75 %), men i deler av landet, særlig i fylkene på Østlandet, var det mange kornprodusenter blant respondentene, aprosent alle respondentene hadde 26 prosent kornproduksjon. I gjennomsnitt var jordbruksarealet på 84 dekar. 63 prosent av respondentene oppga at de hadde produktiv skog og 36 prosent at de disponerte utmarksarealer.

Det var husdyr på 59 prosent av brukene. Sauehold var vanligste husdyrproduksjon (41 % av brukene hadde sau) med i gjennomsnitt 61 dyr (sauer og lam) per bruk på de brukene som hadde sau.

61 prosent av respondentene oppga at det var tilleggsnæringsaktivitet på bruket. De vanligste aktivitetene var jakt, fiske og annen aktivitet i utmark og utleie av bolighus og hytter. Mange av respondentene oppga at de hadde mer enn en aktivitet. 40 prosent av respondentene oppga omsetning for tilleggsnæringsaktivitetene. I gjennomsnitt anslo de at omsetningen per aktivitet var kr 88 500, eller kr 126 000 per bruk. Det var bare 20 prosent av respondentene som oppga at de hadde næringsaktivitet som ikke var avhengig av eiendommens ressurser.

Det er registrert at eier og/eller ektefelle/samboer hadde lønnsinntekt på 93 prosent av de 305 brukene det foreligger inntektsdata for, på 165 bruk hadde begge ektefeller/samboere lønnsinntekt. 95 prosent var registrert med næringsinntekt (positiv eller negativ) fra jord- og skogbruk og 29 prosent hadde annen næringsinntekt. I alt var det registrert næringsinntekt på 99 prosent av brukene.

Det er 218 registreringer for hvilken sektor eier henter lønnsinntekt fra, og 202 registreringer for ektefelle/samboer. Offentlig sektor (34 % av eierne og 61 % av ektefellene/samboerne) og privat tjenesteyting (36 % av eierne og 31 % av ektefellene/samboerne) var de viktigste sektorene. Respondentene ble også spurt hvor arbeidsplassene var lokalisert. 67 prosent av dem som svarte på dette, oppga at arbeidsplassen var lokalisert i bostedskommunen.

De fleste som svarte på hvordan aktivitetsnivået for de ulike aktivitetene ville være om fem år, trodde at de ville fortsette omtrent som nå, og det var flere som trodde at de kom til å utvide aktiviteten enn som trodde de kom til å legge ned. Det var nesten ingen som regnet med å etablere aktivitet innen tradisjonelt landbruk eller annen næring, men for annen næringsaktivitet knyttet til eiendommens ressurser, svarte 12 av 141 (8 %) at de trodde de kom til å etablere aktivitet.

«Landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd»

Undersøkelsen blant «landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd» ble gjennomført som en postal undersøkelse. Det ble sendt ut 1000 spørreskjema til eiere med næringsinntekt (utvalg A) og 200 til eiere uten næringsinntekt (utvalg B). Det ble registrert i alt 441 svar, 367 fra utvalg A og 74 fra utvalg B. Hovedkonklusjonene for denne gruppen var at i) bygningsmassen i stor grad er i bruk, ii) arealene drives, iii) mange driver tilleggsnæring og iv) aktivitetsnivået ser ut til å holde seg fremover.

Samlet for begge utvalg oppgir 83 prosent at de selv bor på bruket. 23 prosent i utvalg A og 8 prosent i utvalg B driver utleie av husvære – bolighus eller hytter. 5 prosent og 7 prosent bruker bolighus på eiendommen som feriehus. 6 prosent og 11 prosent har

bolighus stående tomme på eiendommen. Ca. 1/3 av eierne har driftsbygninger som står tomme. Resten leies ut eller nyttes av eieren.

21 prosent i utvalg A og 31 prosent i utvalg B oppgir at de bruker jordbruksareal til egen produksjon. Mer vanlig er det at jordbruksarealet drives av andre – 71 prosent av eierne i utvalg A og 58 prosent i utvalg B leier ut til andre som driver jordbruk. Noen nytter også arealene til andre aktiviteter. Det er store skog og utmarksarealer som disponeres av eiere av landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd. Disse arealene nyttes i stor grad. Om man ser på begge utvalgene sammen har 17 prosent av respondentene krysset av for at skogen ikke drives, mens 12 har krysset av for at det ikke er aktivitet i utmarka.

Det foregår relativt mange aktiviteter på eiendommene i undersøkelsen. Det er noe mindre aktivitet og omsetningstall blant respondentene i utvalg B enn i utvalg A. For bruk med jordbruksareal drives dette arealet på 81 prosent av brukene. I utvalg A er det i alt 74 prosent som oppgir at de har én eller flere aktiviteter i skog og utmark. 27 prosent har én aktivitet, 46 prosent har mellom to og fire aktiviteter. For samme utvalg er det 21 prosent som oppgir at de driver «annen virksomhet» med tilknytning til eiendommen. Lønnsarbeid og næringsaktivitet uten tilknytning til eiendommen foregår stort sett i hjemstedskommunen.

De langt fleste av respondentene i undersøkelsen ser for seg et aktivitetsnivå på linje med dagens nivå de neste fem år. Det er flere som vil utvide enn som vil legge ned. Et interessant poeng er at det er mange som tenker alternativt i forhold til utnyttelse av eiendommens ressurser. For de som vil gå i gang med ny aktivitet, er det langt flere som tror de vil starte aktivitet som ikke er jordbruksaktivitet, men har basis i eiendommen, enn de som tror de vil starte jordbruk.

Sammenstilling av de tre undersøkelsene

De tre undersøkelsen sett under ett viser at det er en stor andel av brukene/eiendommene som driver tilleggsnæring. Studien viser at det også er liten forskjell når det gjelder type tilleggsnæringsaktiviteter som drives på gardsbrukene, enten de har stor eller veldig liten landbruksproduksjon. Størrelsen på aktiviteten varierer imidlertid mye innenfor hvert utvalg.

Enkle beregninger der gjennomsnittstall fra utvalgene er brukt for å gi et anslag på total omsetning fra tilleggsnæringer for hele populasjonen, viser en total omsetning på ca. 3. mrd. kroner for landbrukseiendommer med aktiv drift (bruk som er representert i driftsgranskingene og «mindre bruk»).

Jordbruksarealene er i stor grad i drift, også på de små brukene og på eiendommer uten produksjonstilskudd. De aller fleste som ikke driver arealene selv, leier dem ut som tilleggsjord til andre.

Det er få av respondentene i utvalgene som ser for seg en endring i aktivitetsnivå og bruken av arealene.

1 Innledning

Flere aktører har behov for kunnskap om hva som foregår av næringsaktivitet og hvilke ressurser som gir grunnlag for næringsaktivitet på ulike typer landbrukseiendommer. Landbruks- og matdepartementet (LMD) og regional landbruksforvaltning har behov for slik kunnskap i forbindelse med både utforming og evaluering av virkemiddelbruk knyttet til næringsutvikling og bosetting. Det etterspørres datagrunnlag til forskning, og Eurostat er i ferd med å lage indikatorer for rural utvikling.

Det er lite kunnskap om hva som skjer på landbrukseiendommer som ikke driver aktiv jordbruksdrift, eller som har så liten omsetning at de ikke er registrert i produksjons-tilskuddsregisteret. Det er derfor spesielt viktig med mer informasjon om disse eiendommene.

Næringsaktivitet på landbrukseiendommer kan deles i tradisjonelt jord- og skogbruk, annen aktivitet som tar utgangspunkt i eiendommens ressurser i form av arealer, bygninger og jord- og skogbruksmaskiner (tilleggsnæring), og i næringsaktivitet som ikke er knyttet til landbruket (annen næring).

Uviklingen innen såkalte «nye næringer»/tilleggsnæringer er mangelfullt dokumentert. LMD er spesielt opptatt av 3 slike næringsaktiviteter; Inn på tunet / grønn omsorg, bioenergi og grønt reiseliv, men ønsker også å vite mer om bl.a. småskala matforedling. Det er ønskelig at utviklingen innen ulike typer tilleggsnæringer fanges opp og at det etableres faste systemer for datainnsamling for å kartlegge dagens situasjon og for å følge utviklingen framover. I NILFs driftsgranskinger i jord- og skogbruk blir det nå registrert detaljerte opplysninger om tilleggsnæringer. Etter hvert vil man derfor få et godt datagrunnlag for den delen av jordbrukseiendommene som inngår i populasjonen for driftsgranskningene (yrkesdrevne bruk).

En vet imidlertid lite om næringsaktiviteten på øvrige landbrukseiendommer. På oppdrag fra LMD har derfor NILF og SSB i samarbeid gjennomført prosjektet «Næringsaktivitet og ressursgrunnlag på ulike typer landbrukseiendommer». Gjennom prosjektet har SSB gjennomført omfattende koblinger mellom ulike landsdekkende administrative dataregistre som inneholder informasjon som kan belyse hva som finnes av ressurser og hvilke aktiviteter som foregår på landbrukseiendommer. Det ble fokusert på kjennemerker som beskriver landbrukseiendommen, som beskriver eier og som beskriver næringsaktivitet knyttet til landbrukseiendom og eier.

Statistikkgrunnlaget til SSB bygget på koblinger mot landbrukseiendommer i Landbruksregisteret per desember 2006. Landbruksregisteret er registerkjerne for tilskuddsforvaltning/administrasjon og for informasjon om ressursgrunnlag, miljø, landskap og næringsvirksomhet innen landbruk, med Statens landbruksforvaltning (SLF) som registreier. Hovedfunnene til SSB viste at 54 prosent av landbrukseiendommene med personlig eier har en eller annen form for næringsinntekt (kan ha både overskudd eller underskudd). 35 prosent av eiendommene har kun næringsinntekt fra primærnæringer. Eiendommer med stort jordbruksareal og produktivt skogareal har i større grad annen næringsinntekt i tillegg til primærnæringsinntekt enn eiendommer med lite jordbruks- og skogareal.

Videre viste resultatene fra SSB at potensialet for aktivitet med utgangspunkt i bygningsressurser og ubebodde eiendommer rent kvantitetsmessig synes å forekomme, ettersom 20 prosent av eiendommene med bolighus er ubebodde og at landbrukseiendommene totalt har over en million bygninger. Eventuell næringsaktivitet med basis

knyttet til kulturhistorie i form av SEFRAK-registrerte bygninger² kan det være grunnlag for på over 20 prosent av bygningene. Resultater fra SSB er tidligere publisert på SSBs hjemmesider (SSB, 2008a).³

For å få bedre kunnskap om hvilke næringsaktiviteter som foregår på de landbrukseiendommene som ikke er dekket av driftsgranskingene, har NILF i forbindelse med prosjektet gjennomført to spørreundersøkelser, en undersøkelse blant mindre landbrukseiendommer som mottar produksjonstilskudd, men som har for liten produksjon til å inngå i utvalget til driftsgranskingene, og en undersøkelse blant eiere av landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd. Målet med undersøkelsene har vært å kartlegge hvilke næringsaktiviteter som foregår på disse eiendommene, og hvor stort omfang aktivitetene har. En har også forsøkt å kartlegge hvor stor betydning næringsinntekt og lønnsinntekt har for totalinntekten og hvor stor omsetning og sysselsetting ulike næringsaktiviteter har.

1.1 Oppbygging av notatet

I dette notatet blir det presentert resultater fra de detaljerte registreringene av tilleggsnæring og annen næring fra bruk som var med i driftsgranskingene i 2006, og resultater fra de to spørreundersøkelsene. I driftsgranskingene blir det gjort svært detaljerte registreringer om de ulike næringsaktivitetene. For å få presentert så mye som mulig av dette materialet, er derfor disse resultatene delt på tre kapitler i notatet, mens resultatene fra de to spørreundersøkelsene er presentert i ett kapittel hver.

Kapittel 2 beskriver ulike eiendomstyper og inndelingen av populasjonen og gir definisjoner på ulike aktiviteter.

Kapitlene 3, 4 og 5 viser resultater fra registreringene som er gjort om næringsaktivitet utenom tradisjonelt jord- og skogbruk for bruk i NILFs driftsgranskinger i 2006 («yrkesdrevne bruk»). Kapittel 3 omhandler resultater fra tilleggsnæring for disse brukene, kapittel 4 tar for seg annen næring og i kapittel 5 ser en på forskjell i utbredelse og omfang m.m. for ulike kommunetyper, regioner, alder og kjønn på bruker m.m.

Kapittel 6 viser resultatene fra spørreundersøkelsen blant «mindre bruk» og kapittel 7 fra «landbrukseiendommer uten aktiv jordbruksdrift».

I kapittel 8 presenteres sammenstilling for de tre gruppene og konklusjoner.

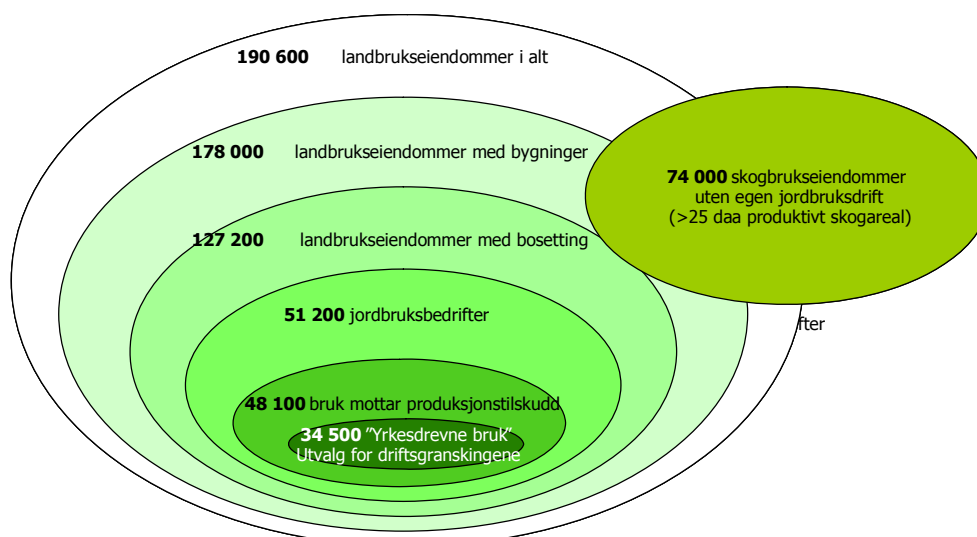
² SEFRAK er Riksantikvarens landsdekkende register over eldre bygninger og andre kulturminner.

³ se for eksempel: Landbrukseiendommer, bebyggelse og bosetting 2007 <http://www.ssb.no/laeiby/tab-2008-11-06-02.html>

2 Definisjoner

2.1 Eiendomstyper – inndeling av populasjonen

I forbindelse med gjennomføringen av prosjektet « Næringsaktivitet og ressursgrunnlag på ulike typer landbrukseiendommer» har NILF og SSB i felleskap kommet fram til et forslag til inndeling av populasjonen, alle landbrukseiendommer. Denne inndelingen baserer seg dels på hva som finnes av data og statistikk per i dag, og dels på hva som vil være en naturlig inndeling av populasjonen ut fra eiendommenes karakteristika. Inndelingen har vært styrende ved planlegging av undersøkelser og datainnsamling på de områder som i dag ikke dekkes av eksisterende statistikk. Figur 2.1 viser en skjematisk oversikt over inndelingen av totalpopulasjonen alle landbrukseiendommer, i ulike typer eiendommer.

Figur 2.1 Inndeling av landbrukseiendommer, totalpopulasjonen

Det var ca. 190 600 landbrukseiendommer i 2006. Det er en reduksjon på 1 400 fra den forrige undersøkelsen SSB gjennomførte i 2000. Ca. 12 600 av landbrukseiendommene er uten bygninger og ca. 63 000 uten bosetting.

I 2006 var det derfor ca. 178 000 landbrukseiendommer med bygninger og om lag 51 000 bebygde eiendommer er uten bosetting. Av de bebygde eiendommene var om lag 16 000 eiendommer uten boligbygninger.

Det var ca. 127 200 bebodde landbrukseiendommer i 2006. Det er en reduksjon på ca. 4 700 fra 2000. SSB sin undersøkelse fra 2000 inneholdt ingen arealavgrensning i motsetning til undersøkelsen fra 2006 hvor kun landbrukseiendommer med minst 5 dekar eid jordbruksareal og/eller minst 25 dekar produktivt skogareal inngikk.

I landbruksundersøkelsen 2004 undersøkte SSB utbredelsen av tilleggsnæringer på skogbrukseiendommer med over 25 dekar produktivt skogbruksareal, men som ikke har egen jordbruksdrift. Disse eiendommene kan ha jordbruksareal, men de driver ikke jordbruksaktivitet selv. Dette kan være både bebodde og ubebodde eiendommer. Det er registrert om lag 74 000 skogbrukseiendommer uten jordbruksaktivitet.

Det var 51 200 jordbruksbedrifter i 2006 (i henhold til SSBs totalpopulasjon av jordbruksbedrifter). I denne gruppen inngår noen flere bruk enn de som mottar produksjonstilskudd. Det er ikke alle som driver jordbruksaktivitet som søker om produksjonstilskudd. SSB har definert økonomisk jordbruksaktivitet på tilleggsenhetene bl.a. ut fra antall kg omsatt av ulike jordbruksvarer. Denne populasjonen avgrenses ut fra leveranseregistrene. SSBs totalpopulasjon av jordbruksbedrifter utgjør utvalgsgrunnlaget til landbruksundersøkelsene som gjennomføres hvert år. Flere jordbruksbedrifter kan være knyttet til samme landbrukseiendom. For eksempel ei samdrift og et enkeltpersonsforetak. Om lag 49 600 eiendommer har en eller flere aktive jordbruksbedrifter tilknyttet seg.

Per 31.7.2007 var det ca. 48 100 jordbruksbedrifter som mottok produksjonstilskudd. Dette er både «yrkesdrevne bruk» med mer enn 8 ESU i standard dekningsbidrag fra jordbruket⁴, og «mindre bruk» som har mindre enn 8 ESU standard dekningsbidrag fra jordbruket. Standard dekningsbidrag (SDB) er normerte tall for hva som skal være igjen når inntektene fra plante- og husdyrproduksjon (medregnet tilskudd) er fratrukket variable kostnader. Et bruks samlede SDB er summen av standard dekningsbidrag fra alle jordbruksproduksjonene på bruket. SDB benyttes i flere europeiske lands, og i EUs, regnskapsstatistikk, som utvalgs-kriterium og som grunnlag for inndeling av materialet i driftsformer.

Gruppen med «mindre bruk» dekkes ikke av driftsgranskingene. SSB dekker imidlertid disse brukene i landbruksundersøkelsene og landbrukstellingene, men også gjennom disse undersøkelsene er det bare sporadisk spørsmål knyttet til det økonomiske omfanget av næringsaktiviteten. NILF gjennomførte vinteren 2005/2006 et forprosjekt for å kartlegge utbredelsen av tilleggnæringer på disse brukene, og det ble også spurt om annen næringsaktivitet og lønnsinntekter.

Utvalget til driftsgranskingene trekkes blant bruk som mottar produksjonstilskudd. Kriteriet for at bruk skal bli med i utvalgsgrunnlaget er at det på bruket er en jordbruksaktivitet med et standard dekningsbidrag på minst 8 ESU (ca. 80 000 kroner). Standard dekningsbidrag beregnes ut fra standardsatser per dyr, per dekar etc. og antall kyr, dekar etc. som bruker søker tilskudd for. Det er ca. 34 500 av brukene som mottar produksjonstilskudd som fyller dette kriteriet. Ut fra dette gjøres det utvalg på i underkant av 1 000 bruk som utgjør NILFs driftsgranskinger. Dette er en regnskapsundersøkelse hvor skatteregnskap gjøres om til driftsregnskap som dekker all økonomisk aktivitet på bruket (jordbruk, skogbruk, tilleggnæringer, annen næringsaktivitet, lønnsinntekter, andre inntekter). Det blir gjort detaljerte registreringer både for jordbruk, skogbruk og tilleggnæringer, mens registreringene for annen næring er mindre detaljerte.

Videre i dette notatet skilles det mellom

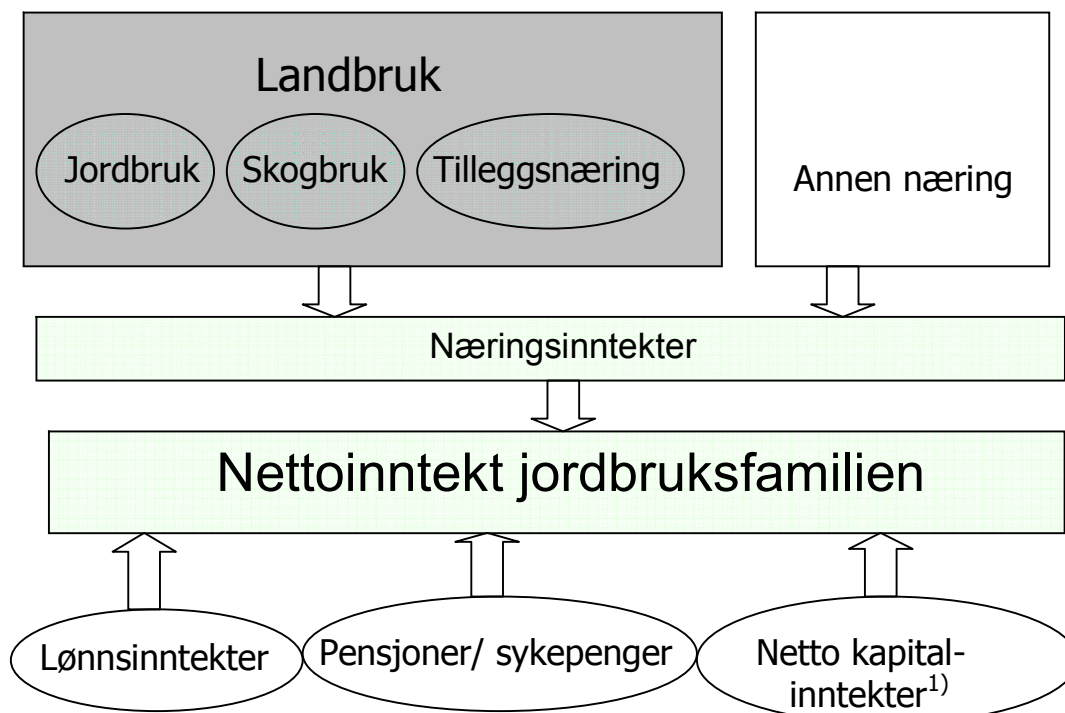
- «yrkesmessig drevne bruk», det vil si bruk som har minst 8 ESU i standard dekningsbidrag fra jordbruket og som kan være med i driftsgranskingene
- «mindre bruk», det vil si bruk som har mindre enn 8 ESU i standard dekningsbidrag fra jordbruket, men som mottar produksjonstilskudd
- landbrukseiendommer som ikke har aktiv jordbruksdrift

---

⁴ ESU står for European Size Unit. En ESU tilsvarer omtrent kr 10 000 i standard dekningsbidrag.

2.2 Definisjon av jord- og skogbruk, tilleggsnæring og annen næring

I driftsgranskingene deles næringsaktiviteten på bruket inn i 4 yrkesgreiner: jordbruk, skogbruk, tilleggsnæringer og annen næring (figur 2.2). For at fordeling av inntekter og kostnader mellom disse yrkesgreinene skal bli riktig, er det viktig å ha klare definisjoner av disse. Jordbruk, skogbruk og tilleggsnæringer er basert på bruk av landbruksressursene; arealer, bygninger, maskiner og landbruksråvarer. Utnyttelse av spesiell kompetanse vil også inngå som en viktig del av mange tilleggsnæringer, men tilleggsnæringsaktiviteten kunne ikke vært drevet uten bruk av landbruksressursene. Annen næring er basert på brukerfamiliens økonomiske og menneskelige ressurser til næringsaktivitet utenfor bruket. Aktiviteten tar ikke utgangspunkt i landbruksressursene, og kunne vært drevet fra hvilken som helst eiendom.

Figur 2.2 Skjematisk oversikt over brukerfamiliens nettoinntekt

1) Netto kapitalinntekter består av renteinntekt + aksjeutbytte/gevinst + familiens arbeid på nyanlegg - rentekostnad - kar.

Jordbruk

Jordbruk er produksjon av jord- og hagebruksråvarer som melk, kjøtt, ull, skinn, honning, egg, korn, oljefrø, erter, frukt, bær, poteter, grønnsaker, blomsterdyrking og andre jordbruksproduksjoner. Slik jordbruk er definert i driftsgranskingene, omfatter det også utleie av jordbruksareal til jordbruksaktivitet og utleie av maskiner. I den grad jordbruksressurser inngår som produksjonsfaktor i tilleggsnæringer, godtgjøres jordbruket for bruk av disse ressursene.

Skogbruk

Skogbruk er *tradisjonell produksjon av skogbruksråvarer som tømmer og massevirke*. Vedproduksjon, juletreproduksjon og produksjon av pyntegrønt defineres som tilleggsnæring. Hvis det drives vedproduksjon på bruket og virket hentes fra egen skog, godtgjøres skogbruket for råvarene, og råvarene utgjør en kostnad i tilleggsnæringen.

Tilleggsnæring

Tilleggsnæring er *næringsaktivitet på gardsbruk/landbrukseiendom som drives i tillegg til eller ved siden av tradisjonelt jord- og skogbruk, hvor en eller flere av brukets landbruksressurser (areal, bygninger, maskiner og landbruksråvarer) inngår, og er nødvendig som faktorinnsats i produksjonen*. Utleie av jordbruksareal til jordbruksaktivitet, og utleie av maskiner, defineres ikke som tilleggsnæring, men som jordbruk.

Annen næring

Annen næring er *annen næringsvirksomhet enn jordbruk, skogbruk og tilleggsnæring, hvor det ikke benyttes landbruksressurser som innsatsfaktor i produksjonen*.

2.3 Metode og føringspraksis i NILFs driftsgranskinger

NILFs driftsgranskinger henter bruk fra gruppen *yrkesmessig drevne bruk*. De seneste årene har det vært knapt 1 000 deltakerbruk i driftsgranskningene. I 2006 var det 912 deltakerbruk som inngikk i den vanlige statistikken. I tillegg var det ca. 36 samdrifter i melkeproduksjonen i en egen undersøkelse. Fra og med 1964 har noen av brukene også vært med i spesielle skogbruksgranskinger. Antall bruk i skogbruksgranskningene for 2006 var 162. Ved utvalg av bruk er det lagt vekt på at driftsgranskningene skal være representative for den delen av landbruket der storparten av brukerfamiliens inntekt kommer fra selve bruket.

Driftsgranskningene bygger på skatteregnskap som omarbeides til driftsregnskap. I NILFs årlige publikasjon «Driftsgranskinger i jord- og skogbruk» gis en oversikt over de viktigste særtrekkene ved driftsregnskapet, sett i forhold til et skatteregnskap (NILF 2007). Det blir i tillegg samlet inn opplysninger som en ikke finner i skatteregnskapet, slik som arbeidsforbruk og avlinger. Brukene blir klassifisert etter hoveddriftsform i jordbruket. Brukene blir også klassifisert etter hvilke tilleggsnæringer som drives på bruket, og fra og med regnskapsåret 2005 ble også de ulike tilleggsnæringsaktivitetene registrert som ulike driftsgreiner.

Driftsregnskapet deler inntekter, kostnader, eiendeler og arbeidsforbruket inn i fire yrkesgreiner; jordbruk, skogbruk, tilleggsnæringer og annen næring. Bruk av jordbruks- og skogbruksressurser i tilleggsnæringer godtgjøres etter selvkostprinsippet. Det vil si at overskudd knyttet til alternativ anvendelse av jord- og skogbruksressursene gjennom tilleggsnæringer, fremkommer som overskudd på tilleggsnæring.

Tilleggsnæringsaktiviteter og annen næringsaktivitet ble i 2005 og 2006 klassifisert helt ned på bilagsnivå, det vil si at all omsetning, balanseposter og arbeidsregistreringer blir kodet med driftsgreiner. Vi kan dermed si noe om utbredelse, omfang og økonomi i ulike typer tilleggsnæringer og annen næringsaktivitet.

Hovedaktivitetene av tilleggsnæringer er:

- Utleie av arealer og bygninger
- Maskinkjøring
- Videreforedling/ vareproduksjon (f. eks. vedproduksjon, osteproduksjon)
- Utmarksnæring
- Landbruksbasert reiseliv (turisme)

- Annen tjenesteyting (f. eks Inn på tunet, landbruksverksted, drift av restaurant)
- Annen biologisk produksjon (f. eks fiske- og hesteoppdrett)

Disse hovedaktivitetene er i driftsgranskingene delt inn i driftsgreiner⁵.

På samme vis er annen næring delt inn i hovedaktiviteter, men disse er ikke videre delt i mer detaljerte driftsgreiner. Hovedaktivitetene for annen næring er:

- Regnskapsføring og konsulentvirksomhet
- Anleggsvirksomhet og transport (maskinkjøring)
- Vareproduksjon og foredlingsvirksomhet
- Husflid og småindustri
- Byggevirksomhet
- Annen tjenesteyting
- Jordbruksarbeid for andre
- Utleie av fast eiendom og annen kapitalinntekt
- Handelsvirksomhet
- Ikke klassifisert annen næring

2.4 Begrepet tilleggsnæring

Begrepet tilleggsnæring signaliserer at aktiviteten er et tillegg til hovedaktiviteten på landbruksforetaket. Ved å legge NILFs definisjon til grunn, vil nye aktiviteter som ikke kan defineres som tradisjonelle aktiviteter, men som er avhengig av landbruksressurser, skilles ut fra landbruksaktiviteten i driftsstatistikken. NILFs skille mellom jordbruk, skogbruk, tilleggsnæring og annen næring er uavhengig av hvordan aktivitetene er behandlet skattemessig. Det betyr at aktivitet som skattemessig defineres som jordbruk, vil være tilleggsnæring i driftsstatistikken dersom aktiviteten kommer inn under tilleggsnæringsbegrepet. For aktivitet som ikke inngår som jordbruk ligningsmessig, vil det være avgjørende om landbruksressurser inngår for å avgjøre om aktiviteten kommer inn under tilleggsnæring eller annen næring.

Kjesbu et al. (2007) konkluderer med at for de fleste landbruksforetakene som inngår i populasjonen til driftsgranskingene i jord- og skogbruk og som har tilleggsnæring, er det jordbruksaktiviteten som utgjør hovedaktiviteten på eiendommen. For enkelte bruk er det likevel tilleggsnæringsnæringa som står for største delen av inntjeningen, og denne gruppen foretak ser ut til å være økende. For de gruppene av landbruksforetak som har en jordbruksaktivitet som er for liten til å være deltager i driftsstatistikken, kan begrepet tilleggsnæring i større grad være misvisende.

Internasjonalt brukes det flere ulike begrep om tilleggsnæring, og det finnes flere definisjoner av hva som inngår i begrepet. En årsak til dette er at jordbruket varierer mellom land. Det vil da variere hva det «nye» er et tillegg til. Dette kan også endre seg over tid. Noe som er nytt og tillegg til jordbruket i en periode, kan senere bli oppfattet som en del av jordbruket. Uansett hvilket uttrykk en velger, må det derfor følges av en definisjon eller forklaring. Det som likevel synes klart, er at det er vanlig å skille mellom aktivitet som er basert på bruk av jordbruksressurser, og aktiviteter som er basert på bruk av andre ressurser.

Begrepsdiskusjonen dreier seg også om forskjellen på dagens faktiske status for utbredelsen av slike næringsaktiviteter, og på politiske og næringsmessige målsettinger for fremtidig utvikling av disse næringsgreinene. Ved dagens utbredelse og omfang vil man kunne beskrive situasjonen for næringa som helhet ved å benytte tilleggsnærings-

⁵ For mer utfyllende informasjon se vedlegg 1 eller Kjesbu et al. (2007).

begrepet, men for enkeltbruk, og for framtidige målsettinger, kan det være riktig å vurdere en annen begrepsbruk på denne type næringsaktiviteter.

Alternative samlebegrep som kunne vært nyttet om slik næringsaktivitet, er for eksempel annen landbruksrelatert næringsvirksomhet, landbruksbasert næring eller multi-næringsaktivitet. De to første eksemplene vil i ulik grad antyde at næringsaktiviteten har tilknytning til, og er basert på landbruksressurser.

I NILFs definisjon av tilleggsnæring er det tatt utgangspunkt i hvorvidt ressursene som nyttes til næringsaktiviteten er knyttet til landbrukseiendommen eller ikke, og det er ikke tatt hensyn til de personlige ressursene, representert ved eiers eller familiens samlede kompetanse. Selv om personlig kompetanse er en viktig ressurs både for utbredelse av næringsaktivitet ved det enkelte landbruksforetak og for bygdeutvikling, er dette ressurser som er vanskelig å kvantifisere utover å kartlegge hvilken formalkompetanse eiere og eventuelle samboere eller ektefeller innehar. Dersom personlige egenskaper og kompetanse skal trekkes inn i ressursbegrepet, vil definisjoner og avgrensning av hva som skal inngå, kompliseres ytterligere.

3 Tilleggsnæring på yrkesmessig drevne bruk

Vi vil i det følgende se nærmere tilleggsnæringsaktiviteten på de yrkesmessig drevne brukene i driftsgranskingene i 2006, og vi vil se om det har vært endringer fra 2005. Resultatene for 2005 er publisert i Kjesbu et al. (2007). Når vi her snakker om tilleggsnæring, så tenker vi på all form for tilleggsnæringsaktivitet som foregår på bruket, selv om det ikke nødvendigvis har preg av næring. For eksempel blir salg av en palle ved eller to timer maskinkjøring for andre registrert som tilleggsnæring.

Driftsgranskingene for 2006 omfattet 912 bruk. Av disse var det 742 bruk som har registrert driftsresultat på tilleggsnæringsaktivitet, noe som utgjør 81 prosent av alle bruk. I 2005 var tilsvarende andel 76,5 prosent. Mange bruk har registrert driftsresultat på flere tilleggsnæringsaktiviteter. For mer om mangesysleri, se kapittel 3.6.

3.1 Resultat og omfang for de ulike aktivitetene

For å belyse hva de ulike tilleggsnæringene bidrar med, presenterer vi nedenfor gjennomsnittlige nøkkeltall for de ulike aktivitetene. Vi ser på omsetning og driftsresultat generert fra ulike aktiviteter, og arbeidsmengde som ligger bak, samt litt om hvilke investeringer som ble foretatt i 2006.

3.1.1 Driftsoverskudd, omsetning, arbeidsforbruk og investeringer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter

Gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning, arbeidsforbruk og investeringer i de ulike tilleggsnæringene er vist i tabell 3.1. Kolonnene merket *n* viser hvor mange observasjoner⁶ som ligger til grunn for gjennomsnittet. En del bruk vil ha registrert flere driftsgreiner innen hver hovedaktivitet som vises i tabellen.

Annen tjenesteyting er den tilleggsnæringa som gir høyest gjennomsnittlig driftsoverskudd, mens turisme hadde høyest omsetning. Både de uklassifiserte brukene og de med annen biologisk produksjon, hadde negativt driftsoverskudd.

Selv om det er annen tjenesteyting som hadde størst gjennomsnittlig driftsoverskudd, stod utleie for størst andel av total omsetning.

---

⁶ Antall observasjoner viser hvor mange registreringer det er av ulike driftsgreinkoder innenfor de ulike hovedaktivitetene på brukene. Enkelte bruk har registrert aktivitet på flere driftsgreinkoder innen hver hovedaktivitet, en del har også registrert aktivitet på driftsgreinkoder i flere hovedaktiviteter. Summen av kolonnene blir derfor betydelig høyere enn gjennomsnittet.

Tabell 3.1 Gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning, arbeidstimer og investeringer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter, driftsgranskingene 2006, kroner

Tilleggsnærings- aktiviteter	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeidstimer		Brutto- investering	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Utleie	418	27 000	391	41 600	204	34	50	152 000
Maskinkjøring	390	22 900	388	53 500	385	123	14	107 500
Vareproduksjon	212	8 100	170	40 100	166	151	19	60 200
Utmarksnæring	293	19 100	285	23 600	108	27	12	66 400
Turisme	27	36 200	27	149 100	26	591	7	91 100
Annen tjenesteyting	74	50 300	71	93 800	72	335	7	50 600
Annen biologisk prod.	7	-3 100	5	20 700	6	152	0	
Gj.sn. tilleggsnæring	738	43 400	727	84 400	641	191	105	114 600

Turisme som er den tilleggsnæringen som har flest registrerte timer per bruk, med gjennomsnittlig 591 timer per bruk med denne aktiviteten (mot 605 timer i 2005). I gjennomsnitt for alle tilleggsnæringer brukes det 191 timer per bruk.

I 2006 var det 105 bruk som foretok investeringer i tilleggsnæring, noe som er ett bruk mer enn året før. Med investeringer mener vi her så store påkostninger at de ble balanseført, og kun investeringer foretatt i tilleggsnæringen er tatt med. Mange investeringer som blir gjort i jord- eller skogbruket, er helt nødvendig for tilleggsnæringsene, og dette er noe av særegenheten med tilleggsnæringer. En del investerer også noe mer i jordbruket enn de ville gjort hvis de samtidig ikke skulle benyttet for eksempel maskinene til tilleggsnæring. Investeringer som er balanseført på jordbruket, er ikke med her.

Totalt ble det investert for 12 036 400 kroner (1 490 100 kroner mindre enn året før), noe som tilsvarer 114 600 kroner i gjennomsnitt per bruk. I driftsgreiner med turisme ble det foretatt investeringer i 26 prosent av tilfellene, og blant de som driver med utleie ble det investert i 12 prosent av tilfellene. Denne andelen er minst for de som driver med maskinkjøring. Som nevnt kan dette skyldes at når det investeres i maskiner, blir disse i hovedsak aktivert på jordbruket. Resultatet samsvarer med 2005. For de brukene som investerte i driftsgreiner med utleie, hovedsaklig utleie av bygning, var investeringene i gjennomsnitt på 152 000 kroner (147 800 kroner i 2005). I 2005 var det maskinkjøring som hadde de største gjennomsnittlige investeringene med 177 000 kroner per bruk.

3.1.2 Omfanget av de ulike aktivitetene

Tabell 3.2 viser hvilken andel de ulike hovedaktivitetene utgjør av den totale summen på tilleggsnæringer for de nevnte faktorene. Vi konsentrerer oss om hovedaktivitetsnivået, fordi det blir for omfattende her å gå inn på hver enkelt undertype av aktivitet.

Andel bruk i tabellen baseres på det antall bruk som har beregnet driftsoverskudd på den enkelte tilleggsnæring. En del bruk driver flere typer tilleggsnæringer. Sum for andel av brukene som har tilleggsnæring blir derfor større enn 100.

Tabell 3.2 De ulike typer tilleggsnæring sin betydning, driftsgranskingene 2006, prosent

Type tilleggsnæringsaktivitet	Andel av brukene	Andel av driftsoverskudd	Andel av omsetning	Andel av arbeidsforbruket	Andel av bruttoinvesteringene
Uklassifisert	0,5	-0,1	0	0,1	0
Utleie	56	35	27	6	63
Maskinkjøring	53	28	34	39	13
Vareproduksjon	29	5	11	20	10
Utmarksnæring	40	18	11	2	7
Turisme	4	3	7	13	5
Annen tjenesteyting	10	12	11	20	3
Annen biolog prod.	1	-0,1	0,2	0,7	0
Sum	> 100	100	100	100	100

Tabell 3.2 viser at utleie (av areal eller bygninger) og maskinkjøring er de tilleggsnæringene som er mest utbredt. Begge disse aktivitetene drives på over halvparten av brukene. Utmarksnæring er deretter den tredje mest utbredte tilleggsnæringen, noe nesten 40 prosent av brukene driver med. Kun 4 prosent av brukene som driver tilleggsnæring, driver med turisme. Fire bruk (0,5 % av brukene) driver en så spesiell type tilleggsnæring at de ikke kunne klassifiseres i en av hovedgruppene, og disse er altså merket uklassifisert.

Utleie er den aktiviteten som står for størst del av driftsoverskuddet fra tilleggsnæring (35 %). Maskinkjøring følger deretter med 28 prosent, mens utmarksnæring står for 18 prosent av driftsoverskuddet. De negative tallene for uklassifisert og annen biologisk produksjon betyr at de som driver med dette, i gjennomsnitt driver med underskudd.

Også for omsetningen er det utleie og maskinkjøring som utgjør mest. Rekkefølgen på utleie og maskinkjøring er her motsatt at hva det var for driftsoverskuddet, noe som viser at kostnadene i maskinkjøringa er større enn ved utleie.

Maskinkjøring er den aktiviteten som står for den største andelen av arbeidet som utføres i tilleggsnæring (39 %). Vareproduksjon og annen tjenesteyting står begge for 20 prosent av arbeidstidene. Sammenligning av andelen av arbeid med andelen av driftsoverskudd for de ulike tilleggsnæringsaktivitetene, viser at bak utleie og utmarksnæring ligger det lite arbeid i forhold størrelsen på driftsoverskuddet. I mer arbeidskrevende tilleggsnæringer som maskinkjøring, vareproduksjon og turisme, blir timebetalingen betydelig lavere.

Omtrent 63 prosent av investeringene ble gjennomført i forbindelse med utleieaktivitet, mens 13 prosent ble foretatt i forbindelse med maskinkjøring.

3.1.3 Myndighetenes satsingsområder

Myndighetene har i ulike sammenhenger framhevet enkelte tilleggsnæringer som satsingsområder. Dette gjelder bl.a. videreføring av mat, bioenergi (omfatter ikke vedproduksjon), turisme og «Inn på tunet» (Landbruks- og matdepartementet, 2007). Nesten 10 prosent av bruk som har tilleggsnæring, har slike aktiviteter, og tilsvarende andel var 8 prosent i 2005. Det er tydelig at disse aktivitetene er arbeidskrevende, etter som de står for nesten 23 prosent av arbeidsforbruket. I 2005 la de beslag på 20 prosent av arbeidet.

Tabell 3.3 Omfang av tilleggsnæringer som myndighetene har omtalt som satsingsområder, prosent, driftsgranskingene 2006

	% av brukene	% av drifts- overskuddet	% av arbeids- forbruket	% av brutto- investeringene
Videreforedling av melk	0,8	0,2	0,9	2,1
Videreforedling av kjøtt	2,0	0,2	0,4	0,0
Videreforedling av frukt /grønt	1,3	1,6	4,6	2,2
Sum videreforedling av mat	4,0	2,0	5,9	4,3
Bioenergi	0,3	0,0	0,0	0,1
Turisme	3,6	3,0	12,5	5,3
Inn på tunet	1,9	3,2	4,2	0,0
Totalt	9,8	8,2	22,6	9,7

I 2006 ble nesten 10 prosent av alle investeringer innen tilleggsnæringer foretatt i disse næringene, mot over hele 21 prosent i 2005. Det høye investeringsnivået i 2005 kan tyde på at disse tilleggsnæringene er nyetablerte, samt at det virker som at det er en viss satsing innenfor disse driftsgreinene. Disse tilleggsnæringene representerer imidlertid aktiviteter hvor det er lettere å skille ut investeringene fra jord- og skogbruket. Dette kan også være en årsak til at vi får registrert høye investeringer her. I 2006 utgjør driftsoverskuddet 8 prosent av totalt driftsoverskudd i tilleggsnæringer, mot 6 prosent i 2005.

3.2 Egenskaper ved tilleggsnæringen

Vi har delt tilleggsnæringene inn etter egenskaper ved produktet, kunden/markedet, ressursanvendelsen, grunnleggende ressurser og om det er knyttet arbeidsinnsats til aktiviteten. Oppsett og spesifisering av hvilke driftsgreiner som inngår i de ulike gruppene finnes i vedlegg 1.

Det vises gjennomsnittsverdier for de ulike grupperingene. Tabellene viser antall driftsgreinobservasjoner (n) som ligger til grunn for gjennomsnittstallene. Det er viktig å være klar over at alle gjennomsnittstall kun er basert på de brukene som har registrert verdi for den aktuelle variabel. Dvs. at tall for gjennomsnittlig investeringer er gjennomsnittet for de som *har* investert, og ikke gjennomsnitt for alle bruk.

Vi har sett på hvor stor andel hver kategori utgjør av det totale driftsresultat, omsetning, arbeidsforbruk og investeringer i tilleggsnæringene i 2006. Som tidligere nevnt, er bare investeringer som er aktivert under tilleggsnæringer med. Vi har også enkelte steder kommentert resultatet i forhold til 2005-tallene. Det er viktig å understreke at vi kun har tall for to år, og vi kan derfor ikke vurdere utvikling over lengre tid. Det er også viktig å huske på at utskifting av bruk og tilfeldige hendelser kan påvirke resultatene.

3.2.1 Egenskaper ved produktet

Alle tilleggsnæringsaktiviteter er delt inn etter om det hovedsaklig er en vare, en tjeneste eller en kombinasjon av disse. De største tjenesteproduksjonene er maskinkjøring og utleie, og den største vareproduksjonen er ved. Tabell 3.4 viser at gjennomsnittlig omsetning og driftsoverskudd er høyest innen tjenesteproduksjon, noe som er forskjellig fra 2005. I 2005 hadde tjenesteproduksjon driftsoverskudd på 17 700 kroner, mot vareproduksjon som hadde 20 100 kroner i gjennomsnitt.

Tabell 3.4 Enkelte nøkkeltall på bruksniva nar tilleggsnæringer er delt etter egenskaper ved produktet, driftsgranskingene 2006, kroner

Produkt	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeid		Bruttoinvestering	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Tjeneste	1 519	18 100	1 456	34 800	984	99	81	126 600
Vare	303	15 700	242	44 100	215	120	31	57 500

Driftsmargin, dvs. driftsoverskudd som prosent av omsetning, er høyest innen tjeneste-produksjon, 52 prosent mot 36 prosent innen vareproduksjon. Gjennomsnittlig arbeidsforbruk er litt større i vareproduksjon, mens det i 2005 var likt i begge grupper. Gjennomsnittlige investeringer på bruk som har foretatt investeringer i tilleggsnæringer, er mye større i tjenesteproduksjoner enn i vareproduksjoner, noe som samsvarer med 2005-resultatet. Andelen av de som investerer i forhold til de som har registrert driftsoverskudd, er større i vareproduksjon enn i tjenesteproduksjon. Ca. 5 prosent av driftsgranskingene i tjenesteproduksjon har foretatt investering i 2006, mens tilsvarende tall for vareproduksjon er ca. 10 prosent.

Tabell 3.5 viser prosentvis fordeling av driftsoverskudd, omsetning, arbeidsforbruk og bruttoinvesteringer.

Tabell 3.5 Inndeling av tilleggsnæringene etter egenskaper ved produktet, driftsgranskingene 2006, prosent

Produkt	% av driftsoverskuddet	% av omsetningen	% av arbeidsforbruket	% av bruttoinvesteringene
Tjeneste	85	83	79	85
Vare	15	17	21	15
Totalt	100	100	100	100

Sammenligner vi denne tabellen med tilsvarende for 2005, så ser vi liten forskjell. I 2005 utgjorde tjenester 83 prosent av driftsoverskuddet, 83 prosent av arbeidet og 89 prosent av investeringene.

3.2.2 Egenskaper ved kunden og markedet

Hovedformålet ved å klassifisere tilleggsnæringene etter kundegrupper er å undersøke om og i hvilken grad tilleggsnæringer er leveranser av varer og tjenester til jord- og skogbruk, altså om dette bare er en annen måte å drive landbruk på, eller om tilleggsnæringene representerer ny verdiskaping til andre markeder, utover den verdiskapingen det tradisjonelle landbruket står for. Vi har derfor kun delt inn tilleggsnæringene i produksjon for jordbruks-, skogbruksnæringa, andre markeder, eller kombinasjoner av disse 3 markedene. Vi kategoriserte da etter om kunden var innenfor primærjordbruket, primærskogbruket eller andre markeder. Med andre markeder mener vi her alle kundegrupper utenom jordbruk og skogbruk, dvs. det offentlige, bedrifter utenfor primærlandbruket, privatmarkedet osv.

Tabell 3.6 viser at gjennomsnittlig driftsoverskudd per aktivitet er størst i tilleggsnæringer som er rettet mot en kombinasjon av markeder, og lavest i tilleggsnæringer rettet mot jordbruket. Dette er samme resultat som året før, og beløpene har heller ikke forandret seg mye. Tilleggsnæringer rettet mot skognæringa har blitt mest redusert, fra

et gjennomsnittlig driftsoverskudd på 24 800 kroner i 2005 til 16 800 i 2006. I gjennomsnitt per bruk legges det mest arbeid ned i tilleggsnæringer rettet mot skogbruket, med 177 timer per bruk i 2006, som er en økning fra 136 timer i gjennomsnitt året før. Som i 2005 foretas de største investeringene i tilleggsnæringer rettet mot jordbruket, men det var få som hadde slike investeringer.

Tabell 3.6 Enkelte nøkkeltall nar tilleggsnæringer er delt etter egenskaper ved kunden/markedet, driftsgranskingene 2006, kroner

Marked/kunde	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeid		Bruttoinvestering	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Jordbruksnæringa	316	11 000	312	32 000	298	73	6	149 800
Skogbruksnæringa	24	16 800	21	33 200	17	177	0	
Andre marked	1 346	17 500	1 250	33 800	790	106	97	112 200
Kombinasjon	146	33 600	116	72 500	95	145	9	28 200

Tabell 3.7 viser at tilleggsnæringer rettet mot andre markeder står for størst andel av både driftsoverskudd, omsetning, arbeidsforbruk og investeringer. Slik var resultatene i 2005 også, men andelen som går til andre markeder har blitt litt større for alle faktorer (i 2005 var det 71 % av driftsresultatet, 63 % av timene og 81 % av investeringene). Det ser med andre ord ut til at landbruksressursene genererer en betydelig verdiskaping utover de verdier som skapes gjennom tradisjonelt landbruk. Samtidig ser vi at 12 prosent av driftsoverskuddet, 17 prosent av omsetningen og 21 prosent av arbeidsforbruket i tilleggsnæringene kommer gjennom leveranser til det tradisjonelle landbruket. Da har vi ikke tatt med kombinasjonsgruppa som også leverer varer og tjenester til landbruket.

Tabell 3.7 Inndeling av tilleggsnæring etter egenskaper ved kunden/markedet, driftsgranskingene 2006, prosent

Marked/kunde	% av driftsoverskuddet	% av omsetningen	% av arbeidsforbruket	% av bruttoinvesteringene
Jordbruksnæringa	11	16	18	8
Skogbruksnæringa	1	1	3	0
Andre markeder	73	69	69	90
Kombinasjoner	15	14	11	2
Totalt	100	100	100	100

Den største enkeltdriftsgreina som leverer til jordbruket, er maskinkjøring. I tabell 3.8 har vi delt inn maskinkjøring etter oppdragsgiver. Vi ser av tabellen at det er få brukere som har kjøring for skogbruk. Vi ser også at driftsoverskudd per time er vesentlig høyere i maskinkjøring for oppdragsgivere utenom landbruket (kroner 225 per time i 2006) enn for det tradisjonelle jordbruket (kroner 155 per time). En forklaring på dette kan være at kommunene betaler et fast beredskapstillegg til bønder som har ansvar for snøbrøyting, og dette gjør at timeprisen blir høy, spesielt i snøfattige vintre. Noe annet er at når bønder kjører for hverandre så blir prisnivået lagt på et nivå som passer til inntektsnivået i næringa ellers.

Tabell 3.8 Maskinkjøring for forskjellige oppdragsgivere

Oppdragsgiver Ar	Jordbruk		Skogbruk		Andre	
	2005	2006	2005	2006	2005	2006
Antall bruk	311	301	24	20	196	239
Driftsoversk. i gj.sn.	12 210	11 269	24 948	19 013	21 130	21 124
Arbeidstimer i gj.sn.	97	73	150	136	94	120
Driftsoversk. per time	126	155	184	127	175	225

3.2.3 Ulike landbruksressurser

Her tenker vi på hvilke av landbruksressursene som er hovedinnsatsfaktor i den enkelte tilleggsnæringsaktiviteten. Vi har gruppert etter om det er areal, bygninger, maskiner eller landbruksråvarer som er utgangspunkt for aktiviteten. Dette er også det perspektivet som avgrenser den tradisjonelle definisjonen av tilleggsnæringer. Resultatene gir en indikasjon på hvilke landbruksressurser som står for det største bidraget til verdiskaping grunnet tilleggsnæringsaktiviteten.

Tabell 3.9 viser at tilleggsnæringer som bygger på en kombinasjon av flere ressurser, gir størst driftsoverskudd, og at tilleggsnæringer basert på areal ser ut til å gi lavest resultat. I 2005 var det aktiviteter med utgangspunkt i landbruksråvarer (hovedsaklig vedproduksjon), som gav lavest driftsoverskudd, og da med 16 500 kroner i gjennomsnitt. Arbeidsmengden ser ut til å være størst i tilleggsnæringer som baseres på flere ressurser, og minst i tilleggsnæringer basert på areal. Det lave driftsoverskuddet og arbeidsforbruket for arealbaserte tilleggsnæringer skyldes nok at mange bønder får reguleringsavgifter fra kraftutbygging og leieinntekter for jakt og fiske. I mange tilfeller dreier dette seg om små beløp, og bøndene mottar dette uten å yte noen nevneverdig arbeidsinnsats. Størst gjennomsnittlig investering ble foretatt i tilleggsnæringer som baserer seg på bygninger og areal, mens det i 2005 var størst investeringer i de maskin- og bygningsbaserte tilleggsnæringerne.

Tabell 3.9 Enkelte nøkkeltall nar tilleggsnæringer er delt etter egenskaper ved landbruksressursene, driftsgranskningene 2006, kroner

Landbruks- ressurs	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeid		Bruttoinvestering	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Areal	551	15 400	534	17 700	159	59	14	101 000
Bygning	347	19 300	290	51 300	229	83	54	133 400
Maskin	613	17 200	604	37 600	570	96	16	94 800
Landbruksråvarer	253	17 200	214	42 900	189	118	18	60 700
Kombinasjon	62	33 900	57	89 800	53	333	10	81 200

Tabell 3.9 viser at arealer og maskiner er de ressursene som har flest antall observasjoner. De gir også det største bidraget til samlet driftsoverskudd (tabell 3.10). Maskinkjøring står for 44 prosent av arbeidsforbruket, mens mest investeringer ble gjort i bygninger. Dette har også med det å gjøre at det er enklere å skille ut de bygningene som benyttes til utleie innen tilleggsnæringer. Når det gjelder maskinparken, så registreres investeringene her i stor grad på jordbruket, og sjelden på tilleggsnæringer, da maskinene ofte benyttes mest i egen jordbruksdrift. Vi ser videre at kun 14 prosent av driftsoverskuddet kommer av foredling av landbruksråvarer. Her er det vedproduksjon og annen foredling av eget virke fra skogen som er viktigst.

Tabell 3.10 Inndeling av tilleggsnæring etter egenskaper med landbruksressursene som innsatsfaktor, driftsgranskingene 2006, prosent

Type landbruksressurs	% av driftsoverskuddet	% av omsetningen	% av arbeidsforbruket	% av bruttoinvesteringene
Arealer	26	15	8	12
Bygninger	21	24	16	60
Maskiner	33	37	44	13
Landbruksravarer	14	15	18	9
Kombinasjoner	7	8	14	7
Totalt	100	100	100	100

Sammenlignet med 2005-tallene så har andelen av driftsoverskuddet som baserer seg på areal, blitt noe redusert i 2006 (30 % i 2005), mot at landbruksråvarer og kombinasjonene har økt sin andel (hhv 12 og 5 % i 2005). Andelen av arbeidet basert på maskiner har blitt redusert (52 % i 2005), mens både kombinasjonen og bygninger har økt sin andel (begge hadde 12 %). Andelen av investeringene som er basert på areal og bygninger har økt siden 2005 (fra hhv 6 og 54 %) mens maskiner og kombinasjonen har fått redusert sin andel (fra hhv 19 og 13 %).

3.2.4 Tilleggsnæring basert på jord- eller skog- og utmarksressurser

Alle tilleggsnæringsaktiviteter ble gruppert etter om det er jord- eller skog- og utmarksressurser som er det grunnleggende utgangspunktet for aktiviteten.

Tabell 3.11 viser at når vi grupperer på denne måten så blir det ikke så store forskjeller i gjennomsnittlig driftsoverskudd. Som i 2005 ble overskuddet litt høyere i tilleggsnæringer som baseres på en kombinasjon av jord-, skog- og utmarksressurser, men forskjellene er ikke så store. Både gjennomsnittlige arbeidstimer og gjennomsnittlige investeringer også størst i denne gruppen og nest størst for tilleggsnæringer basert på kun jordbruk.

Tabell 3.11 Enkelte nøkkeltall når tilleggsnæringer er delt etter om tilleggsnæringene er basert på jord- eller skogbruksressurser, driftsgranskingene 2006. kroner

Ressursgrunnlag	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeid		Bruttoinvestering	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Jordbruk	748	19 800	732	44 100	634	109	26	86 700
Skog- og utmark	728	13 000	662	20 400	319	71	32	69 100
Kombinasjon	350	22 600	305	51 000	247	127	54	140 200

I tabell 3.11 er alle aktiviteter gruppert etter om det er jord- eller skog- og utmarksressurser som er det grunnleggende utgangspunktet for aktiviteten. Ser vi på driftsoverskudd og omsetning, så bidrar jordbruksressursene mest, det samme gjelder for arbeidsforbruket. Aller mest investeringer ble utført i aktiviteter som baseres på kombinasjon av jord- og skog- og utmarksressurser. Alle disse resultatene er svært like året før. Det er her viktig å presisere at utleie av driftsbygningene her blir klassifisert som jordbruksbasert, mens utleie av våningshus og hytter er her klassifisert som kombinasjon. Når det gjelder maskinkjøring, er kjøring for jordbruket og annen næring betraktet som jordbruksbasert, mens kjøring for skogbruket er skog- og utmarksbasert.

Tabell 3.12 Inndeling av tilleggsnæring etter jord- eller skog- og utmarksressurs som utgangspunkt, driftsgranskingene 2006, prosent

Ressursgrunnlag fra	% av driftsoverskuddet	% av omsetningen	% av arbeidsforbruket	% av brutto investeringene
Jordbruket	46	53	56	19
Skog- og utmark	30	22	18	18
Kombinasjoner	25	25	26	63
Totalt	100	100	100	100

3.3 Tilleggsnæringer med og uten arbeidsinnsats

Her vurderte vi om det var overveiende aktiviteter med eller uten vesentlig arbeidsinnsats, som lå til grunn for tilleggsnæringsaktiviteten (se mer om klassifiseringen av gruppene i vedlegg 1). I gruppa med arbeid har vi tatt med driftsgreiner der arbeidsinnsats må til for å kunne gjennomføre aktiviteten, for eksempel maskinkjøring. Av driftsformer som er uten vesentlig arbeidsinnsats, er det utleie av våningshus som har de fleste registreringene.

Tabell 3.13 viser at omsetningen er større, men driftsoverskuddet er lavere i tilleggsnæringer der arbeidsinnsats er nødvendig. Investeringene var størst i tilleggsnæringer uten arbeidsinnsats både i 2005 og 2006.

Tabell 3.13 Enkelte nøkkeltall nar tilleggsnæringer er delt etter om det inngår arbeidsinnsats eller ikke, driftsgranskingene 2006, kroner

	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeid		Investering	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Uten arbeid	880	18 900	820	27 700	361	26	63	133 300
Med arbeid	946	16 400	879	43 900	839	135	49	74 300

Når det gjelder driftsoverskuddet, så viser tabell 3.14 at 48 prosent av driftsoverskuddet fra tilleggsnæringer er avhengig av arbeidsinnsats, dette er 2 prosent mer enn i 2005. Omlag 70 prosent av investeringene var i tilleggsnæringer med liten eller ingen arbeidsinnsats, og denne andelen var 53 prosent i 2005. Maskinkjøring for jordbruket med traktor, i tillegg til snøbrøyting, er de driftsgreinene som er klassifisert med arbeidsinnsats som har størst betydning, med hhv 8 og 11 prosent av totalt driftsoverskudd. Av driftsformer uten særlig arbeidsinnsats, er det utleie av våningshus som har størst betydning, med 13 prosent av totalt driftsoverskudd.

Tabell 3.14 Inndeling av tilleggsnæringer etter om det er med eller uten vesentlig arbeidsinnsats, driftsgranskingene 2006, prosent

	% av driftsoverskuddet	% av omsetningen	% av arbeidsforbruket	% av brutto investeringene
Uten arbeid	52	37	8	70
Med arbeid	48	63	92	30
Totalt	100	100	100	100

3.4 Lønnsomhet

I driftsgranskingene har hovedformålet vært å skaffe best mulig driftsøkonomiske data fra jord- og skogbruk. For jordbruket spesielt har vi relativt gode data både for omsetning, kapitalanvendelse og arbeidsinnsats. Dette gjør det mulig å beregne en lang rekke lønnsomhetsmål der både kapital og arbeid tas med i tillegg til omsetning.

For andre næringsgreiner, og spesielt for privatsektoren, har grunnlaget vært svakere. Verdien av private eiendeler er betydelig underregistrert i driftsgranskingene. Det er flere årsaker til det. For det første har privatsiden i regnskapene ikke vært prioritert på samme måte som næringsaktivitetene. For det andre legger heller ikke skatteregnskapet stor vekt på å få fullstendige tall for privat. Konsekvensen av dette er at resultatene blir mer usikre i de tilfellene der balanseverdier utenom jordbruket nyttes til å fordele de samlede renteutgiftene mellom næringsgreiner og/eller privat.

Når det gjelder tilleggsnæringer til jord- og skogbruk, er det fra 2005 bygget opp en mer detaljert statistikk. Vi har likevel en utfordring i å sikre gode nok balansedata i regnskapet til at lønnsomhetsmål som forrentning, arbeidsfortjeneste og vederlag for arbeid og egenkapital kan beregnes for tilleggsnæringer isolert. Det er i hovedsak to årsaker til det. Den ene er at det ofte er vanskelig å skille ut tilleggsnæringenes balanseverdier fra jord- og skogbruk. Den andre årsaken er at en betydelig del av tilleggsnæringene består i utleie av rettigheter som ikke er verdsatt i kroner. Salg av tomter, sand og grus kan også være eksempler på verdier som omsettes, og som først ved salget registreres som en verdi uten at verdien på resteiendommen endres.

Verdsettingen av jord og skog som ligningsetaten bruker, og som driftsgranskingene følger når det gjelder eiendomsverdier, understreker gardsskogbrukets og tilleggsnæringenes karakter. De er innvevd i helheten av bruket på en slik måte at beregning av lønnsomhetsmål separat for disse næringene, i mange tilfeller blir usikre.

3.4.1 Grunnlaget for lønnsomhetsberegninger i ulike tilleggsnæringer

Felles for de fleste tilleggsnæringene som bruker gardens grunn og rettigheter, eller deler av bygninger, er at regnskapsmessige balanseverdier ofte ikke er skilt ut, men ligger under jord- eller skogbruk. Ellers er de forskjellige hovedgruppene av tilleggsnæringer svært ulike med hensyn til kapital- og arbeidskraftbehov. Mens utleie av areal og bygninger kan være kapitalintensive, og krever svært liten arbeidsinnsats, kan det motsatte være tilfelle med vareproduksjon og tjenesteyting. Vi skal derfor kort kommentere de enkelte hovedgruppene.

Utleie av areal, og bygninger

Dette er en gruppe tilleggsnæringer som til vanlig krever svært liten arbeidsinnsats, men som til gjengjeld er kapitalintensive. I denne gruppa dreier det seg som regel om utleie av deler av brukets jordbruks- eller skogbruksareal, utleie av hele eller deler av bygninger og utleie av maskiner. Arealer som leies ut, kan ofte ha en atskillig høyere utleieverdi per arealenhet enn gjennomsnittsverdien for brukets jord- eller skogbruksareal. Utleieverdien blir da gjerne brukt som et beregningsgrunnlag for utleieprisen, mens utleieobjektet ikke får noen regnskapsmessig balanseverdi. Det samme kan enkelte ganger skje når deler av bygninger leies ut. Når det gjelder maskiner og hele bygninger, så har disse sine separate regnskapsmessige balanseverdier med bakgrunn i anskaffingsverdien.

Maskinkjøring

Maskinkjøring som tilleggsnæring må kalles arbeidsintensiv, selv om maskinene som brukes, kan representere betydelige kapitalverdier. Noen ganger brukes de aktuelle maskinene så mye til leiekjøring at tilleggsnæringa blir den naturlige «eier». Ofte står

likevel jord- eller skogbruksdrifta som «eier», og mottar godtgjøring for bruken fra tilleggsnæringa. Her er det altså en næringsvirksomhet som oftest ikke har egne eiendeler. Som hovedregel går da den ene halvparten av brutto kjørinntekter til godtgjøring for bruken av maskinene, og den andre halvparten blir tilleggsnæringas netto inntekt.

Foredling/Vareproduksjon

Dette er en gruppe av tilleggsnæringer der det meste er videreforedling av egenproduserte produkter, men der det også produseres varer spesielt for tilleggsnæringa, som for eksempel pyntegrønt og juletrær. Dette er en arbeidsintensiv gruppe av tilleggsnæringer med varierende kapitalbehov, som i ulik grad benytter seg av gardens bygninger, teknisk utstyr og areal. I noen tilfeller leier tilleggsnæringa utstyr fra garden, i andre tilfeller har tilleggsnæringa eget utstyr, og i mange tilfeller er det en blanding av leie- og eieforhold, der tilleggsnæringa kanskje også bruker en eller annen av gardens eiendeler vederlagsfritt.

Utmarksnæring

Utmarksnæringer består både av utleie av rettigheter, salg av naturprodukter, produksjon av elektrisk kraft og opparbeiding og salg av tomter. Dette er en svært uensartet gruppe med hensyn til kapital- og arbeidskraftbehov. Behovet for investeringer kan variere fra nærmest ingenting ved utleie av rettigheter, til store beløp ved oppbygging av anlegg som kraftproduksjon. Også behovet for arbeidskraft kan variere fra nesten ingen ting for enkelte driftsgreiner, til svært mye for andre. Den største likheten mellom disse næringsaktivitetene er at balanseverdier for jord- eller skoggrunn vanligvis ikke er fra-skilt jordbruket.

Landbruksrelatert reiseliv (turisme)

Landbruksbasert reiseliv gjør seg nytte av gardens bygninger og naturomgivelser. Kravet til investeringer er sterkt varierende, etter hva aktiviteten går ut på. Mens dyresafari kanskje ikke krever mye av investeringer, vil drift av campingplass gjøre det. Felles for de fleste av disse aktivitetene er at de krever en betydelig arbeidsinnsats. Også for denne gruppa er det slik at balanseverdier for grunn og delvis for bygninger og utstyr ikke er skilt ut, men ligger under jord- eller skogbruket.

Annen tjenesteyting

Dette er en gruppe tilleggsnæringer som tar utgangspunkt i gardens grunn, bygninger eller maskiner, og jevnt over er arbeidsintensive (for eksempel saueklipping eller Inn på tunet-aktivitet). Når det gjelder øvrig kapitalbehov, er dette varierende, men det er ofte betydelig. Også her er det slik at gardens eiendeler som brukes, ofte ikke blir skilt ut fra jord- eller skogverdi.

3.4.2 Lønnsomhet i ulike tilleggsnæringer

Vi vil her se på betydningen av tilleggsnæringene for lønnsomheten i landbruket totalt sett. Etter beregningene kommer både gardsskogbruket, og spesielt tilleggsnæringer ut med svært gode resultater i forhold til jordbruket. Derfor kommer også landbruk samlet sett bedre ut enn jordbruk alene. Det som kanskje er mest interessant, er at familiens arbeidsfortjeneste på gardsbruk *med* tilleggsnæringer kommer betydelig bedre ut enn tilsvarende tall på bruk *uten* tilleggsnæringer. Det samme viser resultatmålene «lønns-evne» og «vederlag for alt arbeid og egenkapital».

Tabell 3.15 Tilleggsnæringenes betydning for lønnsomheten i landbruket. Beregninger på bruksniva, driftsgranskingene 2006

Næringsgrein	Familiens arbeidsfortjeneste, kr per time		Lønnsevne, kr per time		Vederlag for alt arbeid og egenkapital, kr per arsverk	
	2005	2006	2005	2006	2005	2006
Jordbruk	77	65	86	77	173 300	167 000
Skogbruk	182	181	181	194	393 100	478 300
Tilleggsnær. (TN)	253	253	247	244	471 100	479 300
<i>Landbruk i alt</i>	87	76	95	86	189 600	185 000
Gardsbruk m/TN	93	81	100	90	202 200	194 600
Gardsbruk u/TN	80	70	88	81	175 400	172 500

Kilde: NILF

Tabell 3.15 viser at familiens arbeidsfortjeneste per time for tilleggsnæringer totalt var kroner 253 både i 2005 og 2006. Hvis vi skiller ut de to mest kapitalintensive hovedgruppene av tilleggsnæringer, utmarksnæringer og utleie av areal, bygninger og maskiner, står vi imidlertid igjen med bare kroner 136 i gjennomsnitt som familiens arbeidsfortjeneste per time for de arbeidsintensive tilleggsnæringene (tabell 3.16).

Som vi har pekt på tidligere, er balanseverdiene mest sannsynlig underregistrert. Dermed kan også familiens arbeidsfortjeneste på kroner 136 for disse tilleggsnæringene være for høy.

Tabell 3.16 Familiens arbeidsfortjeneste per time for arbeidsintensive tilleggsnæringer, driftsgranskingene 2005 og 2006

Driftsgreiner av tilleggsnæring	Antall bruk		Familiens arbeidsfortjeneste, kr per time	
	2005	2006	2005	2006
Maskinkjøring	390	390	153	190
Videreforedling/ vareproduksjon	186	212	81	64
Turisme	23	27	53	53
Annen tjenesteyting	63	74	173	154
Arbeidsintensive tilleggsnæringer totalt	-	-	124	136

Kilde: NILF

Siden lønnsomhetsmål som familiens arbeidsfortjeneste, lønnsevne og vederlag for alt arbeid og egenkapital egner seg dårlig for de aktivitetene som krever liten eller ingen arbeidsinnsats, har vi i tabell 3.17 i stedet beregnet arbeidsvederlag og forrentbar kapital. Beregningene gjelder utmarksnæring og utleie av areal og bygninger. Arbeidsvederlaget er beregnet ved å multiplisere gjennomsnittlig timetall per bruk med timepris. Timeprisen som er brukt i beregningene, er gjennomsnittlig tariff for leid hjelp, slik den var brukt i driftsgranskingene for 2006. Forrentbar kapital er oppkapitalisert forrentning, der forrentningen finnes som driftsoverskudd fratrukket arbeidsvederlag. Det er brukt to alternative rentesatser for oppkapitaliseringen, 5 prosent og 7 prosent, for å vise hvor avgjørende rentenivået er i slike beregninger. Beregningene viser at det er betydelige kapitalverdier som kan forrentes med den leieinntekta brukerne mottar.

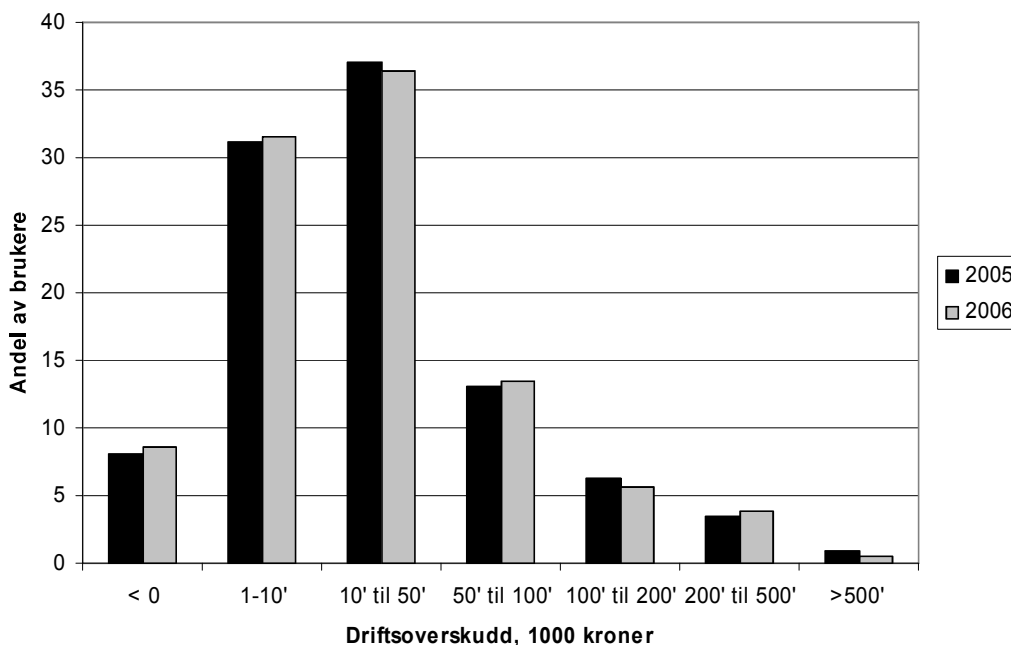
Tabell 3.17 Forrentbar kapital i kapitalintensive tilleggsnæringer. Driftsgranskingene 2006.
Kroner per bruk

Tilleggsnæring	Arbeidsvederlag etter tariff	Forrentbar kapital	
		5 % rente	7 % rente
Utleie av areal, bygninger og maskiner	4 700	445 000	318 000
Utmarksnæringer	3 700	308 000	220 000

3.5 Driftsoverskudd og arbeidsinnsats

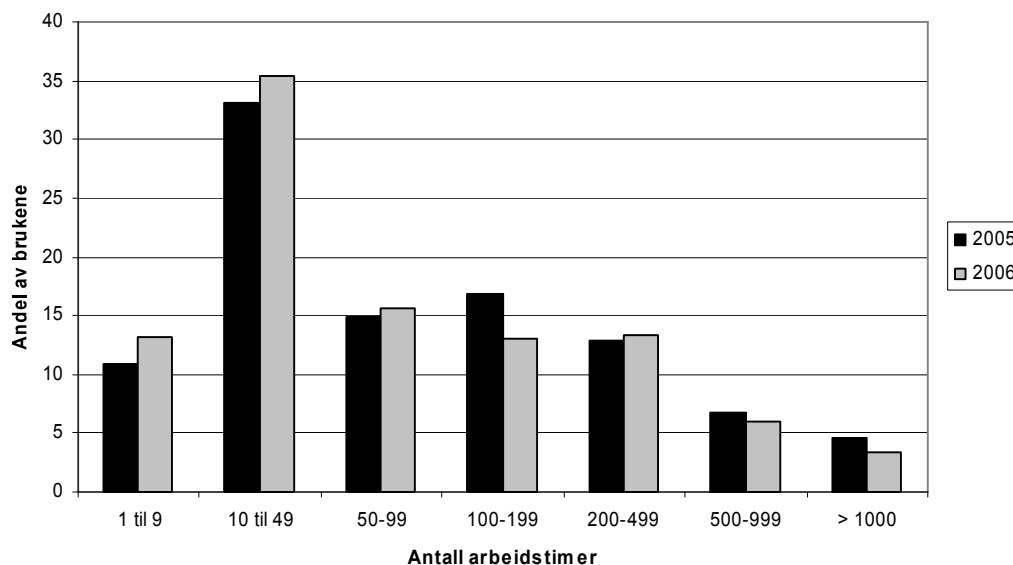
Nåværende klassifiseringssystem av tilleggsnæringer i driftsgranskingene ble som tidligere nevnt, tatt i bruk i 2005. Tidligere var det krav om at driftsoverskuddet i tilleggsnæringen måtte være minst 10 000 kroner for at bruket skulle bli registrert *med* tilleggsnæring. Alternativt måtte verdien på eiendelene minst være 100 000 kroner, eller familien måtte jobbe minst 200 timer i virksomheten. Med dette kravet ville det i 2006 være 487 bruk med tilleggsnæring (dvs. 53 %), og gjennomsnittlig driftsoverskudd i tilleggsnæring var 61 000 kroner på disse brukene. Etter nåværende klassifisering var gjennomsnittlig driftsoverskudd 43 400 kroner for alle 742 bruk med registrert tilleggsnæringsaktivitet i 2006. Dette er bare 400 kroner mer enn tilsvarende tall for 2005. På landsbasis utgjør driftsoverskuddet for tilleggsnæringerne om lag 6 prosent av de totale inntektene på bruket

Som nevnt har flere bruk mer enn én tilleggsnæring. Summerer vi de ulike tilleggsnæringerne til ett driftsresultat på bruket, så fordeler brukene med tilleggsnæring seg som i figur 3.1, hvor vi også viser 2005-tallene. I alt 66 bruk, dvs. 9 prosent, hadde underskudd på tilleggsnæringen i 2006, mens den tilsvarende andelen var 8 prosent i 2005. Ca. 31 prosent hadde et driftsoverskudd i tilleggsnæringen mellom 0 og 10 000 kroner. Noe flere (36 % av brukene) hadde driftsoverskudd mellom 10 000 og 50 000 kroner. Kun 0,5 prosent av brukene hadde driftsoverskudd på over 500 000 kroner i 2006. Fordelingen mellom grupper er svært lik i 2005 og 2006.

Figur 3.1 Bruk med tilleggsnæring fordelt etter driftsoverskudd fra tilleggsnæring. Prosent

En del bruk har inntekt fra tilleggsnæring uten at det ligger en arbeidsinnsats bak, for eksempel ulike former for festeinntekter og utleie. På 641 bruk (dvs. 86 % av de med tilleggsnæring) er det registrert arbeidstimer, og gjennomsnittlig arbeidsinnsats per bruk var 191 timer. Det er brukerne selv som oppgir arbeidsforbruket, og for en del er det vanskelig å skille helt nøyaktig mellom timer i jordbruket og timer på tilleggsnæring. Antall timer som er registrert, varierte fra 1 time til 4 120 timer per bruk. Dette inkluderer totalt antall timer det er jobbet, dvs. sum av både bruker og ektefelles timer, og eventuelle barn, betalt og ubetalt arbeid som er utført i tilleggsnæringen. Figur 3.2 viser variasjonen i antall timer som er brukt per bruk. Vi ser at på ca. 35 prosent av brukene ble det jobbet mellom 10 og 50 timer på tilleggsnæringen, mens 9 prosent jobbet over 500 timer. Fordelingen mellom gruppene er relativt lik mellom 2005 og 2006.

Figur 3.2 Bruk med tilleggsnæring fordelt etter arbeidsinnsats i tilleggsnæring. Prosent

3.6 Mangesysleri

Mange bruk driver med flere ulike næringer, og kommer dermed med i flere av grupperingene i de ulike tabellene vi presenterer.

Det er totalt 742 bruk som har beregnet driftsoverskudd på tilleggsnæring i 2006. Hvis vi ser kun på hovedaktivitetene av tilleggsnæringer (se oversikt i kapittel 3.4.1), driver disse i gjennomsnitt 1,92 tilleggsnæringer hver. Benytter vi den fullstendige lista med driftsgreiner (se. vedlegg 1), så er det i gjennomsnitt 2,46 tilleggsnæringsaktiviteter per bruk. En del bruk kan ha flere typer vareproduksjoner, for eksempel produksjon av ved og viderefordeling av kjøtt. Bruk kan også ha ulike former for utleie, maskinkjøring med mer. Tabell 3.18 viser hvor mange tilleggsnæringer (hovedaktiviteter) brukene hadde.

Tabell 3.18 Antall og andel bruk med ulikt antall tilleggsnæringer, driftsgranskingene 2006

Antall tilleggsnæringer	1	2	3	4	5	6	Sum
Antall bruk	308	255	122	47	7	3	742
Prosent	41,2	34,4	16,4	6,3	1,0	0,4	100

Om lag 41 prosent av brukene har én tilleggsnæring, mens 34 prosent av brukene har to ulike typer. Sammenlignet med året før, så var det ingen i 2005 som hadde seks ulike aktiviteter. Det var da 45 prosent som hadde én aktivitet og 33 prosent som hadde to aktiviteter.

3.6.1 «Kapitalinntekter»

«Kapitalinntekter» defineres her som inntekter gardbrukeren har uten å måtte utføre noen vesentlig arbeidsinnsats. Eksempler er punktfeste av for eksempel mobilmaster som er plassert på eiendommen, utbytte fra grunneierlag for utleie til jakt og fiske, eller salg av tomter. Den siste kan imidlertid kreve en del aktivitet og drift. Det samme kan gjelde for utleie av jakt og fiske. Når det gjelder salg av tomter, så varierer det hvor mye tilrettelegging bonden gjør før salg. Det varierer om vei og kloakk er gravd/skal graves, eller om det kun selges et jordstykke uten tilrettelegging. Vår føringspraksis avhenger av hvor mye tilrettelegging bonden gjør. Dersom bonden anlegger vei/kloakk og gjør en del forberedelser, så fører vi salget av tomte/tomtene på tilleggsnæring, men dersom han kun selger et jordstykke så tar vi inntekta på verdiregulering/privat.

I 2006 utgjorde slike kapitalinntekter totalt 15 prosent av driftsoverskuddet på tilleggsnæring, 8 prosent av total omsetning, 1 prosent av arbeidet og 8 prosent av nyinvesteringene på tilleggsnæring, se tabell 3.19. Året før var de tilsvarende prosentene 23 for driftsoverskudd, 12 for omsetning, 1 for arbeid og 2 for investeringer, noe som viser at andelen av driftsoverskudd og omsetning har blitt betydelig redusert, mens investeringene står for en økt andel. En betydelig del av inntektene fra tilleggsnæringer, er med andre ord ikke avhengig av noen stor arbeidsinnsats.

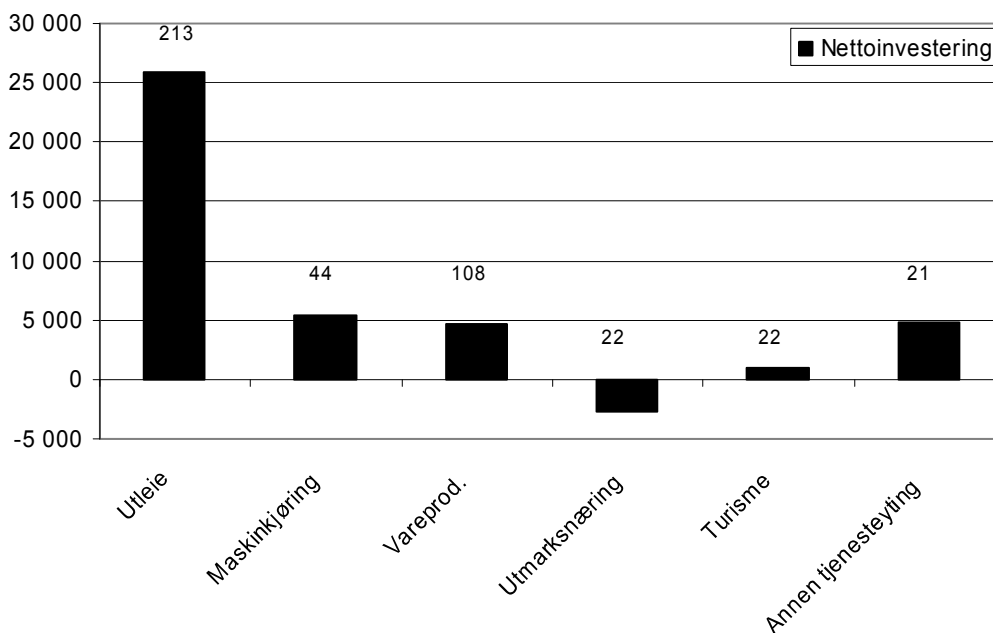
Kapitalinntekter fra skog- og utmarksareal utgjør mye større andel enn tilsvarende fra jordbruksarealet. Inntekter basert på utleie av jakt- og fiskerettigheter skapes også gjennom skogarealet. Mye av tomtosalget kommer i tillegg fra skog- og utmarksarealet.

Tabell 3.19 Kapitalinntektenes andel av ulike nøkkeltall for tilleggsnæringer totalt, driftsgranskingene 2006, prosent

	% av drifts- overskuddet	% av omsetningen	% av arbeids- forbruket	% av brutto inves- teringene
Festeavgifter jordbruksareal	1,3	0,7	0,0	0,0
Arlig erstatning jordbruksareal	0,6	0,3	0,0	0,0
Festeavg. skog og utmarksareal	4,2	2,2	0,4	1,3
Arlig erstatn. skog- og utmarksareal	2,2	1,1	0,0	3,1
Utleie jakt	3,2	1,7	0,2	0,0
Utleie fiske	3,1	1,7	0,3	0,0
Salg av tomter	0,6	0,4	0,4	3,3
Totalt	15,1	8,3	1,3	7,7

3.7 Nettoinvesteringer

Nettoinvestering defineres som nyanlegg minus avskrivninger, frasalg og investeringstilskudd. Nettoinvesteringen kan variere mye fra år til år. Figur 3.3 viser gjennomsnittlig nettoinvestering på bruk som har investert i de ulike tilleggsnæringsaktivitetene (antall observasjoner står over hver søyle). Utleie er den aktiviteten hvor det er investert mest, med kroner 26 000. Utmarksnæring har negativ nettoinvestering i 2006, ellers varierer beløpene mellom 1000 og 5000 kroner.

Figur 3.3 Nettoinvestering på ulike driftsgreiner i tilleggsnæring, kroner

4 Annen næring på yrkesmessig drevne bruk

Annen næring er annen næringsvirksomhet enn jordbruk, skogbruk og tilleggsnæring, hvor det ikke benyttes landbruksressurser som innsatsfaktor i produksjonen. I 2006 hadde 259 av brukene i driftsgranskingene registrert driftsoverskudd på annen næring. Dette utgjør 28 prosent av alle bruk, og det er 5 prosentpoeng mer enn tilsvarende tall for 2005. Flere av brukene driver med flere typer annen næring.

4.1 Resultat for de ulike aktivitetene

På samme måte som for tilleggsnæringer presenterer vi gjennomsnitt for enkelte resultatmål for de ulike aktivitetene innen annen næring.

Driftsoverskudd, omsetning, arbeidsforbruk og investeringer i ulike typer annen næringsvirksomhet

Tabell 4.1 viser gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning, arbeidstimer og investeringer for de ulike aktivitetene innen annen næring. Kolonnene merket n viser hvor mange observasjoner som ligger til grunn for tilhørende gjennomsnitt. I og med at vi ikke deler inn annen næring på lavere nivå enn vist i tabell 4.1, er det kun én observasjon per bruk for hver aktivitet. Ett bruk kan imidlertid ha flere aktiviteter, og summen av kolonnene blir derfor noe høyere enn gjennomsnittet.

Anleggsvirksomhet/ transport er den aktiviteten som har høyest omsetning og som gir størst driftsoverskudd, mens byggevirksomhet kommer som nummer to. Når det gjelder timeforbruket, så er det i anleggsvirksomhet/ transport det jobbes mest. Det ble registrert 663 timer i snitt for denne aktiviteten, mens tilsvarende tall for 2005 var 807 timer. Det er færre som driver med annen næring enn tilleggsnæring, men annen næring har et større omfang enn tilleggsnæring for dem som driver med det.

Det er relativt få som investerer i annen næringsvirksomhet, men de få som investerer, investerer til dels betydelig beløp. Etter som vi har få observasjoner, er det knyttet usikkerhet til gjennomsnittstallene for investeringer på annen næring. Av brukene som driver med annen næring, hadde 24 investert i 2006. Totalt var det investert for 7 300 100 kroner, noe som utgjør 304 200 kroner per bruk. Dette er en betydelig økning fra året før, da 24 bruk investerte i annen næring for 214 100 kroner i gjennomsnitt per bruk.

Tabell 4.1 Gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning, arbeidstimer og investeringer i ulike driftsgranskingene av annen næringsaktivitet, driftsgranskingene 2006, kroner

Aktiviteter av annen næring	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeidstimer		Bruttoinvestering	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Uklassifisert	11	29 900	8	52 200	5	244	1	32 600
Regnskapsføring	25	84 800	25	89 600	24	369	0	0
Anlegg/transport	40	126 000	37	214 700	33	663	4	200 100
Vareproduksjon	33	24 200	31	126 100	27	427	7	113 200
Byggevirksomhet	49	90 600	46	157 200	46	541	6	102 400
Annen tjenesteyting	87	70 200	82	119 700	78	384	3	130 100
Utleie	36	27 500	24	75 000	16	22	3	1 146 500
Handelsvirksomhet	30	28 300	28	161 100	27	335		
Gj.sn. annen næring	259	79 800	239	158 400	227	475	24	304 200

Gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning, arbeidsforbruk og investeringer i ulike kategorier/grupperinger av annen næring

Annen næringsvirksomhet er delt inn etter om produktet er en vare, en tjeneste eller en kombinasjon. Tabell 4.2 viser at gjennomsnittlig omsetning og arbeidsforbruk er omtrent lik for varer og tjenester, men at driftsoverskuddet er betydelig høyere i tjenesteproduksjon. Slik var resultatene i 2005 også, med hhv 447 arbeidstimer og 85 200 kroner i driftsoverskudd for tjenesteproduksjon.

Tabell 4.2 Enkelte nøkkeltall nar annen næring er delt etter produkt, driftsgranskingene 2006, kroner

Produkt	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeid		Bruttoinvestering	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Tjeneste	267	73 200	242	138 600	224	424	17	380 900
Vare	33	24 200	31	126 100	27	427	7	113 200
Kombinasjon	11	29 900	8	52 200	5	244		

Feil! Fant ikke referanseilden. viser at det i hovedsak er tjenesteproduksjon som drives i annen næring, som det også er i tilleggsnæringer. Her er arbeidskraft og brukernes kompetanse i stor grad en viktig innsatsfaktor. En del av tjenesteproduksjonen innen annen næring er også avhengig av kompetanse som brukerne har tilegnet seg gjennom både jordbruk, skogbruk og tilleggsnæringer.

Tabell 4.3 Inndeling av annen næring etter produkt, driftsgranskingene 2006, prosent

	% av driftsoverskuddet	% av omsetningen	% av arbeidsforbruket	% av bruttoinvesteringene
Tjeneste	95	89	88	0
Vare	4	10	11	89
Kombinasjon	2	1	1	11
Totalt	100	100	100	100

4.2 Lønnsomhet

28 prosent av driftsgranskingsbrukene er registrert med driftsoverskudd i annen næring, mot 81 prosent med driftsoverskudd fra tilleggsnæringer. I gjennomsnitt lå driftsoverskudd fra andre næringer på 80 000 kroner per bruk, mot 43 000 kroner i driftsoverskudd på bruk med tilleggsnæringer. For de som driver med annen næring, er den altså av stor betydning for familiens nettoinntekt.

I tabell 4.4 har vi vist familiens arbeidsfortjeneste per time for annen næring totalt, og fordelt på driftsgreiner. Vi ser av tabellen at vareproduksjon ligger lågt i lønnsomhet, slik som for tilleggsnæringer.

Driftsgreiner med tjenesteyting ligger vesentlig høyere i timefortjeneste her enn for tilleggsnæringer. Det kan komme av at tjenesteytingen i forbindelse med andre næringer er mer ren arbeidsinnsats enn i tilsvarende tilleggsnæringer, slik at det følger med mindre kostnader og renter på investert kapital. Eksempler på annen tjenesteyting kan være frisør, dyrlege, barnehagedrift eller lignende.

I tabellen har vi ikke med den mest typiske kapitalkrevende driftsgreina, utleie av fast eiendom. Beregning av arbeidsfortjeneste per time er lite aktuelt i driftsgreiner der arbeidsbehovet er lite. I forbindelse med annen næring dreier utleie seg for det meste om utleie av bygninger der det påløper avskrivninger, vedlikehold og andre driftskostnader. Utleie under tilleggsnæringer vil oftere bety utleie av rettigheter som følger med landbrukseiendommen. Der påløper det lite kostnader, og det kan også være et beskjedent arbeidsbehov.

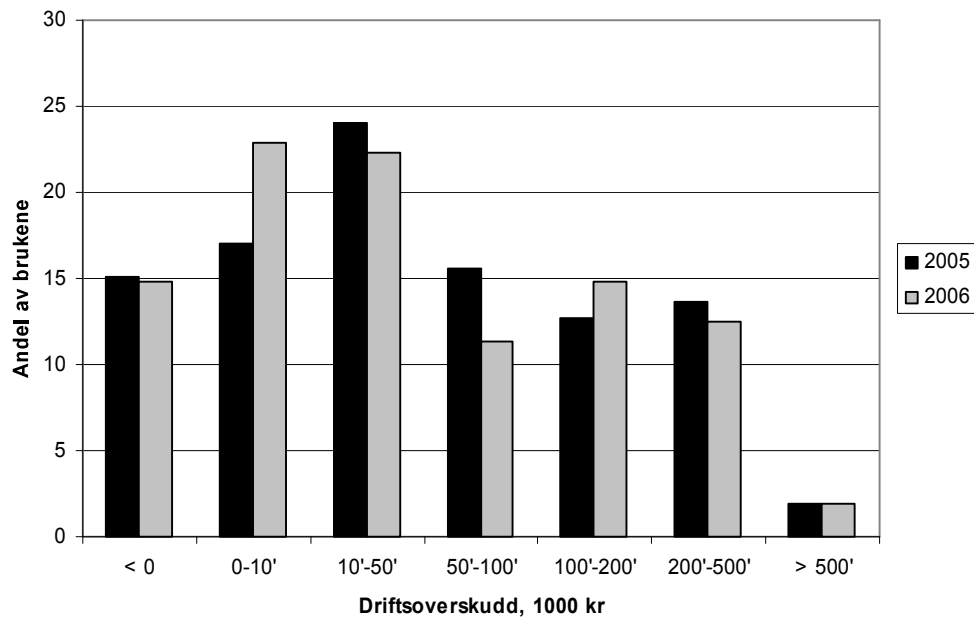
Tabell 4.4 Familiens arbeidsfortjeneste per time i annen næring, driftsgranskningene 2006

Driftsgreiner av annen næring	Antall bruk		Familiens arbeidsfortjeneste, kr per time	
	2005	2006	2005	2006
Ar				
Regnskapsføring	17	25	217	239
Anleggsvirksomhet og transport	28	40	185	222
Vareproduksjon og foredlingsvirksomhet	17	18	97	27
Husflid og smaindustri	12	15	92	79
Byggevirksomhet	43	49	199	177
Annen tjenesteyting	47	69	205	235
Handelsvirksomhet	26	30	229	84
Annen næring utenom utleie, gj.snitt	190	246	193	193

Kilde: NILF

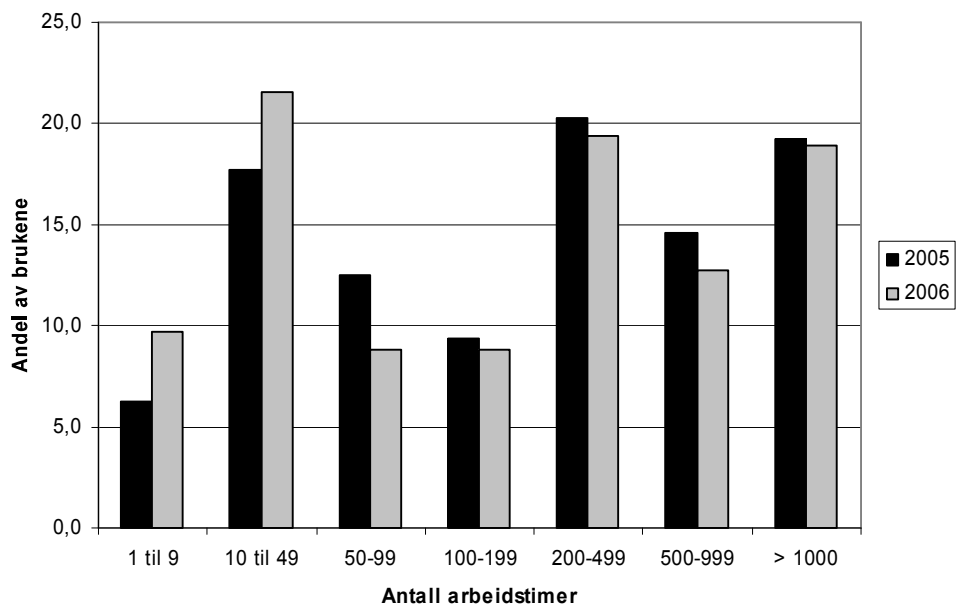
4.3 Driftsoverskudd og arbeidsinnsats

Gjennomsnittlig driftsoverskudd for annen næring på disse brukene var på 80 000 kroner per bruk. Dette er en nedgang på 7 000 kroner per bruk i forhold til 2005. Fordeelingen av brukene på ulike intervaller av driftsoverskudd er vist i figur 4.1. På 15 prosent av brukene er det negativt resultat fra annen næring. Ca. 23 prosent har et driftsoverskudd mindre enn 10 000 kroner, og 22 prosent har driftsoverskudd fra annen næring mellom 10 000 og 50 000 kroner. Kun 1,9 prosent har over 500 000 kroner.

Figur 4.1 Bruk med annen næring fordelt etter driftsoverskudd fra annen næring. Prosent

I 2006 hadde 227 bruk registrert arbeidsforbruk på annen næring, noe som utgjør ca. 88 prosent av brukene som har registret driftsoverskudd på annen næring. Denne andelen er omtrent som for tilleggsnæring, der 86 prosent av brukene med driftsoverskudd hadde oppgitt timer. Gjennomsnittlig arbeidsinnsats på bruk med timer på annen næring, var 475 timer per bruk både i 2005 og i 2006. Dette timeantallet er høyere enn for tilleggsnæring, der gjennomsnittet var 191 timer per bruk. Figur 4.2 viser hvordan brukene fordeler seg etter antall arbeidstimer. I alt 51 prosent har over 200 timer i annen næring, og 22 prosent har mellom 10 og 50 timer.

Figur 4.2 Bruk med annen næring fordelt etter antall arbeidstimer i annen næring. Prosent

4.4 Mangesysleri

Også innen annen næring er det en del bruk som driver med flere ulike aktiviteter. På de 259 brukene som har beregnet driftsoverskudd på annen næring, var det 1,2 aktivitet per bruk i gjennomsnitt. Tabell 4.5 viser at 82 prosent av de som har registret driftsoverskudd på annen næring, driver med kun én aktivitet. For 2005 var tilsvarende andel på 90 prosent. Mangesysleri er altså mindre vanlig innen annen næring enn innen tilleggsnæring.

Tabell 4.5 Antall og andel bruk med ulikt antall annen næring, driftsgranskingene 2006

Antall annen næring	1	2	3	4	Sum
Antall bruk	213	41	4	1	212
Prosent	82	16	1,5	0,4	100

4.5 Omfanget av de ulike aktivitetene

I tabell 4.6 har vi fordelt andel av bruk, driftsoverskudd, omsetning, arbeid og investering på hver enkelt hovedaktivitet. Som for tilleggsnæring er det en del bruk som driver med flere typer annen næring. Dette medfører at summen av tallene i kolonnen for andel av brukene blir større enn 100.

Annen tjenesteyting og byggevirksomhet er de mest utbredte aktivitetene innen annen næring, etter som hhv 28 og 16 prosent av brukene som har annen næring, driver med dette. Annen tjenesteyting har også den største andelen av driftsoverskudd, omsetning og arbeid. Elleve bruk hadde i 2006 en så spesiell aktivitet at vi ikke klarte å plassere dem i noen av de spesifiserte gruppene, og disse kommer dermed som uklassifisert.

Bare 12 prosent av brukene driver med utleie, men disse står for hele 47 prosent av bruttoinvesteringene.

Tabell 4.6 Ulike typer annen næring sin betydning, driftsgranskingene 2006, prosent

Type næringsaktivitet på bruk med annen næring	Andel av brukene	Andel av driftsoverskudd	Andel av omsetning	Andel av arbeid	Andel av bruttoinvesteringer
Uklassifisert	4	2	1	1	0
Regnskapsføring	8	10	6	8	0
Anlegg/transport	13	24	21	20	11
Vareproduksjon	11	4	10	11	11
Byggevirksomhet	16	22	19	23	8
Annen tjenesteyting	28	30	26	28	5
Utleie	12	5	5	0	47
Handelsvirksomhet	10	4	12	8	17
Totalt	> 100	100	100	100	100

5 Forskjeller mellom kommuneklasser, regioner m.m. for yrkesmessig drevne bruk

I dette kapitlet ser vi på utviklingen av tilleggsnæringer og annen næring i ulike kommuneklasser og i ulike regioner. Vi ser også på utviklingen av hovedgrupper av driftsformer fra 2002 til 2006. Videre tar vi for oss tilleggsnæringer i forhold til ulik struktur i jordbruket, og etter alder og kjønn.

I tabell 5.1 er driftsgranskingsbrukene i 2006 fordelt på kommuneklasser. Siden antall driftsgranskingsbruk i klasse 6 og 7 er relativt lavt, har vi slått sammen klassene 4 og 6 og klassene 5 og 7. Den sammenslåtte klasse 4 og 6 har vi kalt «Mindre sentrale tjenesteytings- og blandede tjenesteytings- og industrikommuner». Den sammenslåtte klasse 5 og 7 har vi kalt «Sentrale tjenesteytings- og blandede tjenesteytings- og industrikommuner».

5.1 Tilleggsnæring og annen næring i ulike kommuneklasser

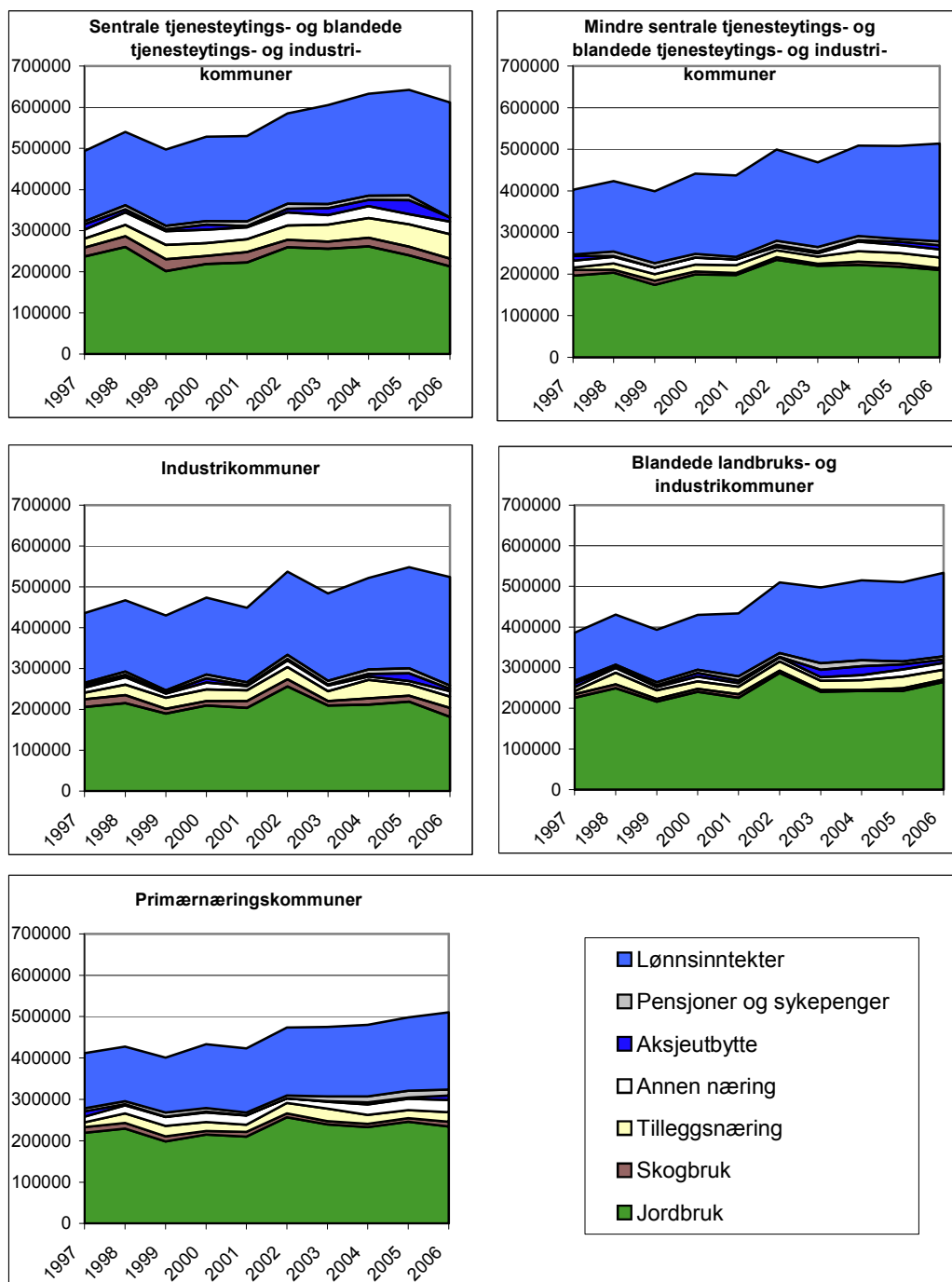
Tabell 5.1 Driftsgranskingsbrukene i 2006 fordelt etter kommuneklasse og næringstilknytning

Kommune-klasse	Næringstilknytning	Antall bruk i DG
1	Primærnæringskommuner	139
2	Blandede landbruks- og industrikommuner	193
3	Industrikommuner	125
4	Mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner	150
5	Sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner	219
6	Mindre sentrale tjenesteytingskommuner	41
7	Sentrale tjenesteytingskommuner	45

Kilde: SSB og NILF

Figur 5.1 viser inntektssammensetningen for de fem kommuneklassene vi har benyttet. Figuren viser at tilleggsnæringer er mest utbredt i sentrale tjenesteytings- og industrikommuner. Etter sammenslåing av klassene 5 og 7 ble denne kommunegruppa svært stor (264 bruk i 2006), og skjuler en stor variasjon internt i gruppa.

De 45 brukene som ligger i sentrale tjenesteytingskommuner (klasse 7), har økt omfanget av tilleggsnæringer raskest av alle kommuneklassene, og ligger også desidert høyest i driftsoverskudd fra tilleggsnæringer.

Figur 5.1 Utviklingen i gjennomsnittlig driftsoverskudd i tilleggsnæringer og andre inntektskategorier per bruk, etter ulike kommuneklasser. 2006-kroner

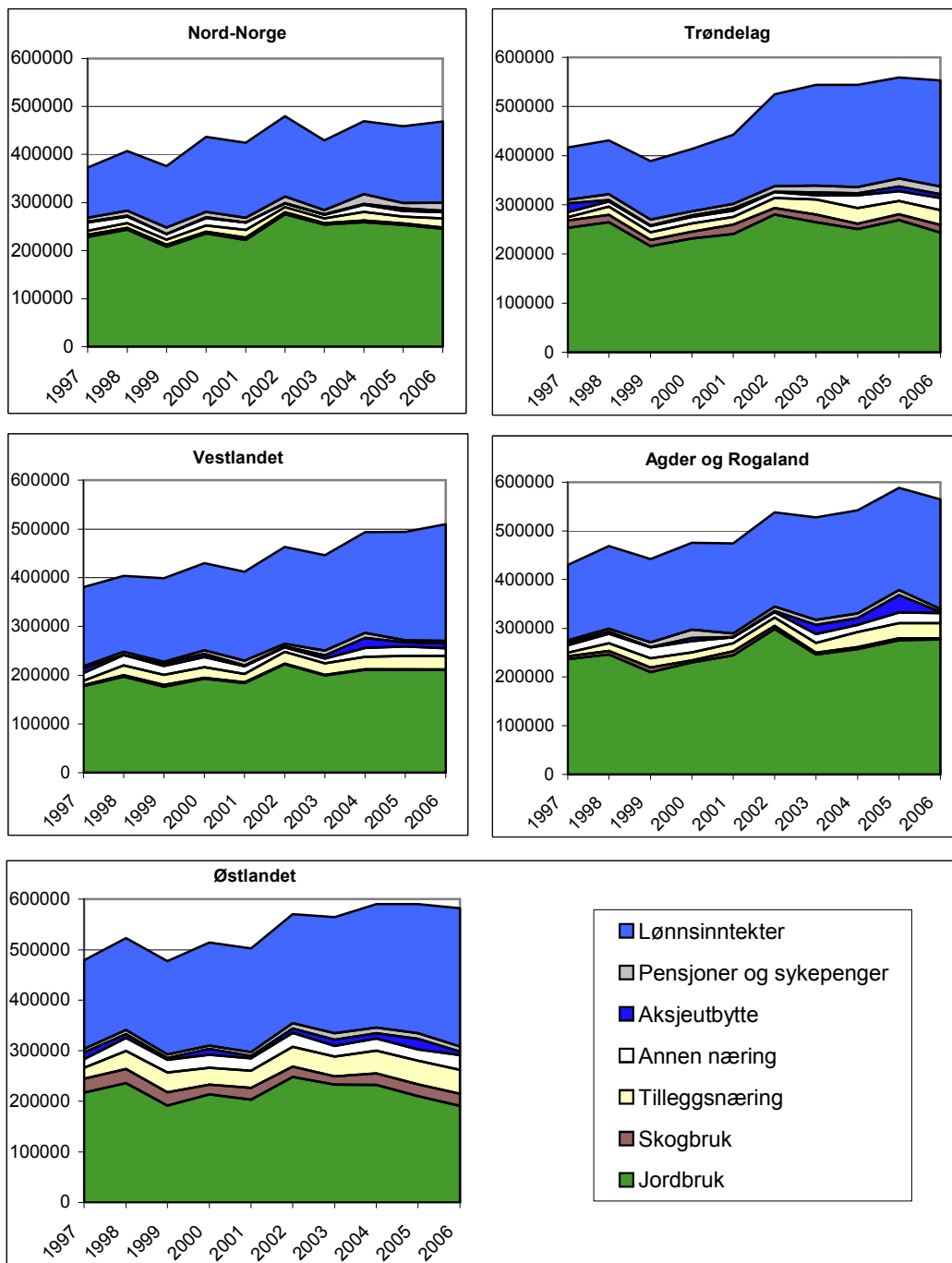
Kilde: NILFs driftsgranskinger

5.2 Regionale forskjeller i betydning av tilleggsnæringer og annen næringsvirksomhet

Figur 5.2 viser utviklingen i driftsoverskudd i tilleggsnæringer og andre yrkesgreiner sammen med brukerfamiliens lønnsinntekter mv, regnet i 2006-kroner for ulike regioner. Vi presenterer resultater for Østlandet, Agder og Rogaland, Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge.

Driftsoverskuddet fra jord- og skogbruk har variert mellom år, men uten klar trend i flere områder. Inntektene fra tilleggsnæringer og aksjeutbytte har økt. Den største økningen har skjedd i brukerfamilienes lønnsinntekter (regnet i kroner).

Sammenligningen av landsdeler viser at for gjennomsnittsbuket er det minst inntekt fra tilleggsnæringer i Nord-Norge, og mest på Østlandet. Nord-Norge har også hatt minst lønnsinntekter, og har hatt den minste økningen i lønnsinntekter i perioden.

Figur 5.2 Utviklingen i gjennomsnittlig driftsoverskudd i tilleggsnæringer og andre inntektskategorier per bruk, etter landsdel. 2006-kroner

Kilde: NILFs driftsgranskinger

5.3 Utbredelse og omfang av ulike tilleggsnæringer og annen næring i ulike landsdeler

5.3.1 Tilleggsnæring

Vi vil her se på utbredelse og omfang av tilleggsnæring i de ulike landsdelene. Tabell 5.2 viser gjennomsnittlig driftsoverskudd for de ulike tilleggsnæringene i de ulike landsdelene. Vi ser at brukene på Østlandet har det høyeste driftsoverskuddet per bruk, fulgt av Agder/Rogaland. Både på Østlandet, i Agder/Rogaland og i Trøndelag er det «annen tjenesteyting» som har det høyeste driftsoverskuddet, mens det på Vestlandet er turisme og i Nord-Norge utmarksnæring som gir best driftsoverskudd.

Tabell 5.2 Driftsoverskuddet i ulike tilleggsnæringer og ulike landsdeler. Driftsgranskingene 2006

	Østlandet	Agder/ Rogaland	Vestlan- det	Trøndelag	Nord- Norge	Totalt
Utleie	35 100	19 800	24 500	17 800	9 900	27 000
Maskinkjøring	25 800	28 600	22 100	13 600	20 400	22 900
Vareproduksjon	8 300	21 000	11 300	1 700	1 500	8 100
Utmarksnæring	16 600	14 200	18 100	20 300	37 800	19 100
Turisme	- 1 000	26 900	79 600	17 600	16 400	36 200
Annen tjenesteyting	57 100	143 200	23 800	25 300	25 400	50 300
Annen biolog produksjon	- 4 700			- 10 200	- 600	- 3 100
Uklassifisert	- 9 400					- 9 400
Sum per bruk	52 400	44 900	38 400	34 000	27 600	43 400

Tabell 5.3 viser hvordan driftsoverskuddet i hver landsdel fordeler seg på ulike tilleggsnæringer. Vi ser at for Østlandet og landet som helhet er det utleie som bidrar mest til det totalt driftsoverskuddet, mens det i Agder/Rogaland og i Nord-Norge er maskinkjøring som bidrar med størst andel. På Vestlandet bidrar utleie og maskinkjøring like mye, mens det i Trøndelag er utmarksnæring som utgjør den største andelen med 40 prosent.

Tabell 5.3 Driftsoverskuddet i tilleggsnæringer, fordeling innen landsdelene. Driftsgranskingene 2006. Prosent

	Østlandet	Agder/ Rogaland	Vestlandet	Trøndelag	Nord- Norge	Totalt
Utleie	44	24	29	28	15	35
Maskinkjøring	25	38	30	22	36	28
Vareproduksjon	4	13	8	1	3	5
Utmarksnæring	14	7	12	40	35	17
Turisme	0	1	17	1	4	3
Annen tjenesteyting	14	17	5	8	8	12
Annen biolog produksjon	-0,1	0	0	-0,2	-0,1	-0,2
Uklassifisert	-0,2	0	0	0	0	-0,1
Sum	100	100	100	100	100	100

5.3.2 Annen næring

I annen næring er det anlegg/transport som gir størst gjennomsnittlig driftsoverskudd på Østlandet, Vestlandet og for landet totalt sett (tabell 5.4). I Agder/Rogaland er det byggevirkksomhet, mens det i Trøndelag og Nord-Norge er hhv annen tjenesteyting og handelsvirkksomhet som gir høyest overskudd. Brukene i Agder/Rogaland oppnår høyest driftsoverskudd, med 95 900 kroner per bruk i gjennomsnitt. Det laveste driftsoverskuddet har Nord-Norge, hvor gjennomsnittet er 41 900 kroner per bruk.

Tabell 5.4 Driftsoverskuddet i annen næring og ulike landsdeler. Driftsgranskingene 2006

	Østlandet	Agder/ Rogaland	Vestlandet	Trøndelag	Nord- Norge	Totalt
Uklassifisert	38 700	-14 900	10 700	44 900	0	29 900
Regnskapsføring	118 000	51 500	18 500	57 800	85 200	84 800
Anlegg/ transport	163 700	103 500	162 000	34 900	88 900	126 000
Vareproduksjon	39 500	66 300	32 700	1 900	-20 200	24 200
Byggevirkksomhet	104 700	112 000	77 300	79 200	76 600	90 600
Annen tjenesteyting	67 300	83 300	37 500	111 000	50 600	70 200
Utleie	26 800	94 500	127 600	11 500	3 800	27 500
Handelsvirkksomhet	14 000	14 900	26 900	64 200	119 200	28 300
Annen næring per bruk	89 800	95 900	65 000	87 200	41 900	79 800

Tabell 5.5 viser at på Østlandet er det anlegg/ transport som bidrar til størst andel av driftsoverskuddet, mens det både i Agder/ Rogaland, Vestlandet og Nord-Norge er byggevirkksomhet som utgjør størst andel. I Trøndelag og landet totalt er det annen tjenesteyting som utgjør størst andel av driftsoverskuddet.

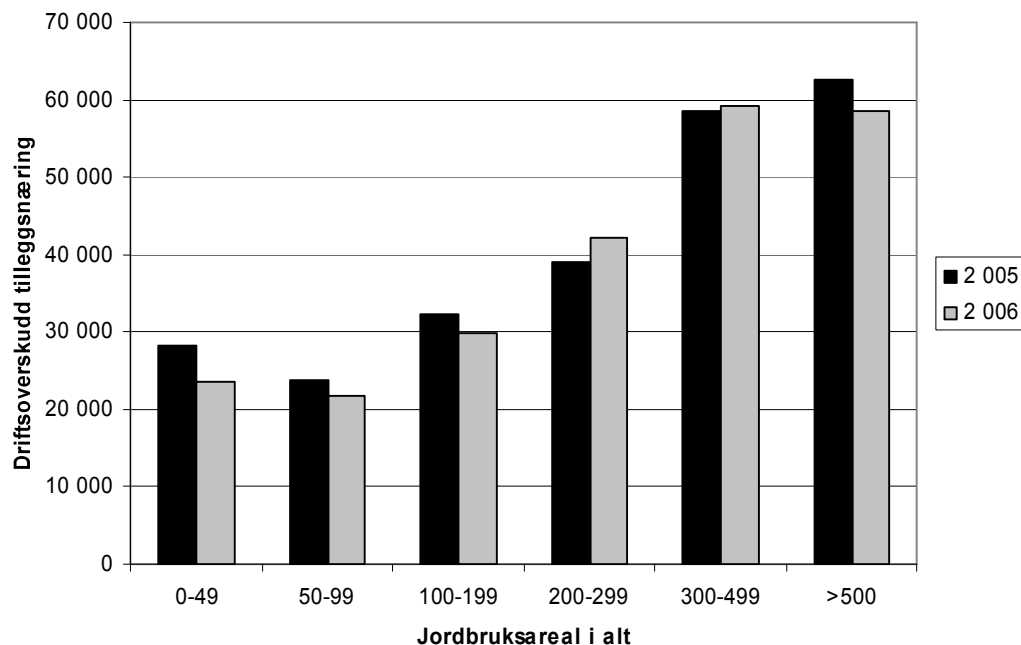
Tabell 5.5 Driftsoverskuddet i annen næring, fordeling innen landsdelene. Driftsgranskingene 2006. Prosent

	Østlandet	Agder/ Rogaland	Vestlandet	Trøndelag	Nord- Norge	Totalt
Uklassifisert	2	-1	1	3	0	2
Regnskapsføring	15	2	3	9	12	10
Anlegg/ transport	31	19	25	7	24	24
Vareproduksjon	5	12	5	0	-12	4
Byggevirkksomhet	13	32	30	26	37	22
Annen tjenesteyting	27	27	22	49	21	30
Utleie	4	7	10	1	3	5
Handelsvirkksomhet	2	2	5	6	16	4
Sum	100	100	100	100	100	100

5.4 Tilleggsnæring og ulik struktur i jordbruket

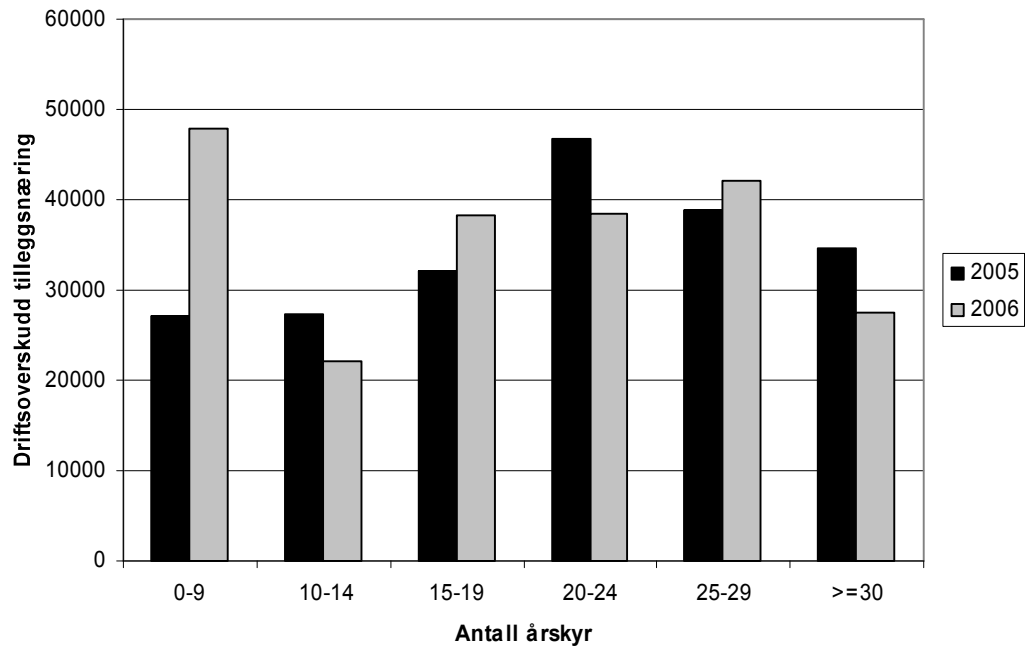
I dette kapittelet ser vi på de 742 brukene som er registrert med tilleggsnæring i driftsgranskingene. Vi ser på hvordan driftsoverskuddet i tilleggsnæringen fordeler seg i forhold til ulik struktur i jordbruket.

Figur 5.3 viser gjennomsnittlig driftsoverskudd per bruk i ulike arealgrupper. Vi ser at fra 50 dekar og oppover, øker gjennomsnittlig driftsoverskudd i tilleggsnæring med økende areal opp til 499 dekar.

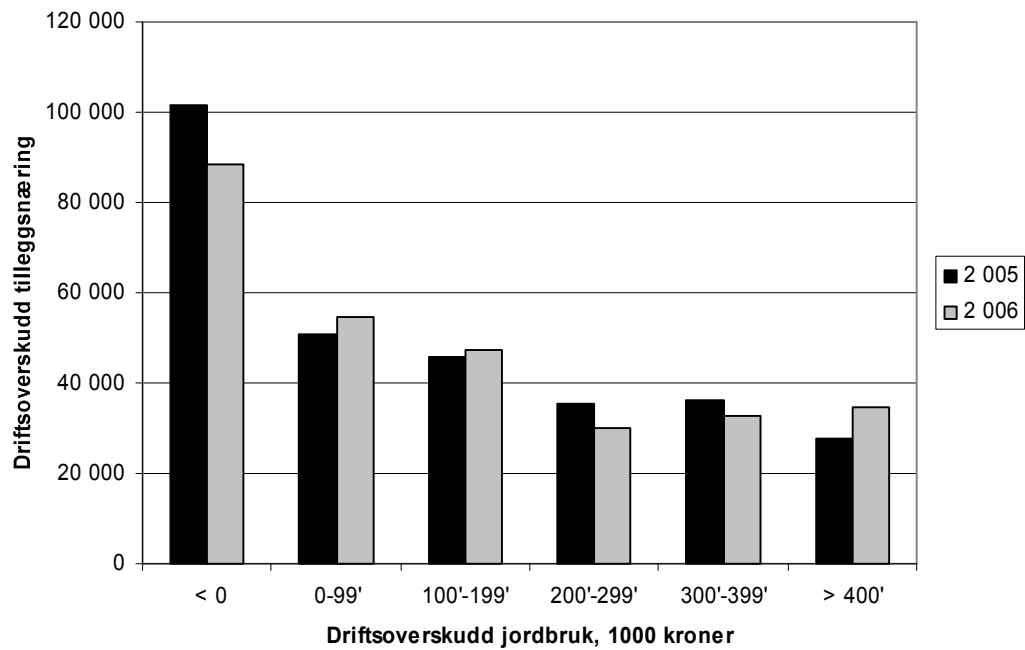
Figur 5.3 Driftsoverskudd i tilleggsnæring i forhold til jordbruksareal. Driftsgranskingene 2005 og 2006

Figur 5.4 viser driftsoverskudd i tilleggsnæring i forhold til antall årskyr. I 2006 var det i alt 402 bruk med kyr som hadde tilleggsnæring. I gruppa med 0-9 årskyr var det en kraftig økning i driftsoverskudd fra 2005 til 2006. Det skyldes i hovedsak at noen få bruk hadde en svært stor økning i tilleggsnæringsaktiviteten. Bruk med under 10 årskyr har en relativt liten andel av nettoinntekten fra jordbruket, og enkelte av brukene velger å satse mye på inntekt fra tilleggsnæringen.

Figur 5.4 Driftsoverskudd i tilleggsnæring i forhold til antall årskyr. Driftsgranskingerne 2005 og 2006

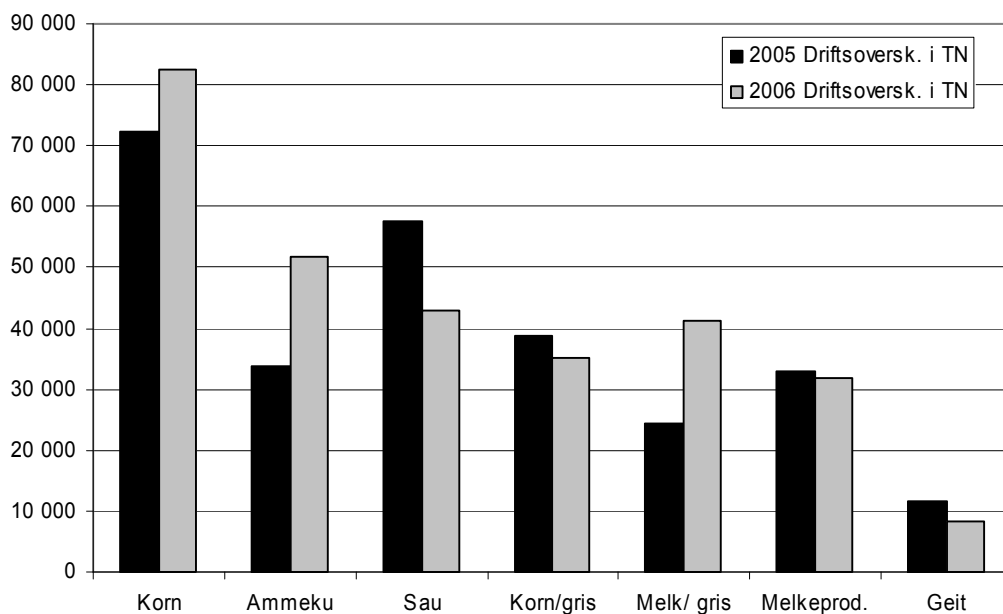
Figur 5.5 viser bruk som har negativt driftsoverskudd på jordbruksdriften har det høyeste overskuddet på tilleggsnæringen. Det er en tendens til driftsoverskudd i tilleggsnæring avtar med økende driftsoverskudd i jordbruket.

Figur 5.5 Driftsoverskudd i tilleggsnæring i forhold til driftsoverskudd i jordbruket. Driftsgranskingerne 2005 og 2006

Vi har også sett på hvordan driftsoverskudd i tilleggsnæring fordeler seg på de ulike driftsformene i jordbruket (figur 5.6). Bruk med korn har det høyeste driftsoverskuddet med kroner 83 000. På bruk som har driftsformen geit er det minst inntekt fra tilleggsnæring. Hovedårsaken til dette er nok at geitehold er arbeidskrevende, dessuten er geiteholdet lokalisert til mindre sentrale kommuner. Ellers ser vi at på bruk med de mest arbeidsintensive driftsformene som melk og melk/ gris, er det stort sett mindre inntekt fra tilleggsnæring enn på bruk med driftsformene korn, sau og ammeku. Forklaringen kan være at det blir mindre tid til andre aktiviteter når jordbruksdriften er mer arbeidsintensiv.

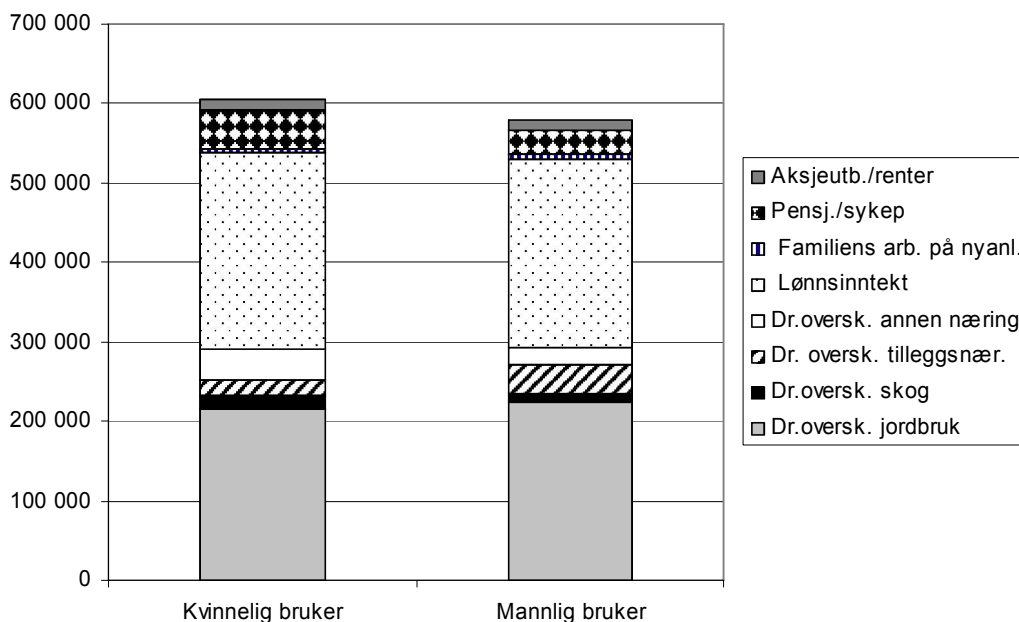

Figur 5.6 Driftsoverskudd i tilleggsnæring i forhold til ulike driftsformer i jordbruket. Driftsgranskingene 2005 og 2006

5.5 Kvinnelig og mannlig bruker

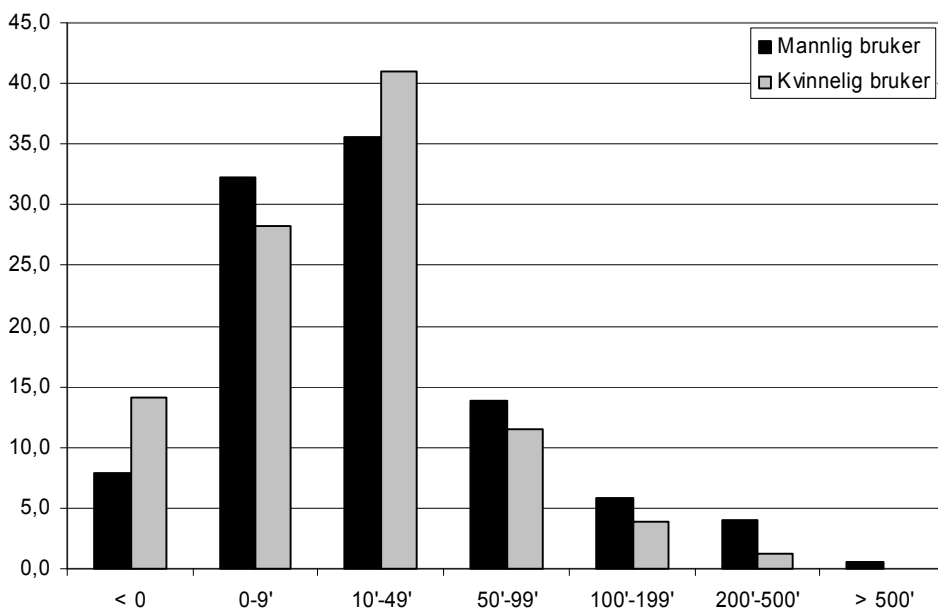
I driftsgranskingene i 2006 hadde 99 av 912 bruk kvinnelig bruker, dvs. 10,9 prosent, det er en økning fra 2005, da andelen kvinnelige brukere var på 7,3 prosent. «Bruker» er definert som den av ektefellene/samboerne som har flest arbeidstimer i jordbruket. Vi har ikke registrert hvem som er driftsleder på de enkelte næringsgreinene. På 742 bruk drives det med en eller annen form for tilleggsnæring, dvs. på 81 prosent av brukene. På bruk med kvinnelig bruker er det tilleggsnæring på 65 prosent av brukene, og på 84 prosent av bruk med mannlig bruker.

Bruk med mannlig bruker henter en noe større andel av samla inntekter fra jordbruk og tilleggsnæring enn bruk med kvinnelig bruker (figur 5.7). På bruk med kvinnelig bruker hentes en større andel av inntektene fra lønnsinntekt, annen næring og pensjoner/sykepenger.

Figur 5.7 Fordeling av inntekt på bruk med kvinnelig og mannlig bruker i driftsgranskingene 2006

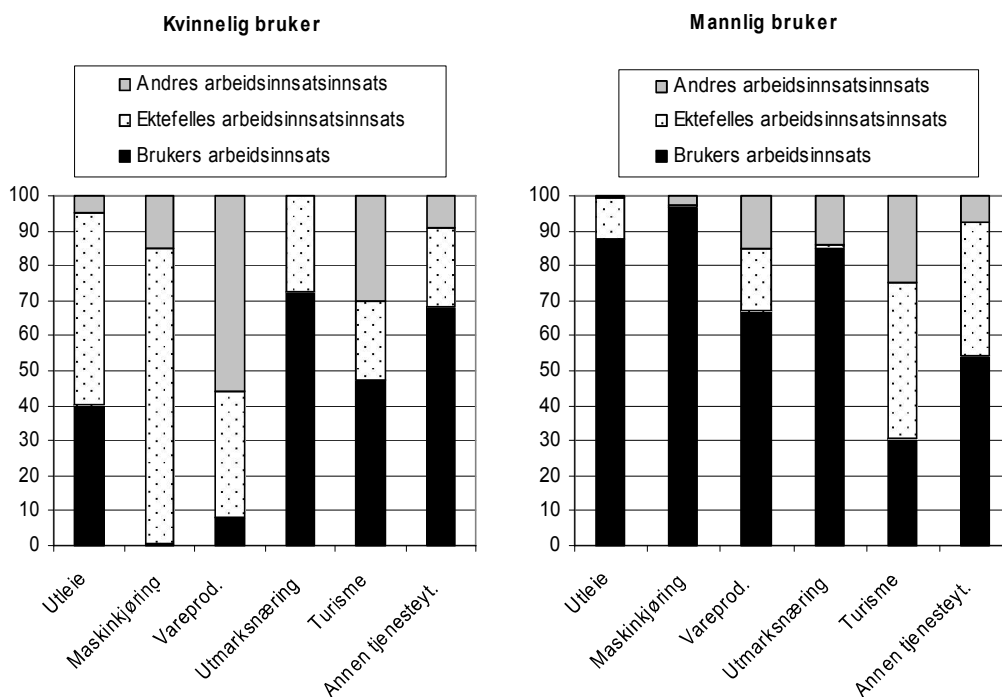
I figur 5.8 er driftsoverskuddet i tilleggsnæring fordelt i ulike størrelsesgrupper og på mannlig og kvinnelig bruker. I gjennomsnitt var driftsoverskuddet i tilleggsnæringen kr 26 600 på bruk med kvinnelig bruker og kr 45 300 på bruk med mannlig bruker. Det er i hovedsak en relativt lik fordeling mellom kvinner og menn i de ulike størrelsesgruppene, men det er svært få kvinnelige brukere som har over kr 200 000 i driftsoverskudd fra tilleggsnæringa, og ingen over 500 000. 14 prosent av de kvinnelige brukerne og 8 prosent av de mannlige brukerne har negativt driftsresultat fra tilleggsnæringa.

Figur 5.8 Andel bruk med ulikt driftsoverskudd i tilleggsnæringen fordelt på bruk med kvinnelig og mannlig bruker i driftsgranskingene 2006

Vi har også sett på arbeidsfordelingen mellom bruker og ektefelle i de ulike tilleggsnæringsaktivitetene. Figur 5.9 viser hvem som utfører arbeidsinnsatsen på bruk med kvinnelig og mannlig bruker. På bruk med mannlig bruker er det brukeren som utfører det meste av arbeidet i de fleste aktiviteter. Et unntaket er på gårdsbruk med mannlig bruker hvor det drives med turisme, der er det ektefellen som står for den største arbeidsinnsatsen. I gjennomsnitt utfører en mannlig bruker 72 prosent av jobben i tilleggsnæringen selv, mens en kvinnelig bruker står for 28 prosent av jobben i tilleggsnæringen.

I gjennomsnitt utfører ektefellen 18 prosent av arbeidsinnsatsen på bruk med mannlig bruker. På bruk med kvinnelig bruker står ektefellen for 55 prosent av arbeidsinnsatsen i tilleggsnæringen.

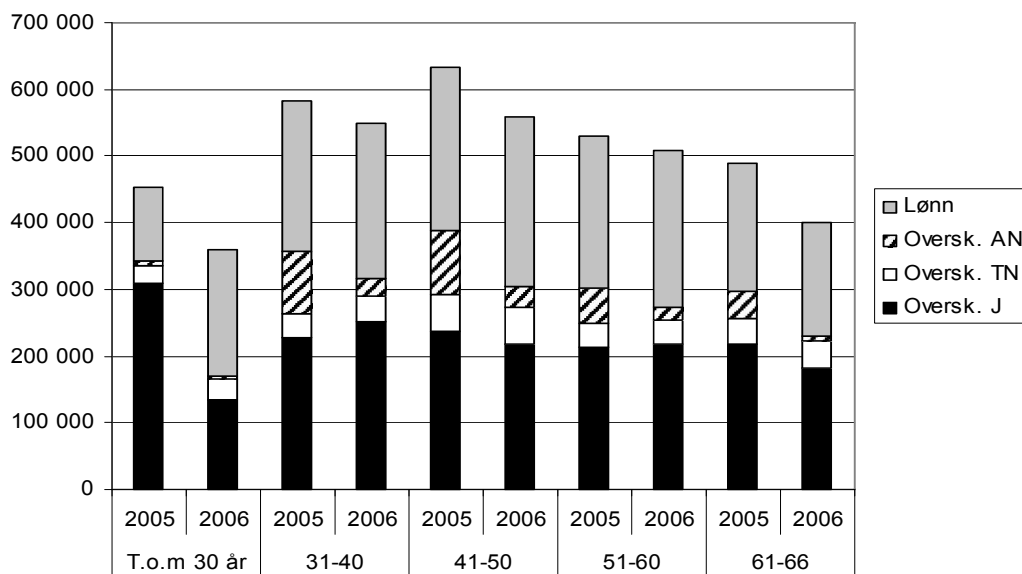

Figur 5.9 Hvem som utfører arbeidsinnsatsen i tilleggsnæringen, på bruk med kvinnelig og mannlig bruker, prosent

5.6 Alder

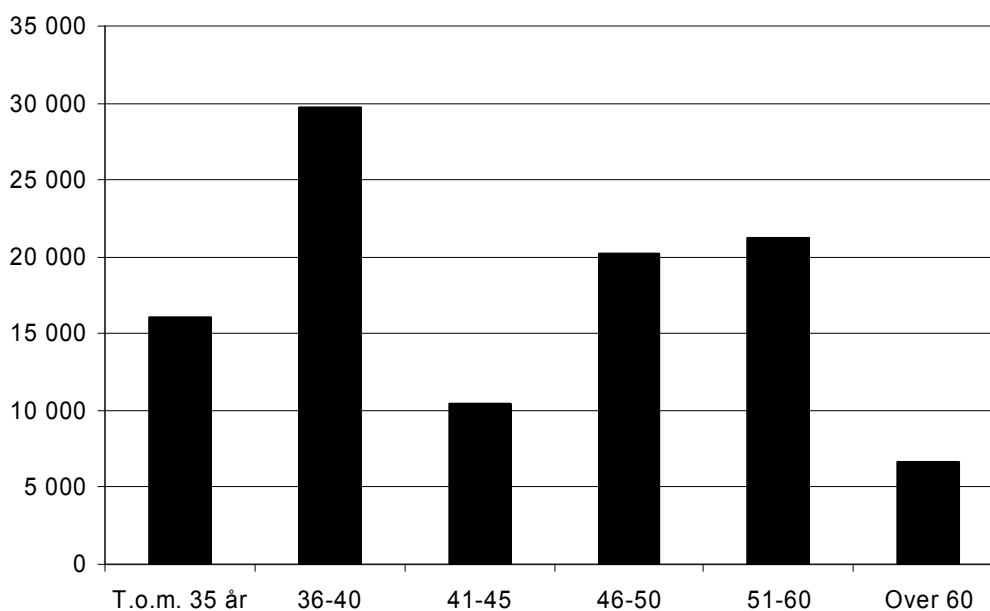
Gjennomsnittsalder på alle brukere i driftsgranskingene var 48 år både i 2005 og 2006. Antall bruk fordeler seg ujevnt i de ulike aldersgruppene, og i 2006 var det bare 13 bruk i gruppa opp til 30 år, og 61 bruk i den eldste aldersgruppa.

Figur 5.10 viser summen av overskudd fra jordbruk, tilleggsnæring, annen næring og lønnsinntekt fordelt på de ulike aldersgruppene. Aldersgruppen 41–50 år har den høyeste inntekten både i 2005 og 2006, og det er også de som har den høyeste andelen av inntekten fra tilleggsnæring. Samlet inntekt er lavest i den yngste og den eldste aldersgruppen.

Figur 5.10 Lønn og driftsoverskudd fra jordbruk, tilleggsnæring og annen næring fordelt på de ulike aldersgruppene, driftsgranskingene 2005 og 2006

Vi har også sett på om det er forskjell på investeringslysten i forhold til alder. Figur 5.11 viser nettoinvestering i tilleggsnæring fordelt etter alder på brukere. Vi ser at det er aldersgruppen 36-40 år som investerer mest med nesten kr 30 000 per bruk. Brukere over 60 år investerer minst med i gjennomsnitt kr 6 700 per bruk i 2006.

Figur 5.11 Nettoinvestering i tilleggsnæring fordelt etter alder, driftsgranskingene, 2006

5.7 Oppsummering «yrkesmessig drevne bruk»

Når vi her snakker om *tilleggsnæring*, så tenker vi på all form for tilleggsnæringsaktivitet som foregår på bruket, selv om det ikke nødvendigvis har preg av næring. I driftsgranskingene har vi registrert en form for tilleggsnæringsaktivitet på 81 prosent av alle bruk. Om lag 41 prosent av disse har én tilleggsnæring, mens 34 prosent av brukene har to ulike typer.

De mest utbredte tilleggsnæringene er utleiehus og maskinkjøring, med registrert aktivitet på hhv 56 og 53 prosent av brukene. Alle tilleggsnæringsaktiviteter er også delt inn etter om det hovedsaklig er en vare eller en tjeneste, og hele 85 prosent av aktivitetene er tjenester. De største tjenesteproduksjonene er maskinkjøring og utleie, og den største vareproduksjonen er ved.

På 641 bruk (dvs. 86 % av de med tilleggsnæring) er det registrert arbeidstimer, og gjennomsnittlig arbeidsinnsats per bruk var 191 timer.

Gjennomsnittlig driftsoverskudd for alle bruk med registrert tilleggsnæringsaktivitet var kr 43 400 i 2006, og det er omtrent det samme som i 2005. Den største gruppen (36 % av brukene) hadde driftsoverskudd mellom 10 000 og 50 000 kroner.

På landsbasis utgjør driftsoverskuddet om lag 6 prosent av de totale inntektene på bruket. Sammenligningen av landsdeler viser at for gjennomsnittsbruket er det minst inntekt fra tilleggsnæringer i Nord-Norge, og mest på Østlandet. Gjennomsnittlig driftsoverskudd på tilleggsnæring i Nord-Norge er kr 27 600, og på Østlandet kr 52 400. For Østlandet og landet som helhet er det utleie som bidrar mest til det totalt driftsoverskuddet, mens det i Agder/Rogaland og i Nord-Norge er maskinkjøring som bidrar med størst andel.

Det er færre som driver med *annen næring* enn tilleggsnæring, men annen næring har et større omfang enn tilleggsnæring for dem som driver med det. I 2006 hadde 259 av brukene i driftsgranskingene registrert driftsoverskudd på annen næring, dvs. 28 prosent av alle bruk, og driftsoverskuddet var i gjennomsnitt på kr 79 800. Av de som har registret driftsoverskudd på annen næring driver 82 prosent med kun én aktivitet, og 16 prosent har to aktiviteter. Anleggsvirksomhet/ transport er den aktiviteten som gir størst driftsoverskudd, med et gjennomsnitt på kr 126 000 per bruk. Ser vi på gjennomsnittlig driftsoverskudd per bruk i de ulike landsdelene, så er det brukene i Agder/Rogaland som oppnår høyest driftsoverskudd, med 95 900 kroner per bruk. Det laveste driftsoverskuddet har Nord-Norge, hvor gjennomsnittet er 41 900 kroner per bruk.

6 Næringsaktivitet på mindre bruk

I forbindelse med prosjektet «Næringsaktivitet og ressursgrunnlag for ulike typer landbrukseiendommer», ble det gjennomført to spørreundersøkelser. En undersøkelse blant landbrukseiendommer som mottar produksjonstilskudd, men som ikke har stor nok produksjon til å være med i driftsgranskingene, og én undersøkelse blant eiere av landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd. I dette kapittelet presenteres resultater fra undersøkelsen blant «mindre bruk». Denne undersøkelsen ble gjennomført som telefonintervjuer. Resultater fra undersøkelsen for den andre gruppen, «landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd», blir presentert i kapittel 7.

6.1 Utvalg og metode

Per 31.7.2007 var det ca. 48 100 landbruksforetak som mottok produksjonstilskudd. Av disse var ca. 34 500 med i utvalgsgrunnlaget for driftsgranskingene. De resterende 13 600 brukene har en jordbruksproduksjon som ikke tilfredsstillter kravet om minimum 8 ESU (ca. kr 80 000) i standard dekningsbidrag, som er kriteriet for å være med i utvalgsgrunnlaget.

Utvalget for telefonundersøkelsen som ble gjennomført på gruppen «mindre bruk», ble trukket fra populasjonen på 13 600 bruk som mottar produksjonstilskudd, men som ikke tilfredsstillter kravene for å kunne være med i utvalget til driftsgranskingene. Dette er de samme kriteriene som ble lagt til grunn ved en tidligere undersøkelse som ble gjennomført i 2005 av Sjelmo et al. (2006).

I driftsgranskingene er ca. 2,5 prosent av de yrkesmessig drevne brukene med. Det var en målsetting at telefonundersøkelsen blant «mindre bruk» skulle ha om lag samme andel av populasjonen, det tilsvarer et utvalg på om lag 340 bruk. I tillegg var det ønskelig med ca. 20 svar fra hvert fylke (utenom Oslo) og 50 fra hver av regionene som tallene fra driftsgranskingene presenteres for, Østlandet (flatbygder og andre bygder), Agder og Rogaland (Jæren og andre bygder), Vestlandet, Trøndelag (flatbygder og andre bygder) og Nord-Norge (se for eksempel NILF 2007, s 19).

Ut fra disse kriteriene ble det trukket ut et tilfeldig utvalg på 1000 bruk fra Statens landbruksforvaltnings (SLF) tilskuddsregister blant bruk som hadde standard dekningsbidrag mindre enn 8 ESU. Senere ble det også trukket et suppleringsutvalg for noen av fylkene der det var mange som ikke ønsket å delta i undersøkelsen, eller der det av andre grunner var behov for supplerings utvalg.

Undersøkelsen ble gjennomført som telefonintervjuer, der data ble lagt rett inn i en egen database. Opplysninger om jordbruksarealer og husdyr ble hentet direkte inn fra produksjonstilleggsregisteret, og opplysningene ble bare korrigert dersom det hadde skjedd endringer i produksjonen i forhold til det som var registrert.

Spørsmålene var delt inn i seks grupper (se vedlegg 2):

- A. opplysninger om disponering av arealet på eiendommen
- B. opplysninger om næringsaktivitet med tilknytning til eiendommens ressurser
- C. opplysninger om næringsaktivitet som ikke har tilknytning til eiendommens ressurser
- D. opplysninger om lønnsarbeid
- E. opplysninger om planer framover
- F. bakgrunnsdata

Undersøkelsen skulle gjennomføres våren/sommeren 2007, men det viste seg at det var vanskelig å komme i kontakt med respondentene i denne perioden. Det var også mange som reservert seg mot å svare. Derfor ble det gjennomført en suppleringsrunde våren 2008. Det ble ikke gjort endringer i utvalget ved suppleringsrunden våren 2008.

Etter første runde av undersøkelsen var det 171 respondenter som hadde svart på undersøkelsen, 147 hadde reservert seg mot å svare og 35 ble vurdert til å falle utenfor målgruppen, enten fordi eiendommen var solgt, bruket var nedlagt, eller fordi eier var død. Under suppleringsrunden våren 2008 svarte 177 respondenter på undersøkelsen, 57 reservert seg mot å svare og 36 falt utenfor målgruppen. Totalt er det registrert svar fra 348 respondenter. Det gir en svarprosent på 56 prosent av alle respondentene som man har kommet i kontakt med. Det er ikke registrert hvor mange respondenter som ble forsøkt kontaktet.

Når det var registrert 20 svar fra et fylke, skulle det ikke kontaktes flere respondenter i dette fylket. Med unntak av Vest-Agder, Hordaland og Finnmark er det oppnådd minst 20 svar fra alle fylker. For Finnmark var det svært få bruk på utvalgslistene – det ble derfor kontaktet noe flere bruk i Nordland for å få en litt større andel bruk fra Nord-Norge.

Tabell 6.1 viser fylkesvis fordeling av svar. I fylkene Vestfold, Telemark, Nordland og Møre og Romsdal svarte færre enn 50 prosent av de som ble kontaktet.

Tabell 6.1 Svarprosent, fylkesvis og totalt

Fylke	Antall svar	Antall som		Utenfor målgruppe	Totalt kontaktet	Svarprosent
		ikke ønsket a	svare			
1 Østfold	20	11	2	33	61 %	
2 Akershus	20	1	1	22	91 %	
4 Hedmark	21	9	1	31	68 %	
5 Oppland	20	7	7	34	59 %	
6 Buskerud	20	8	4	32	63 %	
7 Vestfold	20	28	3	51	39 %	
8 Telemark	20	28	2	50	40 %	
9 Aust-Agder	20	11	4	35	57 %	
10 Vest-Agder	17	14	3	34	50 %	
11 Rogaland	21	7	1	29	72 %	
12 Hordaland	19	8	10	37	51 %	
14 Sogn og Fjordane	20	9	0	29	69 %	
15 Møre og Romsdal	20	12	11	43	47 %	
16 Sør-Trøndelag	20	8	3	31	65 %	
17 Nord-Trøndelag	20	6	8	34	59 %	
18 Nordland	26	28	9	63	41 %	
19 Troms	20	9	2	31	65 %	
20 Finnmark	4	0	0	4	100 %	
	348	204	71	623	56 %	

Det gir 141 svar fra Østlandet, 58 fra Agder og Rogaland, 59 fra Vestlandet, 40 fra Trøndelag og 50 fra Nord-Norge.

Ikke alle respondentene svarte på alle spørsmålene. Antall svar varierer derfor fra spørsmål til spørsmål. Alle som svarte på undersøkelsen, ble spurt om de ga tillatelse til å koble data fra undersøkelsen opp mot andre offentlige registre. 331 av respondentene ga tillatelse til slik kobling. SSB har foretatt koblingene mot andre offentlige registre, blant annet mot likningsdata for 2006. Gjennom denne koblingen var det mulig å hente ut likningsdata for 305 av brukene.

6.2 Feilkilder og usikkerhet

Brukene som deltok i undersøkelsen ble trukket fra SLFs register over utbetalinger av produksjonstilskudd i 2005 for bruk som hadde et standard dekningsbidrag lavere enn 8 ESU. Ved beregning av standard dekningsbidrag er det produksjonsomfanget på det enkelte bruk som legges til grunn for beregningen, dersom bruket har en produksjon som det ikke finnes standarder for, kan det ha kommet ut med standard dekningsbidrag mindre enn 8 ESU selv om produksjonen er av en slik størrelse at bruket ikke skulle kommet i denne gruppen. Slike bruk vil kunne påvirke gjennomsnittstallene for undersøkelsen. I praksis er de fleste slike bruk oppdaget i løpet av intervjuene og registrert som utenfor målgruppen. Grensetilfeller kan selvfølgelig ha blitt definert i feil gruppe, men vil neppe være problematiske i forhold til formålet med undersøkelsen.

Mange av respondentene syntes det var vanskelig å anslå tall for omsetning og arbeidsforbruk. Det var derfor mange som ikke svarte på disse spørsmålene, og det gjør det vanskelig å si noe sikkert om omfang og økonomi for aktivitetene. Når det gjelder svarene på hvilke aktiviteter som foregår på eiendommen, sektor for lønnsarbeid og lignende, er det ikke grunn til å tro at respondentene har svart uriktig på spørsmålene. Materialet i seg selv er likevel for lite til at man kan få statistisk sikre svar på om det er forskjeller mellom for eksempel regioner eller fylker.

6.3 Bakgrunnsdata

Av de 348 som svarte på undersøkelsen, var det 297 menn (85 %) og 49 kvinner. De siste 2 respondentene er registrert på firmanavn.

I gjennomsnitt var eierne 50 år i 2006. Det ligger nær opp mot gjennomsnittsalder for deltakerne i driftsgranskingene, som var 48 år i 2006. Gjennomsnittet for dem som har oppgitt at de har barn var 44 år og for dem som ikke hadde barn, 54 år.

Data for lønn- og næringsinntekt er hentet fra ligningsdata for 2006. Av de 305 brukene det var mulig å hente ut likningsdata for, er det registrert lønnsinntekt og/eller næringsinntekt for 212 ektefeller/samboere. Det betyr at minst 70 prosent av eierne hadde ektefelle eller samboer i 2006.

Det er registrert lønnsinntekt for 245 eiere og 203 ektefeller/samboere. I alt er det 283 av brukene som er registrert med lønnsinntekt, på 165 bruk har både eier og ektefelle/samboer lønnsinntekt. Gjennomsnittlig lønnsinntekt for eiere som hadde slik inntekt var i 2006 kr 311 125 og for ektefelle/samboer kr 236 100. Samlet hadde eier og ektefelle/samboer ca. kr 76 000 i næringsinntekt. Av dette kom ca. kr 20 500 fra jord- og skogbruk. Det er registrert positiv eller negativ næringsinntekt på 301 (99 %) av de 305 brukene det var mulig å hente ut inntektsdata for.

Tabell 6.2 Respondentenes lønns- og næringsinntekt

	Antall	Sum	Gjennomsnitt
Lønnsinntekt i alt	283	124 150 929	438 696
Næringsinntekt, landbruk	292	6 239 034	21 367
Næringsinntekt, annen næring	89	16 907 082	189 967
Næringsinntekt, i alt	301	23 146 116	76 897
Positiv næringsinntekt	204	27 759 573	136 076
Negativ næringsinntekt	97	-4 443 951	-45 814

Kilde: SSB, kobling mot ligningsdata for 2006

6.4 Tilknytning til eiendommen

Det var 322 (92 %) som sa at de selv bor på eiendommen, tre bruker bolighuset som feriehus, fem har svart at bolighuset står tomt og fire svarte at eier ikke bodde på bruket, men at bolighuset ble leid ut. Fire av respondentene har gitt ulike kombinasjoner for disponering av bolighus, for eksempel utleie/ubebodd. Det ble ikke spurt om hvor mange boligenheter det var på eiendommen, og det kan derfor være flere hus/enheter med ulik bruk. 18 ga ikke opplysninger om disponering av bolighus. Det er oppgitt at det er knyttet boplikt til 264 av eiendommene og driveplikt på 197, det tilsvarer henholdsvis 86 og 81 prosent av dem som har svart på spørsmålet.

341 av respondentene har oppgitt hvor mange som bor på eiendommen. I alt er det registrert 708 voksne og 290 barn som er bosatte på brukene. I gjennomsnitt bor det 2,07 voksne per bruk. Bare 141 har oppgitt at det bor barn under 17 år på bruket. På de brukene det bor barn, bor det i gjennomsnitt 2,06 barn.

276 (79 %) svarte at de har overtatt eiendommen etter familie og bare 41 (12 %) at de har kjøpt eiendommen på det åpne markedet. 31 svarte ikke på spørsmålet. 195 (56 %) svarte at eier eller ektefelle/samboer er vokst opp på eiendommen, 53 (15 %) svarte at ingen av dem har vokst opp på bruket, mens det for 100 ikke er registrert svar på dette spørsmålet.

6.5 Jordbruksaktivitet

6.5.1 Disponering av arealet

Opplysningene om jordbruksareal er hentet fra produksjonstilleggsregisteret, og er bare korrigert hvis eier har opplyst at det har skjedd endringer i produksjonen. Med unntak av 5 bruk, har alle jordbruksareal. Av de fem der det ikke er registrert jordbruksareal, har ett av brukene store skog- og utmarksarealer. De siste fire mottar produksjonstilskudd for eksempel til pelsdyr uten å ha jordbruksareal i drift. I alt er det registrert 28 600 dekar jordbruksareal på de 348 brukene. 34 oppgir at deler av arealet ligger brakk. En respondent har alt areal liggende brakk. I alt er det registrert at det er 774 dekar som ligger brakk. Det utgjør 20 prosent av arealet på de brukene som har areal liggende brakk, men bare 2 prosent av totalt areal for de 348 brukene.

Det var 75 prosent av brukene som hadde grovfôrproduksjon på bruket, 26 prosent hadde korn og 11 prosent hadde frukt, bær, grønnsaker eller poteter. Av de 348 respondentene var det 186 (53 %) som opplyste at alt jordbruksarealet var disponert til grovfôr, mens 43 (12 %) bare hadde kornproduksjon. I alt var det 243 (70 %) av respondentene som opplyste at arealet bare var disponert til én produksjon. 83 (24 %) hadde to produksjoner; 16 hadde kombinasjon grovfôr–korn, 17 hadde grovfôr og frukt, bær, grønnsaker eller poteter og 8 hadde korn i kombinasjon med frukt, bær, grønnsaker eller poteter. De siste 42 som hadde to kategorier, hadde ulike andre kombinasjoner, blant annet var det 24 som hadde deler av arealet liggende brakk. Det var 18 som hadde tre kategorier og 1 som hadde fire.

Det ble også spurt om det var produktiv skog og/eller utmark knyttet til bruket. I alt 220 (63 %) svarte at de hadde produktiv skog og 116 (36 %) oppga at de hadde utmarksarealer.

Tabell 6.3 viser hvor mange av respondentene i hvert fylke som hadde de ulike arealkategoriene. Med unntak av fylkene Østfold, Akershus, Hedmark, Buskerud og Vestfold der mer enn 60 prosent av respondentene hadde kornproduksjon, er det produksjon av grovfôr som er dominerende.

Tabell 6.3 Disponering av arealet, antall svar

	Grovfor	Korn	Frukt, bær, grønn- saker, poteter	Annen bio- logisk prod.	Jordbr. areal til annen akt.	Jord- br. areal utleid	Jordbr. areal brakk	Leier jord- bruks- areal	Prod. skog	Utmark
1 Østfold	4	16	1	0	0	3	2	1	15	10
2 Akershus	10	12	1	2	0	3	4	2	13	3
4 Hedmark	11	13	0	0	0	1	4	0	15	7
5 Oppland	17	3	1	1	0	2	1	1	16	7
6 Buskerud	8	14	2	1	0	5	2	2	12	9
7 Vestfold	9	13	3	0	0	1	1	3	13	3
8 Telemark	16	4	3	1	1	1	1	1	13	8
9 Aust-Agder	19	1	0	1	1	0	2	4	15	11
10 Vest-Agder	15	2	0	0	0	1	2	0	14	4
11 Rogaland	20	0	3	1	0	2	1	0	8	2
12 Hordaland	19	0	2	0	0	0	0	1	7	4
14 Sogn og Fj.	20	0	0	0	0	0	3	1	14	4
15 Møre og Ro.	19	1	0	0	0	0	0	8	11	10
16 Sør-Tr.	15	3	3	0	0	2	1	5	12	5
17 Nord-Tr.	11	8	4	0	0	3	1	0	8	6
18 Nordland	26	2	10	0	0	0	5	7	18	14
19 Troms	17	0	4	0	0	4	5	2	14	6
20 Finnmark	4	0	2	0	0	2	1	1	2	3
Totalt, antall svar	261	92	39	7	2	30	36	39	220	116
Gj. areal, dekar	73	80	8	11		65	22	51	545	1133

Tabell 6.4 viser gjennomsnittlig størrelse på jordbruksarealene for de brukene som var med i undersøkelsen og gjennomsnittstørrelse for arealkategoriene grovfôr, korn, produktivt skogareal og utmark for de brukene som har disse arealkategoriene.

Gjennomsnittlig jordbruksareal for brukene i Finnmark er høyere enn for brukene i de andre fylkene, men fordi det bare er fire bruk med fra Finnmark, er gjennomsnittet påvirket av at ett av brukene har 500 dekar jordbruksareal.

Svarene fra undersøkelsen tyder på at arealene på de mindre brukene er i drift, først og fremst til grovfôrproduksjon, men i de fleste fylkene på Østlandet er kornproduksjon av stor betydning. Brukene disponerer store skog- og utmarksarealer. Tallene for hvor store disse arealene er, bygger på opplysninger respondentene ga under intervjuene. Mange var usikre på hvor store disse arealene var. Tallene som er presentert for skog og utmark er derfor mer usikre enn tallene for jordbruksarealene.

Tabell 6.4 Gjennomsnittsareal for noen arealkategorier for bruk som har arealkategorien og totalt jordbruksareal i gjennomsnitt per bruk, dekar

	<i>Jordbruksareal, Areal, gjennomsnitt for bruk som har arealkategorien</i>				
	<i>gj. per bruk</i>	Grovfor	Korn	Prod. skog	Utmark
1 Østfold	90	93	79	303	154
2 Akershus	78	45	75	251	96
4 Hedmark	80	64	63	691	527
5 Oppland	78	72		1 035	1 717
6 Buskerud	82	61	66	427	2 376
7 Vestfold	85	54	88	265	42
8 Telemark	74	64	78	867	2 730
9 Aust-Agder	59	57		1 880	1 165
10 Vest-Agder	75	67		792	6 520
11 Rogaland	102	95		236	
12 Hordaland	70	70		271	1 316
14 Sogn og Fjordane	85	78		205	350
15 Møre og Romsdal	77	77		212	324
16 Sør-Trøndelag	90	90		379	1 700
17 Nord-Trøndelag	68	64	63	341	74
18 Nordland	73	70		316	677
19 Troms	100	72		277	440
20 Finnmark	249	183		105	
Gjennomsnitt, alle	82	73	72	545	1 133
Median	74	66	71	250	200

6.5.2 Husdyrhold

I alt 208 (59 %) av de 348 respondentene hadde husdyr på bruket. De fleste, 162 stykker (78 % av de 208), hadde ett husdyrslag, 37 (18 %) hadde to husdyrslag og de siste ni (4 %) hadde tre eller flere husdyrslag.

Det var sauer på 41 prosent av brukene, hester på 15 prosent og storfe på 9 prosent av brukene. Tabell 6.5 viser antall bruk med ulike husdyrslag og gjennomsnittlig antall dyr av de ulike dyreslaga per bruk.

Det er færre av brukene på Østlandet som har husdyr, enn i resten av landet. I disse fylkene er kornproduksjon i større grad dominerende enn husdyrhold. I resten av landet blir den største delen av arealene brukt til grovfôrproduksjon og det er sau på mange av brukene.

55 oppga at de hadde en eller flere hester på bruket. For mange av disse brukes ikke hesten i næringsvirksomhet, men noen av respondentene brukte hestene i næringsvirksomhet (se kapittel 6.6).

Tabell 6.5 Antall bruk med husdyr

	Hest	Storfe	Svin	Sau	Geit	Fjørfe	Andre
1 Østfold	3			1			
2 Akershus	7			4	1	1	
4 Hedmark	3	1	1	6		1	
5 Oppland	4	3		2		2	
6 Buskerud	3	1		3			
7 Vestfold	3			3		1	
8 Telemark	5	1		6		2	
9 Aust-Agder	2	1		10	1	1	1
10 Vest-Agder	4	6		8		1	
11 Rogaland	2	2		18			2
12 Hordaland	3	5		12		2	
14 Sogn og Fjordane	2	2	2	12		2	1
15 Møre og Romsdal	6	4		11	2	2	1
16 Sør-Trøndelag	4	3		7		2	2
17 Nord-Trøndelag	2	1		7		1	
18 Nordland		1		22	2	2	
19 Troms	2	1		11			1
20 Finnmark				1			
Alle, antall bruk	55	32	3	144	6	20	8
Alle, gj. antall dyr per bruk	7	9	1	61	9	-	359

6.6 Næringsaktivitet med tilknytning til bruket

Tabell 6.6 viser hvor mange som driver ulike næringsaktiviteter (utenom tradisjonell jordbruksdrift på eiendommen i regi av eier) med basis i eiendommens ressurser. På 43 (12 %) av eiendommene blir hele eller deler av jordbruksarealet leid ut til jordbruksdrift. Det drives tradisjonelt skogbruk på 146 (42 %) av eiendommene. I tillegg har 9 svart at skogen drives av andre. På 86 (25 %) av brukene blir ikke skogen drevet. Fem har opplyst at det ikke er driftsbygninger på eiendommen og 34 at bygningene står tomme. Det er 28 som har svart at det ikke er aktivitet i utmark.

Tabell 6.6 Utnyttelse av landbrukseiendommens ressurser, antall med registrert aktivitet utenom tradisjonelt jordbruk

	Antall med aktivitet
Jordbruksarealene utenom tradisjonelt jordbruk	48
<i>Utleie av arealer til jordbr.drift – drives av andre</i>	43
<i>Annen bruk av jordbruksarealer</i>	5
Skog og utmark	287
<i>Tradisjonelt skogbruk, inkl. drift av andre</i>	155
<i>Annen aktivitet i tilknytning til skog og utmark</i>	132
Bygninger	105
Jordbruksmaskiner	39
Foredling	31
Tjenesteyting	47

212 av brukene, 61 prosent, har en eller flere aktiviteter som defineres som tilleggsnæring i driftsgranskingene, det vil si aktiviteter utenom jordbruk (inkl. utleie av jordbruksareal til jordbruk) og skogbruk, men som er avhengig av eiendommens ressurser.

Av andre aktiviteter (tilleggsnæring) med basis i eiendommens ressurser, er det utleie av utmark til jakt/fiske som sammen med utleie av bolighus, er mest vanlig. Deretter følger maskinkjøring for andre (med jordbruksmaskiner), utleie av hytter og lignende og foredling av trevirke, gårdssag, vedproduksjon. Syv av respondentene har svart at de driver «inn på tunet»/gårdsbarnehage eller lignende, og det er syv som driver gårds- eller seterturisme.

Av de 13 som driver annen tjenesteyting (spm. 51), er det åtte som har oppgitt at de driver aktivitet knyttet til hestehold. Under annet (spm. 52) er det blant annet tre som har bier, resten er aktiviteter som ikke er definert i de andre spørsmålene.

Av de 348 brukene var det 283 som drev en eller flere aktiviteter utenom tradisjonelt jordbruk.⁷ Inkludert i de 283 er 155 som driver skogbruk. Det var 110 som drev med én aktivitet, 99 hadde to, 39 tre og 35 drev fire eller flere aktiviteter. Tabell 6.7 viser fordeling av antall bruk med ulikt antall aktiviteter på fylkesnivå.

⁷ Inkl. tradisjonelt skogbruk (spm. 18) og skogbruk der andre står for drift (spm. 20). Spørsmålene 21,30, 31 og 34 ikke inkludert.

Tabell 6.7 Mangesysleri. Antall bruk med ulikt antall aktiviteter av næringsaktivitet utenom tradisjonelt jordbruk

	Bare				4 eller flere aktiviteter	Sum
	jordbruk	1 aktivitet	2 aktiviteter	3 aktiviteter		
1 Østfold	5	6	6	3	0	20
2 Akershus	4	5	6	2	3	20
4 Hedmark	1	6	10	4	0	21
5 Oppland	4	6	7	2	1	20
6 Buskerud	5	4	8	2	1	20
7 Vestfold	0	7	9	2	2	20
8 Telemark	2	8	7	1	2	20
9 Aust-Agder	4	8	5	1	2	20
10 Vest-Agder	0	6	8	1	2	17
11 Rogaland	8	6	6	1	0	21
12 Hordaland	4	7	2	3	3	19
14 Sogn og Fjordane	6	10	3	1	0	20
15 Møre og Romsdal	4	5	4	5	2	20
16 Sør-Trøndelag	3	6	5	1	5	20
17 Nord-Trøndelag	7	3	2	3	5	20
18 Nordland	5	9	5	3	4	26
19 Troms	3	8	5	2	2	20
20 Finnmark	0	0	1	2	1	4
Alle	65	110	99	39	35	348

I en tidligere undersøkelse fant Sjelmo et al. (2006) at det var tilleggsnæring på 28 prosent av brukene. Brukene i de to undersøkelsene ble trukket fra samme utvalg som denne undersøkelsen. En forklaring på at vår undersøkelse viser langt større andel bruk med tilleggsnæringsaktiviteter kan være at spørsmålene ble stilt på en annen måte og at også aktiviteter som bærer preg av å være hobby, er registrert i vår undersøkelse. Men selv om man antar at det i vår undersøkelse i større grad er registrert aktiviteter som ikke kan regnes som næring, er det likevel 38 prosent som oppgir en omsetning på mer enn 10 000 for disse aktivitetene. En annen forklaring kan derfor være at gårdbrukeren ikke tenker på aktiviteten som tilleggsnæring, men som en del av jordbruket, og først tenker på å oppgi den hvis intervjueren lister den opp.

Sjelmo et al. (2006) fant at 43 prosent av brukene med tilleggsnæring i undersøkelsen mottok en eller annen form for erstatninger, og det var den typen tilleggsnæring som det ble registrert flest tilfeller av. Av tilleggsnæring som krever større grad av aktivitet, var utleiehus (31 %) og maskinkjøring (28 %) mest vanlige aktiviteter. Deretter fulgte vareproduksjon (26 %), turisme (23 %) og utmarksnæring (20 %). I hovedsak er dette de samme aktivitetene som flest driver med i vår undersøkelse, men med aktiviteter knyttet til utmarka og utleie av bolighus som de mest vanlige.

6.6.1 Omsetning og arbeidsinnsats

Alle som ble intervjuet ble bedt om å oppgi omsetning for de ulike aktivitetene som ble drevet på eiendommen, men det viste seg å være vanskelig for mange å gi et anslag på omsetning. Det er derfor ikke tilstrekkelig data til å gi omsetningsdata på fylkesnivå.

69 prosent av dem som driver *jordbruk*, har oppgitt omsetning. I gjennomsnitt anslår de omsetningen til kr 84 000. Gjennomsnittlig omsetning for de aktivitetene som er definert som *tilleggsnæring* i driftsgranskingene utgjorde i gjennomsnitt per aktivitet kr 88 500 (198 aktiviteter). Oppgitt omsetning varierer fra kr 100 til kr 2 000 000. Det er 55 som oppgir omsetningen for tilleggsnæring til mindre enn kr 10 000 og 4 til kr 1 000 000 eller mer. For mange bærer derfor aktiviteten trolig mer preg av å være hobby enn å være næring, mens for noen er det disse aktivitetene som er hovednæring på bruket. Tabell 6.8 viser gjennomsnittlig omsetning for de aktivitetene der minst fem har oppgitt omsetning. Mange har flere aktiviteter. I alt er det oppgitt omsetningstall for 139 bruk. For dem som har oppgitt omsetning, er gjennomsnittlig omsetning per bruk kr 126 100.

I undersøkelsen til Sjelmo et al. (2006) ble gjennomsnittlig omsetning oppgitt til kr 87 000 og driftsoverskuddet til 42 000 for tilleggsnæringene. Regnskapsundersøkelser på et lite utvalg av respondentene i undersøkelsen viste at det var knyttet stor usikkerhet til de oppgitte tallene for omsetning og driftsoverskudd for enkeltbruk, mens gjennomsnittstallene for gruppen stemte relativt bra. Legger man tallene fra Sjelmo et al. til grunn, vil det bety at driftsoverskuddet for tilleggsnæring i vår undersøkelse vil utgjøre om lag kr 42 500 i gjennomsnitt for dem som har oppgitt omsetning. I gjennomsnitt for alle aktivitetene vil omsetning og driftsoverskudd være betydelig lavere fordi mange av aktivitetene ikke er av et slikt omfang at det kan betraktes som næring.

Ut fra svarene for omsetning for aktivitetene som defineres som tilleggsnæring i driftsgranskingene og som drives av fem eller flere, er det landbruksverksted, annen tjenesteyting, gårds- og seterturisme og utleie av driftsbygningene som har størst omsetning. Størst omsetning er det oppgitt for dem som har solgt tomter, og for dem som driver annen videreforedling.

Tabell 6.8 Gjennomsnittlig omsetning

		Ant. aktiviteter	Omsetning, antall	Gj. oppgitt omsetning , kr
Jordbruk				
14	Jordbruk	348	241	84 301
15	Utleie av areal til jordbr. -drives av andre	43	22	18 986
Skogbruk				
18	Driver tradisjonelt skogbruk	146	50	54 760
20	Skogen drives av andre	9	7	205 073
Annen aktivitet med tilknytning til bruket, tilleggsnæring				
16	Utleie av arealer til annet enn jordbr.	1		
17	Annen bruk av jordbruksarealene	4	2	2 700
19	Juletre og pyntegrønn (prod)	7	5	60 600
22	Driver jakt/fiske	53	12	13 417
23	Driver utmarksnæring	1	0	
24	Salg av grus, sand	6	4	19 000
25	Salg av tomter	7	4	515 750
26	Inntekt fra bortfeste av tomter, fallretter o.l.	16	14	44 564
27	Utmarka leies ut - jakt/fiske	36	19	11 476
28	Utmarka leies ut - utmarksnæring	7	2	31 000
32	Bygn leies ut til jordb. formal	4	0	
33	Bygn leies ut til annen akt.	9	8	150 000
35	Annen bruk	10	1	30 000
38	Utleige av bolighus	35	25	40 068
40	Utleige av hytter og lignende	28	22	44 255
41	Annet	19	3	24 667
42	Utleige av jordbruksmaskiner	9	5	61 400
43	Maskinkjøring for andre (jordb. maskiner)	30	19	54 895
44	Foredling av melk, kjøtt, frukt, olje	3	2	6 500
45	Foredling av trevirke, gardssag, vedprod.	25	16	59 091
47	Annen videreforedling	4	4	468 750
48	Gards- og seterturisme	7	5	260 000
49	Inn på tunet, gardsbarnehage	7	5	154 000
50	Landbruksverksted	7	5	350 000
51	Div. annen tjenesteyting	13	7	283 686
52	Annet	13	9	82 250
Tilleggsnæring i alt		361	198	88 491

Det ble også spurt om arbeidsinnsats for de forskjellige aktivitetene, men også for arbeidsinnsats viste det seg å være vanskelig å få tilstrekkelig data. I gjennomsnitt for dem som har svart, er familiens arbeidsinnsats i jordbruket 757 timer og i skogbruket 126 timer. Tabell 6.9 viser gjennomsnittlig arbeidsinnsats for ulike aktiviteter. Hvor mange som har oppgitt arbeidsinnsats varierer, for flere aktiviteter er det bare noen få som har oppgitt arbeidstimer.

Av tilleggsnæringsaktivitetene er det «inn på tunet» som er mest arbeidskrevende med i gjennomsnitt 1 226 timer. Deretter følger annen tjenesteyting (959 timer), landbruksverksted (753 timer), samlegruppen annet (600 timer) og gårds- og seterturisme (499 timer).

Bare 74 respondenter har gitt opplysninger om arbeidsinnsats fra leid hjelp, 58 av disse har leid hjelp i jordbruket, i gjennomsnitt 156 timer. Bare 16 har gitt opplysninger om at de leier arbeid for andre aktiviteter, i gjennomsnitt 236 timer.

Tabell 6.9 Familiens arbeidsinnsats, timer

	Antall som har oppgitt arb.	Familiens arbeidsinnsats, timer
14 Jordbruk	246	757
15 Utleie av arealer til jordbruk, drives av andre	2	75
17 Annen bruk av jordbruksarealene	1	60
18 Driver tradisjonelt skogbruk	42	126
19 Juletre og pyntegrønt (prod.)	3	103
22 Driver jakt/fiske	7	30
24 Salg av grus, sand	1	10
25 Salg av tomter	2	55
26 Inntekt fra bortfeste av tomter, fallretter o.l.	1	2
27 Utmarka leies ut - jakt/fiske	2	65
33 Bygn. leies ut til anne aktivitet enn jordbruk	1	200
38 Utleige av bolighus	3	17
40 Utleige av hytter og lignende	9	251
42 Utleige av jordbruksmaskiner	3	375
43 Maskinkjøring for andre	20	131
45 Foredling av trevirke, gardssag, vedprod.	12	424
47 Annen videreforedling	4	135
48 Gards- og seterturisme	4	499
49 Inn på tunet, gårdsbarnehage	5	1 226
50 Landbruksverksted	4	763
51 Div. annen tjenesteyting (stall, kennel..)	8	959
52 Annet	5	600

6.7 Næringsaktivitet som ikke har tilknytning til eiendommens ressurser

Det var 72 (21 %) av de 348 respondentene som hadde annen næringsaktivitet som ikke hadde tilknytning til bruket. To av disse hadde to ulike aktiviteter.

Mest vanlig var anleggsvirksomhet (19), annen tjenesteyting (18) og byggevirksomhet (13). Flest respondenter med annen næring var det i Sør-Trøndelag der halvparten av respondentene (én hadde to aktiviteter) hadde annen næring. Tabell 6.10 viser fylkesvis fordeling av aktiviteter for annen næring.

Av de som hadde annen næring, har 52 svart på hvor næringsaktiviteten er lokalisert. 19 har svart at aktiviteten er lokalisert på bruket, 20 at aktiviteten er lokalisert innen kommunen, og 13 har svart at aktiviteten er lokalisert utenfor kommunen. Det er ikke spurt om avstand fra bruket til lokalitet for aktiviteten.

Omsetningen fra annen næringsvirksomhet varierer fra kr 5 000 til kr 24 mill. Gjennomsnittlig omsetning for alle som har registrert omsetning, er ca. 1 423 000. Ser man bort fra to som har omsetning under kr 10 000 og den ene som har omsetning over 10 mill., er gjennomsnittet ca. kr 952 000. Det er 46 som har gitt opplysninger om omsetning.

51 av respondentene har gitt opplysninger om familiens arbeidsinnsats i annen næring. I gjennomsnitt for disse er familiens arbeidsinnsats i annen næring 1 707 timer.

Tabell 6.10 Annen næringsaktivitet, antall registrerte aktiviteter

	Regn- skapsf. og konsulent- virks.	Anleggsv. og tran- sport	Vareprod. og fored- ling	Husflid og sma- industri	Bygge- virk- somhet	Annen tjeneste- yting	Annet	Alle
1 Østfold		2		1			1	4
2 Akershus	1	1			1	2	1	6
4 Hedmark		1		1	1	1		4
5 Oppland	3	3				1	1	8
6 Buskerud					1	1	2	4
7 Vestfold		2			1	1		4
8 Telemark						3		3
9 Aust-Agder	1				1	1	1	4
10 Vest-Agder		2				2		4
11 Rogaland					1		1	2
12 Hordaland					2			2
14 Sogn og Fj.					2	1	1	4
15 Møre og Ro.	1				1		2	4
16 Sør-Tr.	1	3	1		1	3	2	11
17 Nord-Tr.		1	1			1	1	4
18 Nordland		2			1			3
19 Troms		2				1		3
20 Finnmark								0
Alle	7	19	2	2	13	18	13	74

6.8 Lønnsarbeid

På 270 (77 %) av de 348 brukene som er med i undersøkelsen, er det opplyst at eier og/eller ektefelle/samboer har lønnet arbeid (ikke næringsinntekt) utenom bruket. I alt har 216 eiere og 201 ektefeller/samboere lønnet arbeid utenom bruket. To eiere og én ektefelle er registrert med lønnsarbeid i to ulike sektorer. For tre av respondentene er det ikke registrert stillingsprosent, eller om det er bruker eller ektefelle som er i lønnet arbeid. 77 prosent av eierne og 52 prosent av ektefellene har 100 prosent stilling utenom bruket. Det er altså en større del av ektefellene/samboerne som har lønnet arbeid, som jobber deltid utenom bruket. Tabell 6.11 viser stillingsprosent for eiere og ektefeller/samboere.

Tabell 6.11 Stillingsprosent eier og ektefelle

Stillingsprosent	Eier		Ektefelle/samboer	
	Antall	%	Antall	%
100	167	77	104	52
80-99	14	6	35	17
50-79	23	11	48	24
30-49	7	3	10	5
1-29	5	2	4	2
	216	100	201	100

Det er 218 registreringer for hvilken sektor eier henter lønnsinntekt fra, og 202 registreringer for ektefelle/samboer. Offentlig sektor (34 % av eierne og 61 % av ektefellene/samboerne) og privat tjenesteyting (36 % av eierne og 31 % av ektefellene/samboerne) de viktigste sektorene. Tabell 6.12 viser oversikt over antall eiere og ektefeller/samboere som har lønnsarbeid utenfor bruket.

Tabell 6.12 Lønnsarbeid i ulike sektorer, antall registreringer, eier og ektefelle/samboer

	Eier ¹⁾		Ektefelle/samboer ²⁾	
	Antall	%	Antall	%
Primærnæring	7	3	2	1
Industri	29	13	10	5
Anleggsvirksomhet, bygg, transport	30	14	5	2
Privat tjenesteyting, varehandel m.m.	78	36	62	31
Offentlig sektor	74	34	123	61
Alle ³⁾	218	100	202	100

1) og 2) To eiere og en ektefelle er registrert med lønnsarbeid i to ulike sektorer.

3) For tre av respondentene er det ikke registrert om det er bruker eller ektefelle som har lønnsarbeid. Det er derfor avvik mellom totaltall i tabell 6.12 og tabell 6.15.

De aller fleste som har svart at de har lønnet arbeid utenom bruket, har også svart på om arbeidsplassen er lokalisert i eller utenfor (bosteds)kommunen. Tabell 6.14 viser at 69 prosent av eierne og 65 prosent av ektefellene henter sin lønnsinntekt fra en arbeidsplass som er lokalisert i kommunen. Av dem som er sysselsatt i offentlig sektor, har 75 prosent av eierne og 74 prosent av ektefellene/samboerne arbeidsplassen innen kom-

munen. Tilsvarende tall for privat tjenesteyting, varehandel m.m. som er den sektoren nest flest henter lønnsinntekt fra, er 72 prosent for eier og 50 prosent for ektefelle/samboer.

Tabell 6.13 Lønnsarbeid, lokalisering av arbeidsplassen, eier og ektefelle

	Eier ¹⁾		Ektefelle/samboer ²⁾	
	I kommunen	Utenfor kommunen	I kommunen	Utenfor kommunen
Primærnæring	6	1	1	1
Industri	14	10	4	6
Anleggsvirksomhet, bygg, transport	15	13	3	2
Privat tjenesteyting, varehandel m.m.	50	19	29	29
Offentlig sektor	51	17	86	27
Alle ³⁾	136	60	123	65
Prosent	69	31	63	33

Det er forskjell mellom fylkene på hvor mange som er sysselsatt (lønnsarbeid) i egen kommune og utenfor kommunen. Akershus og Vestfold er de eneste fylkene der mindre enn 50 prosent er sysselsatt innen kommunen.

Tabell 6.14 Lokalisering av arbeidsplassen, fylker

	I kommunen	Utenfor kommunen	% lokalisert i kommunen
1 Østfold	14	12	54
2 Akershus	8	16	33
4 Hedmark	15	13	54
5 Oppland	14	5	74
6 Buskerud	14	10	58
7 Vestfold	10	14	42
8 Telemark	25	4	86
9 Aust-Agder	14	9	61
10 Vest-Agder	16	5	76
11 Rogaland	11	2	85
12 Hordaland	19	8	70
14 Sogn og Fjordane	15	8	65
15 Møre og Romsdal	17	1	94
16 Sør-Trøndelag	13	5	72
17 Nord-Trøndelag	4	4	50
18 Nordland	21	4	84
19 Troms	17	4	81
20 Finnmark	3		100
Totalt	250	124	67

Tabell 6.15 Fylkesvis fordeling av antall som har lønnsarbeid i ulike sektorer

	Primær- næring	Industri	Anleggs- virksomhet, bygg, transport	Privat tjeneste- yting, varehandel m.m.	Offentlig sektor	Alle	
1 Østfold			3	2	12	10	27
2 Akershus			2		12	10	24
4 Hedmark		2	2	4	12	8	28
5 Oppland		1	1	1	7	9	19
6 Buskerud		1	1	2	8	12	24
7 Vestfold		1	3	4	9	7	24
8 Telemark		1		2	10	16	29
9 Aust-Agder			2		8	13	23
10 Vest-Agder				3	11	7	21
11 Rogaland			6	4	9	4	23
12 Hordaland			4	4	7	13	28
14 Sogn og Fjordane		1	2	3	5	14	25
15 Møre og Romsdal			6	1	3	12	22
16 Sør-Trøndelag		2		2	9	9	22
17 Nord-Trøndelag			2	1	9	13	25
18 Nordland			5	3	5	20	33
19 Troms					4	17	21
20 Finnmark					2	3	5
Totalt ¹⁾	9	39	36	142	197	423	

1) For tre av respondentene er det ikke registrert om det er bruker eller ektefelle som har lønnsarbeid. Det er derfor avvik mellom totaltall i tabell 6.12 og tabell 6.15.

6.9 Planer framover

Tabell 6.16 viser hvordan respondentene har svart på spørsmål om planer for de nærmeste fem årene for områder der det er aktivitet i dag. For alle de fire typene næringsaktivitet det ble spurt om, tradisjonelt jordbruk, skogbruk, annen næringsaktivitet knyttet til eiendommens ressurser og næringsaktivitet som ikke er knyttet til eiendommens ressurser, regnet flertallet av respondentene med at aktiviteten ville være omtrent som nå også for de nærmeste fem årene. For jordbruksaktiviteten regnet 15 prosent med at aktiviteten ville bli utvidet, 13 prosent svarte at de trodde de kom til å legge om produksjonen og 7 prosent trodde at de kom til å legge ned jordbruksaktiviteten i løpet av perioden. For annen næringsaktivitet knyttet til eiendommens ressurser, er det 69 prosent som regner med at de kommer til å fortsette som nå, 19 prosent regner med at aktiviteten blir utvidet og 8 prosent regner med at det blir etablert ny aktivitet som er knyttet til eiendommens ressurser.

Tabell 6.16 Planer de nærmeste fem arene

	Som na		Utvide		Omlegging		Nedlegging		Etablere	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Tradisjonelt jordbruk	211	64	48	15	43	13	23	7	1	-
Skogbruk	138	85	10	6	12	7	2	1	1	1
Annen næringsaktivitet knyttet til eiendommens ressurser	98	69	27	19	2	1	2	1	12	8
Næringsaktivitet som ikke er knyttet til eiendommens ressurser	98	89	9	8	1	1			2	2

6.10 Oppsummering «mindre bruk»

Undersøkelsen ble gjennomført som telefonintervjuer. I alt ble det registrert svar fra 348 bruk. Det er en svarprosent på 56 av alle som ble kontaktet.

Største delen av respondentene brukte jordbruksarealene til grovfôrproduksjon, men i deler av landet, særlig i fylkene på Østlandet, var det mange kornprodusenter blant respondentene. I gjennomsnitt var jordbruksarealet på 84 dekar. Det var også mange som hadde produktiv skog og som drev skogen aktivt. Drøyt 1/3 av respondentene oppga at de disponerte utmarksarealer.

Det var husdyr på 59 prosent av brukene, og sauehold var vanligste husdyrproduksjon.

61 prosent av respondentene oppga at det var tilleggsnæringsaktivitet på bruket. De vanligste aktivitetene var jakt, fiske og annen aktivitet i utmark og utleie av bolighus og hytter. I gjennomsnitt anslo de som hadde tilleggsnæringsaktivitet at omsetningen fra aktivitetene utgjorde kr 88 500, men det er stor variasjon mellom brukene. Det var 20 prosent av respondentene som oppga at de hadde næringsaktivitet som ikke var avhengig av eiendommens ressurser.

Det ble registrert næringsinntekt (positiv eller negativ) fra jord- og skogbruk på 95 prosent av brukene og 29 prosent hadde annen næringsinntekt. I alt var det registrert næringsinntekt på 99 prosent av brukene.

Det er registrert at eier og/eller ektefelle/samboer hadde lønnsinntekt på 93 prosent av de 305 brukene det foreligger inntektsdata for, på 165 bruk hadde begge ektefeller/samboere lønnsinntekt. Offentlig sektor og privat tjenesteyting er de vanligste sektorene eiere og ektefeller/samboere henter sin lønnsinntekt fra. Respondentene ble også spurt hvor arbeidsplassene var lokalisert. 67 prosent av dem som svarte på dette, oppga at arbeidsplassen var lokalisert i kommunen.

De fleste som svarte på hvordan de trodde aktivitetsnivået for de ulike aktivitetene ville være om fem år, trodde at de ville fortsette omtrent som nå, og det var flere som trodde at de kom til å utvide aktiviteten enn som trodde de kom til å legge ned. Det var nesten ingen som regnet med å etablere aktivitet innen tradisjonelt landbruk eller annen næring, men for annen næringsaktivitet knyttet til eiendommens ressurser, svarte 12 av 141 (8 %) at de trodde de kom til å etablere aktivitet.

7 Næringsaktivitet på landbrukseiendommer uten aktiv jordbruksdrift

---

Sommeren og høsten 2007 ble det gjennomført en undersøkelse som skulle gi økt kunnskap om næringsaktivitet på landbrukseiendommer som ikke driver aktivt jordbruk. Man har relativt god kunnskap om bruk som mottar produksjonstilskudd gjennom NILFs driftsgranskinger og SSBs landbruksundersøkelser. Denne studien ble gjort for å få en oversikt over næringsaktivitet på landbrukseiendommer som faller helt eller delvis utenfor de periodevise studiene. Studien gir et bilde av hvilken type næringsaktivitet som drives av eiere av slike eiendommer. Den fokuserer særlig på aktivitet med utgangspunkt i eiendommenes ressurser. I tillegg belyses omfanget av aktivitetene.

7.1 Utvalg og metode

Her beskrives metoden som er brukt i undersøkelsen, samt begrensninger på populasjon og metode. Men først hva er en landbrukseiendom?

Landbrukseiendom er fra SSB definert som *eiendom som benyttes eller kan benyttes til jord- og/eller skogbruk og som har minst 5 dekar eid jordbruksareal og/eller minst 25 dekar produktivt skogareal. Alt som tilhører samme eier i en kommune hører til samme landbrukseiendom uten hensyn til om den omfatter flere matrikelnumre (grunn-eiendommer)* (www.ssb.no).

SSBs statistikk bygger på data fra ulike registre der Landbruksregisteret⁸ er utgangspunktet. Det er spesielle bestemmelser vedrørende salg og overdragelse av landbrukseiendommer som skiller dem fra andre eiendommer. Det er som regel ikke fri prissetting ved omsetting av landbrukseiendommer. Omsetting av landbrukseiendommer berøres av konsesjonsloven og kan berøres av odelsrett. I tillegg er det som regel knyttet bo- og driveplikt til eiendommene. Denne studien ble foretatt blant eiere av landbrukseiendommer. Følgende begrensninger ble lagt for utvalget:

- kun eiendommer med personlig eier med tinglyst hjemmel (ikke eid av en bedrift, et dødsbo, eller lignende)⁹
- eier eller eiers ektefelle søker ikke om produksjonstilskudd¹⁰
- kun eiendommer hvor eier bor i eiendoms kommunen
- kun eiendommer med tilhørende boligbygninger
- alder på eier var 20–65 år.

Disse skrankene ble lagt på utvalget for å få så lav bortfallsprosent som mulig. Utvalget ble trukket i desember 2006. Spørreskjema inneholdt spørsmål knyttet til bruken av bygg, jord og næringsvirksomhet på eiendommen.

---

⁸ Landbruksregisteret administreres av Statens landbruksforvaltning.

⁹ En hjemmelshaver trenger ikke være den samme som eieren av matrikkelenheten. Det kan ha funnet sted et eierskifte som ikke er tinglyst.

¹⁰ For kriterier for å kunne søke produksjonstilskudd, se Statens landbruksforvaltning. Kriteriene kan endres noe fra år til år.

Studien skulle undersøke former for næringsaktivitet på landbrukseiendommer. Populasjonen ble derfor delt i A) eiere med registrert næringsinntekt og B) eiere uten registrert næringsinntekt i 2005. Av eiere av landbrukseiendommer som oppfyller kriteriene over var det 21 570 eiere med næringsinntekt og 28 640 eiere uten næringsinntekt, altså 43 prosent av eierne hadde registrert næringsinntekt i 2005.

Det ble sendt ut spørreskjema til både eiere med næringsinntekt og eiere uten næringsinntekt. Siden studien i første rekke skulle avdekke *former* for næringsaktivitet ble det sendt flere skjema til gruppe A. Imidlertid skulle studien også si noe om omfanget av aktiviteter på landbrukseiendommer generelt. Derfor ble det også sendt ut spørreskjema til gruppe B. NILF utarbeidet spørreskjema i samarbeid med SSB, mens SSB gjennomførte populasjonsavgrensning og stratifisering, og stod for utsendelse i henhold til geografisk representativitet. Samme spørreskjema ble sendt til begge gruppene.

Det ble sendt ut 1 000 spørreskjema til eiere der eier eller ektefelle var registrert med næringsinntekt, og 200 til eiere uten registrert næringsinntekt. Koblingen mot næringsinntekt ble gjort for å sikre at et tilstrekkelig antall av respondentene driver næringsaktivitet.

Etter purrerunder kom det inn i alt 450 svar. 9 ble forkastet pga svært mangelfull utfylling. 441 svar ble registrert – 74 fra eiere uten næringsinntekt og 367 fra eiere med næringsinntekt. Svarprosenten var lik for begge utvalgene henholdsvis 36,7 prosent for A og 37 prosent for B. Noen respondenter har ikke svart på alle spørsmålene uten at svarene ble forkastet. Antall observasjoner vil derfor variere på de ulike spørsmålene i presentasjonen av svarene fra undersøkelsen.

7.2 Feilkilder og usikkerhet

Statistikken og utvalget bygger på data fra Landbruksregisteret, Grunneiendoms-, Adresse- og Bygningsregisteret (SSB-GAB)¹¹, Det sentrale folkeregisteret, SEFRAK-data¹² om bygninger bygd før 1900, SSBs Totalpopulasjon for jordbruksbedrifter, Registeret over personlige selvangivelser og Likningsregisteret.

Landbruksregisteret er landbrukets register for tilskuddsforvaltning og administrasjon. Landbruks- og matdepartementet er registreier, mens Statens landbruksforvaltning (SLF) har forvaltningsansvaret.

I spørreundersøkelser er det spesielt viktig å tenke på undersøkelsens validitet og reliabilitet. Undersøkelsen ble utformet på en måte som tar hensyn til dette. Vi vet imidlertid fra tidligere undersøkelser at svar på spørsmål om økonomiske størrelser ofte er mindre reliable enn andre typer spørsmål. Vi ser også i undersøkelsen at en del respondenter har avstått fra å svare på spørsmål om omsetning.

Svarprosenten på 36 prosent er ikke problematisk i forhold til undersøkelsens formål. Vi har ingen undersøkelse som antyder årsaker til bortfallet i denne undersøkelsen. Generelt er det imidlertid slik at respondenter som opplever liten relevans i forholdet mellom undersøkelsen og dem selv som respondenter er underrepresentert i undersøkelser. Antallet respondenter er stort nok til å gi et godt bilde av hvordan arealene brukes, og til å gi et godt bilde av hvilke aktiviteter eiere av landbrukseiendommer driver med utgangspunkt i eiendommens ressurser. Utvalget er imidlertid for lite til å si noe sikkert med tanke på gjennomsnittsarealer og hyppighet av de enkelte aktivitetene. Som

---

¹¹ SSB-GAB er SSBs statistikkversjon av GAB-registeret

¹² SEFRAK er Riksantikvarens landsdekkende register over eldre bygninger og andre kulturminner.

beskrevet i kapittel 7.1. ble det lagt noen skranker på hvilke type eiere som fikk være med i populasjonen. Det kan påvirke hyppigheten av de ulike aktiviteter i undersøkelsen. Denne studien er derfor ikke representativ for landbrukseiendommer uten produksjonsstøtte som sådan. Imidlertid gir undersøkelsen relativt klare svar i forhold til problemstillingen og ambisjonene med den postale undersøkelsen, nemlig å gi et utfyllende bilde av bruken av arealet og hvilke aktiviteter som drives på landbrukseiendommer der eier ikke søker om produksjonstilskudd.

Vi regner med at det er få måle- og bearbeidingsfeil av data i undersøkelsen, altså feil knyttet til feilføringer, imidlertid kan det være feil i de ulike registrene undersøkelsen bygger på. De registrerte arealene for eid jordbruksareal og produktivt skogareal i Landbruksregisteret kan være feil. Over tid skjer det omdisponering, tilkjøp og frasalg av arealer. Det er den enkelte kommune som har hovedansvaret for løpende ajourhold av informasjonen i Landbruksregisteret, men det er stor variasjon i praksis. Dette medfører at avgrensning av eiendom etter arealstørrelse kan være feil og at det kan være noen eiendommer som havner i feil kategori.

7.3 Egenskaper ved respondentene

Hvem svarte på undersøkelsen? I utvalg A var det 295 menn (80 %) og 72 kvinner. I utvalg B var det 56 menn (76 %) og 18 kvinner. Utdanningsnivået var likt i de to utvalgene. 17 prosent hadde grunnskole, 56 prosent hadde videregående og 27 prosent hadde universitet/høyskole som høyeste utdanning.

Tabell 7.1 inneholder en oppstilling av respondentenes inntekter i 2006 hentet fra likningstall i SSBs registre. Det var noe færre respondenter som opplyste at de hadde lønnet arbeid i spørreundersøkelsen enn det som fremkom fra likningstall. Det kan skyldes at noen har unnlatt å svare eller at det ikke var helt klart hva som regnes som lønnsinntekt og hva som regnes som næringsinntekt.

For eierne i utvalg A hadde 79 prosent lønnsinntekt i 2006, 84 prosent i utvalg B. 84 prosent i utvalg A hadde næringsinntekt. 61 prosent hadde næringsinntekt fra landbruk og 30 prosent hadde bare næringsinntekter fra annen næring. Det var også en del ektefeller av eier som var oppført med næringsinntekt både fra landbruk og annen næring. Et av utvalgskriteriene for utvalg A var at eierne skulle ha næringsinntekt. Bortfallet av næringsinntekt fra tidligere kan skyldes at noen har lagt ned tidligere eksisterende næring. I tillegg var noen registrert med negativ inntekt. Disse ble holdt utenfor utvalget i beregningen av inntekt.

Tabellen viser imidlertid at 60 prosent av respondentene i utvalg A har næringsinntekt fra landbruksaktiviteter.

Tabell 7.1 viser respondentenes inntekter i 2006 er samlet av SSB og hentet fra likning.

Tabell 7.1 Respondentenes inntekter

		Utvalg A			Utvalg B		
		Ant	Sum 1000 kr	Gj.snitt, 1000 kr	Ant	Sum 1000 kr	Gj.snitt, 1000 kr
Lønnsinntekt	Eier	289	96 528	334	61	21062	345
	Ektef./samb.	232	66 794	288	46	14874	323
Næringsinntekt			-				
I alt	Eier	308	31 114	101	2	-18	-9
Landbruk	Eier	222	3 086	14	2	-18	-9
AN	Eier	145*	28 028	193			
I alt	Ektef./samb.	65	8 640	133	1	-33	-33
Landbruk	Ektef./samb.	24	946	39			
AN	Ektef./samb.	48**	7 694	160			

*) 34 har underskudd i annen næring (AN)

**) 4 har underskudd i annen næring (AN)

I spørreskjemaet spurte vi respondentene om arbeidsstedet var plassert i bostedskommunen eller utenfor kommunen. For de som oppgav å ha lønnsinntekt, svarte ca. 66 prosent av respondentene at de arbeidet i samme kommunen som bostedskommune.

Det var 417 som svarte på spørsmål om hvor mange barn under 17 år og voksne det bodde på bruket. Respondentene svarte at det var i alt 855 voksne og 288 barn i husstandene. Gjennomsnittet på de 417 husstandene blir da 2,05 voksne og 0,69 barn. Det var 146 husstander med barn under 17 år, det vil si at det var i gjennomsnitt 2 barn i hver av disse husstandene.

I følge spørsmål knyttet til eiere og eiendommene – bosetting, bo- og driveplikt, aktivitet og overtakelse har vi laget følgende frekvenstabell:

Tabell 7.2 Bosetting og overtakelse

	Utvalg A			Utvalg B		
	Ja	Nei	ant	Ja	Nei	ant
74 Er eier fast bosatt på eiendommen?	313	21	334	61	5	66
75 Hvis nei over, er andre enn eier fast bosatt på eiendommen?	27	15	42	3	5	8
76 Er det knyttet boplikt til eiendommen?	233	41	274	40	14	54
77 Er det knyttet driveplikt til eiendommen?	205	47	252	32	21	53
78 Hvis det ikke er jordbruksaktivitet, har det tidligere vært aktivitet?	169	10	179	43	1	44
79 Har eier eller ektefelle/samboer vokst opp på eiendommen?	233	49	282	47	9	56
80 Er eiendommen overtatt på odell?	217	54	271	30	18	48
81 Er eiendommen kjøpt på åpent marked?	52	62	114	16	19	35

Som en ser over bor eier fast på de fleste av eiendommene. Noen eiendommer er fast bosatt av andre og som vist i kapitel 2.4 er en del bygg benyttet til fritidsbolig og kortid-sutleie. Det er knyttet boplikt og driveplikt til de langt fleste eiendommene. 83 prosent av eierne som har svart på spørsmål om de har vokst opp på eiendommen svarte bekref-tende. Dette tyder på at eiere av landbrukseiendommer uten produksjonsstøtte har en sterk tilhørighet til eiendommen de disponerer.

SSB trakk utvalget med tanke på geografisk representativitet. Tabell 7.3 viser res-pondentens fylkesvise fordeling.

Tabell 7.3 Fylkesvise fordeling av respondenter

Fylke	Utvalg A	Utvalg B
Østfold	22	1
Akershus	25	1
Hedmark	40	5
Oppland	22	8
Buskerud	27	5
Vestfold	20	1
Telemark	25	2
Aust-Agder	19	2
Vest-Agder	15	1
Rogaland	21	2
Hordaland	19	9
Sogn og Fjordane	15	6
Møre og Romsdal	18	7
Sør-Trøndelag	17	3
Nord-Trøndelag	18	4
Nordland	22	11
Troms	15	6
Finnmark	7	0
	367	74

I følge den fylkesvise fordelingen er 49 prosent av respondentene i utvalg A fra Østlandet, 15 prosent fra Agderfylkene og Rogaland, 14 prosent fra Vestlandet (utenom Rogaland), 10 prosent fra Trøndelagsfylkene og 12 prosent fra Nord-Norge. For utvalg B er den landsdelsvise fordelingen av respondentene henholdsvis 31 prosent, 7 prosent, 30 prosent, 9 prosent og 23 prosent.

7.4 Bruk av bygningene på eiendommene

De fleste bolighusene på eiendommene er i bruk. Fra tabell 7.8 ser en at både i utvalg A og B oppgir 83 prosent at de selv bor i bolighus på eiendommen. Her må en imidlertid huske at en av skrankene for populasjonen i den postale undersøkelsen var at eier skulle være bosatt i samme kommune som eiendommen. 5,4 prosent i utvalg A benytter bolighus på eiendommen til feriehus, tilsvarende for utvalg B er 6,8 prosent. I utvalg A er det 23 prosent som driver utleie av bolighus, hytter eller lignende på eiendommen. For utvalg B er det bare 8 prosent som driver utleie av husvære (leieinntekt på husvære trenger ikke å føres i næringsoppgave til likningsmyndighetene). Det er 6 prosent i utvalg A som har bolighus stående tomme på eiendommen, mens det tilsvarende for utvalg B er 11 prosent. Det er altså en relativt liten andel eiendommer med tomme bolighus.

23 prosent av eierne i utvalg A svarte at de ikke har driftsbygninger på eiendommen. Tilsvarende prosentsats var 22 for utvalg B. 35 prosent i utvalg A krysset av for at driftsbygningene står tomme, 32 prosent i utvalg B. Ellers ser en fra tabell 7.8 at 11 prosent av eierne leier ut driftsbygninger til jordbruk eller andre aktiviteter, mens 14 prosent nytter byggene på annen måte.

7.5 Disponering av jordbruksarealet på eiendommen

Hvordan brukes jordbruksarealet på landbrukseiendommene i undersøkelsen? Det er et aktuelt spørsmål blant annet i forhold til endringer i kulturlandskapet. Brukes arealet på eiendommene til jordbruksproduksjon, selv om det ikke søkes produksjonstilskudd? Legges jord på landbrukseiendommer med eiere som ikke søker produksjonstilskudd brakk? Kriteriene for å kunne søke produksjonstilskudd kan endres noe fra år til år. Inn til 2001 kunne produksjonstilskudd gis til en bruker som drev vanlig jordbruk med plante- og eventuelt husdyrproduksjon på en landbrukseiendom. Eiendommen måtte ha minst 10 daa jordbruksareal, våningshus og nødvendige driftsbygninger. Fra og med 2002 ble grunnvilkåret knyttet til at søker drev vanlig jordbruksproduksjon og var registrert som merverdiavgiftspliktig og kunne levere årsoppgave for merverdiavgift som landbruksforetak. Dette innebar at en måtte ha en omsetning på minst 30 000 kroner. Dette gjorde at de minste brukene ikke lenger var kvalifisert til produksjonstilskudd, og regelendringen kan ha bidratt til nedgangen i antall søkere..

Jamfør den tidligere diskusjonen om reliabilitet i spørreundersøkelser, så tyder tidligere undersøkelser på at oppgitte tall for areal ofte baserer seg på en omtrentlig vurdering fra respondentenes side. Det begrensede utvalget og variasjonen i dette tilsier også at de gjennomsnittstall for areal som fremkommer av undersøkelsen ikke bør tillegges veldig stor vekt, men de gir et bilde av tilstanden på den typen bruk undersøkelsen omfatter.

70 stykker, knapt 16 prosent, oppgir at de ikke har jordbruksareal på eiendommen. For respondentene i utvalg A er det 21 prosent som oppgir at de selv bruker jordbruksareal på eiendommen til produksjon av minst én av produksjonene: grovfôr; korn; frukt, bær, grønnsaker eller poteter; og annen biologisk produksjon. For utvalg B er samme prosentsats 31 prosent i undersøkelsen. For begge gruppene er det altså 27 prosent av eierne som driver jordbruksproduksjon i egen regi uten å få produksjonstilskudd.

I alt 56 (12,7 %) har krysset av for at de har egen grovfôrproduksjon inkludert beite på eiendommen. Av disse har 49 ført opp hvor stort grovfôrarealet var i 2007, se tabell 7.4. I tillegg er det, som en ser av tabell 7.8, mange som leier ut jordbruksareal til andre.

Tabell 7.4 Egen grovforproduksjon, jordbruksareal i dekar

	Utvalg A	Utvalg B	Alle
Gj.snitt	32	12	26
Min	2	5	2
Median	25	10	20
Maks	117	22	117
Antall (n)	36	13	49

Åtte respondenter, 1,8 prosent oppgir at de driver kornproduksjon. Gjennomsnittsårealet for disse åtte er 22 dekar. Vi vet ikke hvor stor del av det utleide arealet som nyttes til produksjon av korn.

Det er til sammen 52 respondenter som produserer frukt, bær, grønnsaker eller poteter. Fordelingen mellom utvalget er lik, ca. 12 prosent. Arealet som nyttes til slike produksjoner varierer mellom 0 og 5 dekar med et gjennomsnittsåreal mellom 1 og 2 dekar. Det beskjedne arealet tyder på at det er mest for selvforsyning. Det er altså liten næringsaktivitet knyttet til disse produksjonene.

Ti respondenter, 2 prosent oppga at de har annen biologisk produksjon enn grovfôr, korn, frukt, bær, grønnsaker eller poteter.

Etter søknad til kommunen kan man benytte jordbruksareal til annen aktivitet. 18 eiere i utvalg A benyttet arealet til «annen aktivitet» som for eksempel golfbane, campingplass og lignende. 3 av eierne i utvalg B gjorde det samme.

En stor del av jordbruksarealet brukene i undersøkelsen disponerer, leies ut. 71 prosent av eierne i utvalg A og 58 prosent av eierne i utvalg B leier ut jordbruksareal til andre. Totalt i begge utvalg er det 302 som har krysset av for at de leier ut jordbruksareal til andre. Av disse har 282 oppgitt størrelsen på arealet, se tabell 7.5. Størrelsen på det utleide jordbruksareal varierer mye.

Tabell 7.5 Jordbruksareal som er utleid til andre, gjennomsnittsåreal i dekar

	Utvalg A	Utvalg B	Alle
Gj.snitt	63*	29	62*
Min	2	1	1
Median	40	17	35
Maks	1 020	145	1 020
Antall (n)	242	40	282

* = Gj.snittverdien inneholder ikke den største verdien.

Eierne som leide ut de tre største arealene leide ut hhv 1 020 dekar, 515 dekar og 500 dekar. I tabellen over er den største observasjonen ikke med i beregningene av gjennomsnittsverdi. Legg også merke til at medianverdien ligger godt under gjennomsnittsverdiene.

Ut i fra tabellene over ser en at jordbruksarealene på brukene i undersøkelsen for en stor del drives. Enten i form av egenproduksjon eller i form av utleie til andre, eller begge deler.

7.6 Disponering av skog og utmarksarealet på eiendommen

Det er 60 prosent av 441 respondenter som har krysset av for at de har produktivt skogareal og 57 prosent som har krysset av for at de har utmarksareal i tilknytning til eiendommen. Tabell 7.6 og tabell 7.7 viser gjennomsnittsarealer for de som har oppgitt dette. Gjennomsnittsarealene er gjennomsnitt av arealene til de respondentene som oppgir areal.

Tabell 7.6 Produktivt skogareal, dekar

	Utvalg A	Utvalg B	Alle
Gj.snitt	493*	209	468*
Min	1	1	1
Median	213	104	200
Maks	7000	1486	7000
Antall (n)	204	20	224

* = i gj.snittsberegningen er den største verdien utelatt

Det produktive skogarealet varierer fra intet areal til 7 000 dekar. De tre største skogarealene som ble oppgitt i undersøkelsen var 7 000 dekar, 4 000 dekar og 3 500 dekar. Det største skogarealet er ikke tatt med i beregning av gjennomsnittlig skogareal. Legg her også merke til medianarealet som er under halvparten av gjennomsnittsarealet.

Tabell 7.7 Utmarksareal, dekar

	Utvalg A	Utvalg A*	Utvalg B	Alle
Gj.snitt	758	419	268	393
Min	3	3	5	3
Median	110	110	43	114
Maks	28 000	6 500	1 300	6 500
Antall (n)	156	153	32	185

* = Utvalg A uten de tre største arealene

Også når det gjelder størrelse på utmark er det som ventet stor variasjon mellom brukene. I utvalg A var det noen respondenter med svært store utmarksområder. De tre største brukene hadde henholdsvis 28 000, 14 100 og 12 000 dekar utmark. Den fjerde største utmarken var på 6 500 dekar. Om en holder de tre største utmarkseiendommene utenfor, får man et gjennomsnittsareal på utmark på 419 dekar i utvalg A. For alle blir gjennomsnittet 393 dekar om en holder de tre største eiendommene utenom i gjennomsnittsberegningen. For utmark er det enda større forskjell på medianareal og gjennomsnittsareal. Det er altså få eiere med relativt store areal og mange med relativt små areal med i utvalget.

7.7 Næringsaktivitet som har tilknytning til eiendommens ressurser

For å kartlegge hvilke næringsaktiviteter som foregår på eiendommene, ble det i spørreskjema listet opp i alt 52 ulike aktiviteter. Respondentene ble bedt om å krysse av for aktiviteter som drives på bruket. For å få en uttømmende liste over aktiviteter ble respondentene i tillegg oppfordret til å notere andre aktiviteter man drev med på eiendommen eller i husholdet som ikke var dekket av de 52 aktivitetene i listen. Inkludert på listen over næringsaktiviteter var aktiviteter som tradisjonelt jordbruk og skogbruk. I tillegg til næringsaktiviteter var det også noen andre «aktiviteter» knyttet til brukets ressurser, som «bor selv i bolighus» og «ingen aktivitet i utmarka», med på lista. Listen var laget for å få oversikt over hvilke aktiviteter som foregår og hvordan ressursene på eiendommen disponeres.

Mange respondenter har krysset av for flere aktiviteter. Tabell 7.8 er en frekvenstabell som gir en oversikt over hvor mange som har krysset av for ulike aktiviteter, antall som har oppgitt omsetning og gjennomsnittlig omsetning for dem som har oppgitt dette. Svarene viser at det foregår aktivitet med utgangspunkt i eiendommens ressurser på en stor andel av eiendommene, også i utvalg B som er eiere uten registrert næringsinntekt. Det kan tyde på at det er mye aktivitet av mindre omfang på eiendommene i form av hobbyer og selvforsyning.

Tabell 7.8 Frekvenstabell over aktiviteter med tilknytning til eiendommens ressurser

	Utvalg A			Utvalg B		
	Antall som har krysset av for aktivitet	Antall som har oppgitt omsetning	Omsetning gj. Kr.	Antall som har krysset av for aktivitet	Antall som har oppgitt omsetning	Omsetning gj. Kr.
Jordbruk og jordbruksaktivitetet						
14 Jordbruk	50	29	21 200	16	5	4 000
15 Utleie av areal til jordbr.- drives av andre	234	186	13 895	33	22	1 320
16 Utleie av arealer til annet enn jordbruk	11	9	528 828	3	2	35 225
17 Annet	7	5	1 856 000	6	3	1 500
Skog og utmark						
18 Tømmer og avvirkning	86	75	55 484	4	3	2 000
19 Juletre og pyntegrønt (prod.)	13	12	5 000	3	2	1 000
20 Uttak av ved til eget bruk	209	87	2 063	34	11	2 182
22 Driver jakt/fiske	90	38	4 816	9	1	6 000
23 Driver utmarksnæring	4	2	185 000			
24 Salg av grus, sand	9	7	26 525			
25 Salg av tomter	20	13	858 846			
26 Inntekt fra bortfeste av tomter o.l	28	21	32 093	1	1	120 000
27 Utmarka leies ut- jakt/fiske	87	54	5 202	16	9	3 222
28 Utmarka leies ut- utmarksnæring	11	8	1 953	1		
Driftsbygninger						
31 Bygninger leies ut til jordbruksformal	15	4	11 875	0		
32 Bygn leies ut til annen akt	25	16	76 250	1	1	70 000
35 Annen bruk	50	6	2 500	9	1	0
Bolighus og hytter						
36 Bor selv i bolighus på eiendom	306			62		
37 Bruker bolighuset selv som feriehus	20			5		
38 Utleie av bolighus	65	33	39 931	4	1	75 000
39 Bolighus star tomt	22			8		
40 Utleige av hytter og lignende	20	12	64 958	2	0	
41 Annet	12			4		
Annen virksomhet med tilknytting til eiendommen						
42 Utleige av jordbruksmaskiner	8	6	21 742			
43 Maskinkjøring for andre (jordbr. Maskiner)	12	9	20 183	1	1	10 000
44 Foredling av melk, kjøtt, frukt, olje	3	3	7 333			
45 Foredling av trevirke, gardssag, vedprod.	38	32	24 156	3	2	6 500
46 Videreforedling pyntegrønn	1			2		
47 Annen videreforedling	5	3	16 667	1	1	3 000
48 Gards-seterturisme	7	5	200 000			
49 Inn på tunet, gardsbarnehage	9	6	378 833	1	1	1 000
50 Landbruksverksted	3			2	1	30 000
51 Div. annen tjenesteyting	7	1	32 000	2		

Tabell 7.8 viser at det foregår relativt mange aktiviteter på eiendommene i undersøkelsen. Det er noen færre som har krysset av for jordbruksaktivitet og utleie av jordbruksareal som drives av andre på disse spørsmålene i forhold til på spørsmålene om disponering av arealet. Årsaken kan være at når en spør etter *aktiviteter* så er det mulig at noen respondenter kun regnet inntektsbringende aktivitet, eller at produksjonen må ha et visst omfang for å kunne kalles aktivitet. Uansett, også her viser svarene at det drives jordbruk på eiendommene. Det er liten forskjell mellom utvalgene, men relativt sett er det noe mindre aktivitet blant respondentene i utvalg B enn i utvalg A. 261 av brukene i utvalg A, 71 prosent, driver jordbruk i egen regi eller leier ut jord til andre som driver jordbruksaktivitet (55 % i utvalg B). For eiendommene i undersøkelsen med jordbruksareal (371 eiendommer), drives dette arealet på 81 prosent av brukene, når man ser på utvalg A og B sammen. Svarene vedrørende gjennomsnittsinntekt i spørsmål 17, «Annen bruk av jordbruksarealene», bærer preg av en respondent som driver gartneri og blomsterbutikk med omsetning på 7,5 mill., ellers er det en som driver golfbane, en som har gruve drift, resten er beite og uspesifisert.

I utvalg A er det i alt 74 prosent som oppgir at de har én eller flere aktiviteter i skog og utmark. 27 prosent har én aktivitet, 46 prosent har mellom to og fire aktiviteter, mens 3 respondenter har mellom seks og åtte av i alt ti oppgitte aktiviteter. Gjennomsnittsinntekten for salg av tomter bærer preg av én respondent med mer enn 9 mill. i omsetning. Medianinntekten på salg av tomter var 100 000 kroner. Ellers er det verdt å merke seg at det er relativt mange med tømmeravvirking – over 23 prosent, med en gjennomsnittsomsetning på 55 484 kroner.

Når det gjelder annen virksomhet med tilknytning til eiendommen, spørsmål 42–52, er det for utvalg A 21 prosent som oppgir at de driver «annen virksomhet» med tilknytning til eiendommen. 16 prosent av respondentene oppgir én virksomhet, 4 prosent oppgir to og 1 respondent oppgir tre virksomheter. For utvalg B er det 1 som oppgir fire og 8, 11 prosent, som oppgir én virksomhet.

Om man ser på begge utvalgene samlet er det kun 17 prosent av respondentene som har krysset av for at skogen ikke drives, 12 prosent for at det ikke er aktivitet i utmarka.

7.8 Næringsvirksomhet som ikke har tilknytning til eiendommens ressurser

Anleggsvirksomhet og byggevirksomhet er de vanligste næringsaktivitetene for de personene som var med i undersøkelsen, tabell 7.9. Den tredje vanligste virksomheten er regnskapsføring og konsulentvirksomhet.

Tabell 7.9 Næringsvirksomhet som ikke har tilknytning til eiendommens ressurser

	Utvalg A			Utvalg B		
	Antall som har krysset av for aktivitet	Antall som har oppgitt omsetnin g	Omsetning gj. Kr.	Antall som har krysset av for aktivitet	Antall som har oppgitt omsetnin g	Omsetning gj. Kr.
53 Regnskapsf. og konsulent virks.	18	14	245 214	1	1	408 000
54 Anleggsvirksomhet og transport	31	26	806 309			
55 Vareprod. Og foredlingsakt.	4	1	39 000			
56 Husflid og smaindustri	4	1	320 000			
57 Byggevirksomhet	30	19	1 485 603	1	1	900 000
58 Annen tjenesteyting	13	6	252 200			
59 Annet	21	14	4 747 919	2	2	2 200 000

I alt 105 respondenter (29 %) i utvalg A svarte at de hadde én eller flere næringsvirksomheter som ikke hadde tilknytning til eiendommens ressurser. 91 av disse hadde én aktivitet, 13 to og 1 hadde tre næringsaktiviteter.

Av de som har svart «annet» oppgir syv at de driver butikk eller salg i en eller annen form, to har verksted/industri, i tillegg oppgis utleie av eiendom, camping, taxikjøring og finans.

For næringsaktivitet som ikke har tilknytning til eiendommens ressurser, ble respondentene bedt om å oppgi om aktiviteten var lokalisert på eiendommen, i kommunen eller utenfor kommunen. Bare 71 har krysset av for lokalisering. Av disse var 30 prosent lokalisert på bruket, 52 prosent i kommunen og 18 prosent utenfor kommunen.

7.9 Planer fremover

I spørreskjema var det også spørsmål om hvilke planer eierne hadde for eiendommen fremover. Man delte spørsmålene opp i to deler. I en del ble man spurt om planer i forhold til områder hvor eieren allerede hadde aktivitet. I den andre delen ble det spurt om hva man så for seg av aktiviteter på områder hvor det på undersøkelsens tidspunkt ikke var aktivitet.

For områder med aktivitet ble det spurt om hvilke planer respondentene hadde for de neste fem år og ble bedt om å krysse av for om de trodde at aktiviteten ville forbli som nå, utvides, legges om eller nedlegges. Frekvenstabellen under viser de innkomne svar.

Tabell 7.10 Planer fremover på landbrukseiendommer med aktivitet, antall svar

	Utvalg A					Utvalg B			
	Som na	Utvide	Omlagge	Ned- legge	Overdr./ salg	Som na	Utvide	Omlagge	Ned- legge
Jordbruk	262 ¹⁾	10	6 ²⁾	6 ²⁾	11	52	2		2
Skogbruk	228 ³⁾	31		2	7	29	6		
Næring knyttet til eiendomsressurser	162 ⁴⁾	30 ⁵⁾		1	3	23 ²⁾	5	1	
Næring som ikke er knyttet til eiend. ressurser.	171 ²⁾	13	3	1	2	25	1		

1) 4 har overdragelse/salg som alt. 2

2) 1 har overdragelse/salg som alt. 2

3) 2 har overdragelse/salg som alt. 2

4) 2 har utvidelse og 2 har overdragelse/salg som alt. 2

5) 1 har omlegging som alt. 2

De langt fleste av respondentene i undersøkelsen ser for seg et aktivitetsnivå på linje med dagens de neste fem år. Selv om relativt få har planer om endring i aktivitetene, er det langt flere som tror på en utvidelse av eksisterende aktivitet/næring enn som tror på en nedlegging.

For bruk uten (nærings-)aktivitet ble det spurt om det var planer for etablering. Respondentene ble bedt om å krysse av for om de trodde det kom til å bli startet aktivitet de neste fem årene. Svarene er presentert i tabellen under.

Tabell 7.11 Planer fremover på landbrukseiendommer uten aktivitet

	Utvalg A			Utvalg B		
	Ja	Nei	Kanskje	Ja	Nei	Kanskje
Jordbruk	14	35	16	2	5	6
Skogbruk	25	17	14	3	3	6
Næring knyttet til eiendomsressurser	27	16	20	9	1	5
Næring som ikke er knyttet til eiend. ressurser.	13	10	24	3	2	4

Det er relativt få som har svart på denne delen. Det henger selvsagt sammen med at det er relativt mange med aktivitet, og som derved har svart på spørsmålet over. Av de som har svart på spørsmålet, er det mange som har planer om å begynne næring i tilknytning til eiendommens ressurser. Et annet interessant poeng er at det er mange som tenker alternativt i forhold til utnyttelse av eiendommens ressurser. Det er langt flere som tror de vil starte aktivitet som ikke er jordbruksaktivitet, men har basis i eiendommen, enn de som tror de vil starte jordbruk. Dette gjelder for begge utvalgene. Likevel er det nesten like mange som svarer ja eller kanskje på spørsmålet om de tror de kan komme til å gå i gang med jordbruksaktivitet, som de som svarer nei.

Å avskrive bruk uten produksjonsstøtte i forhold til aktivitet på eiendommene er det ingen grunn til ut fra svarene i denne undersøkelsen. Svarene går i retning av å opprettholde aktivitetene og det er flere som tror på økning enn nedgang i aktivitetsnivå og ressursutnytting av landbrukseiendommene.

7.10 Oppsummering «landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd»

Undersøkelsen viser at på mange av eiendommene foregår det næringsaktivitet som har basis i eiendommens ressurser, og at det er potensial for å utvikle næringsaktiviteten videre på mange av disse eiendommene.

Det ble sendt ut spørreskjema til 1 200 eiere av landbrukseiendommer i forbindelse med undersøkelsen. Svarprosenten på 36 prosent er lite problematisk i forhold til undersøkelsens formål. Det er alltid en fare for at de som har størst aktivitet og som opplever at spørsmålene i undersøkelsen angår dem, er overrepresentert blant dem som svarer i en slik postal undersøkelse. Likevel er antallet respondenter stort nok til å gi et godt bilde av hvordan arealene brukes, og til å gi et godt bilde av hvilke aktiviteter eiere av landbrukseiendommer driver på, eller i tilknytning til, eiendommen. Det er imidlertid for lite til å si noe sikkert om gjennomsnittsarealer og hyppighet av de enkelte aktivitetene.

Det ble lagt noen skranker på hvilke type eiere som fikk være med i populasjonen. Svarene som er gitt og de resultatene som fremkommer, må sees på med dette for øye. Imidlertid gir undersøkelsen relativt klare svar i forhold til problemstillingen og ambisjonene med den postale undersøkelsen, nemlig å gi et utfyllende bilde av bruken av arealet og hvilke aktiviteter som drives på landbrukseiendommer som ikke søker om produksjonstilskudd.

Store arealer disponeres av eiere av landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd. Det er stor variasjon mellom brukene, spesielt i utmarks- og skogareal.

Jorden ligger ikke brakk. For eiendommene med jordbruksareal drives jorden på over 80 prosent av eiendommene. Likeledes er det aktivitet både i skogen og i utmarka. Om man ser på begge utvalgene sammen er det kun 17 prosent av respondentene som har krysset av for at skogen ikke drives, 12 prosent for at det ikke er aktivitet i utmarka.

Brukene i undersøkelsen har aktiviteter i tilknytning til eiendommens ressurser og produktive arealer. Det økonomiske utbyttet varierer. Få baserer husholdningsinntekten på eiendommen, men for de som har oppgitt inntekt er det noen med ganske store inntekter fra utleie av bygninger, skogsdrift og arealutleie.

De fleste tror på en opprettholding av eksisterende aktivitetsnivå de neste fem år. Det er flere som tror på en økning enn en nedgang i aktivitetsnivå og ressursutnytting av eiendommene. Ut fra undersøkelsen er det ikke likhetstegn mellom bruk som ikke er kvalifisert til produksjonsstøtte, og gjengroing og nedleggelse av all aktivitet.

8 Sammenstilling og konklusjoner

I de årlige driftsgranskingene i jord og skogbruk samler NILF hvert år, i tillegg til data om jord- og skogbruk, inn store mengder data om tilleggsnæring og annen næring for yrkesmessig drevne bruk. Driftsgranskingene omfatter ikke bruk/jordbruksbedrifter som har standard dekningsbidrag mindre enn 8 ESU. For å få bedre kunnskap om hvilke aktiviteter som foregår på disse eiendommene, ble det i prosjektet «Næringsaktivitet og ressursgrunnlag på ulike typer landbrukseiendommer» gjennomført to utvalgsundersøkelser, én blant «mindre bruk» og én blant «landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd». I dette notatet presenteres resultater om tilleggsnæring og annen næring for bruk i driftsgranskingene for 2006 og resultater fra de to spørreundersøkelsene.

Brukene som er med i driftsgranskingene, er rekruttert ut fra den *jordbruksproduksjonen* som drives på bruket. For regnskapsårene 2005 og 2006 er det gjort detaljerte registreringer for tilleggsnæringer og annen næringsaktivitet. Selv om brukene ikke er rekruttert med tanke på å være representative for disse aktivitetene, viser resultatene likevel et godt bilde på hvor stor betydning næringsaktiviteter utenom tradisjonelt jord- og skogbruk har for de yrkesmessig drevne brukene.

Utvalget for undersøkelsen blant «mindre bruk» ble trukket ut fra populasjonen på 13 600 bruk som mottar produksjonstilskudd, men som ikke tilfredsstiller kravene til deltagelse i driftsgranskingene. Undersøkelsen ble gjennomført som telefonintervjuer. Det er registrert svar fra 348 respondenter i denne undersøkelsen.

Undersøkelsen blant «landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd» ble gjennomført som en postal undersøkelse. Det ble lagt noen skranker på hvilke type eiere som fikk være med i populasjonen. Populasjonen ble så delt i to utvalg, utvalg A, eiere med næringsinntekt og utvalg B, eiere uten næringsinntekt. Populasjonen av disse kategoriene var henholdsvis 21 600 og 28 600. Undersøkelsen ga relativt klare svar i forhold til problemstillingen og ambisjonene med den postale undersøkelsen, nemlig å gi et utfyllende bilde av bruken av arealet og hvilke aktiviteter som drives på landbrukseiendommer som ikke søker om produksjonstilskudd.

8.1 Sammenstilling av resultater

For brukene som er med i driftsgranskingene, er det registrert tilleggsnæringsaktivitet på 81 prosent av brukene (yrkesmessig drevne bruk). For gruppen «mindre bruk» var det 61 prosent som svarte at de hadde tilsvarende aktiviteter, og for gruppen «landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd» var det 71 prosent som hadde krysset av for at de hadde slike aktiviteter i utvalg A og 47 prosent i utvalg B. For alle tre undersøkelsene er dette registrering av *aktivitet* som foregår på eiendommen. Fordi det ikke er stilt krav til omfang eller omsetning, behøver derfor ikke aktiviteten å være *næring*.

Det er registrert næringsinntekt fra landbruk for 95 prosent av de mindre brukene som mottar produksjonstilskudd og for 65 prosent av landbrukseiendommene som ikke mottar produksjonstilskudd (utvalg A). I gjennomsnitt var næringsinntekt fra landbruk henholdsvis kr 21 400 og kr 17 000 for dem det var registrert slik inntekt på.

Utleie, videreforedling (blant annet vedproduksjon) og utmarksnæring går igjen som viktig aktivitet i alle tre gruppene. For driftsgranskingsbruka og gruppen «mindre bruk»

er maskinkjøring blant de fire mest vanlige aktivitetene, mens det er få som driver med denne aktiviteten i gruppa «landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd»

For utvalg A i gruppen «landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd», var det en større del som hadde næringsinntekt fra annen næring (46 %) enn det var i de to andre gruppene. Det var 28 prosent av driftsgranskingsbrukene som hadde annen næring og for gruppen «mindre bruk» var det 24 prosent som hadde næringsinntekt fra annen næring.

Tabell 8.1 viser en oppstilling av noen av resultatene for de tre undersøkelsene. Her vises inntektstall og omsetning for næringsaktiviteter. De viktigste aktivitetene for hvert utvalg listes også opp i tabellen.

Det er stor forskjell på hvor stor omsetning enkeltaktørene har i sin tilleggsnæring. I gruppen «landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd», er det noen som driver omfattende næringsvirksomhet. De tre eierne som har høyest omsetning, gjør derfor at gjennomsnittet for gruppa som helhet, blir mye høyere enn gjennomsnittet for de to andre gruppene.

Tabell 8.1 Sammenstilling av noen resultater fra de tre undersøkelsene

	Yrkesmessig drevne bruk		Mindre bruk		Landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd			
	n		n		Utv A		Utv B	
	n		n		n		n	
Antall med i undersøkelsen	912		348		367		74	
Andel med tilleggsnæring ¹⁾	742	81 %	212	61 %	267	72 %	35	47 %
Gj. omsetning TN, kr	727	84 400	139	126 100	141	246 100	10	43 400
Gj. oms ex. tomtsalg, kr	-	-	135	114 500	139	169 300	-	-
Gj. ved oms < 4 mill., kr	-	-	-	-	138	99 200	-	-
Vanligste aktiviteter	Utleie		Jakt/fiske/utmark		Jakt/fiske/utmarksnæring			
	Maskinkjøring		Utleie hus/hytter		Utleie hus/hytter			
	Utmarksnæring		Maskinkjøring		Annen bruk av driftsbygning			
	Vareproduksjon		Videreforedling trevirke		Videreforedling trevirke			
Andel med annen næring ²⁾	259	28 %	71	20 %	105	29 %	-	-
Gj. oms annen næring	239	158 400	46	1 411 600	73	100	-	-
Likningsdata:	3)							
Lønnsinntekt			283	438 700	333	469 600	68	478100
Næringsinntekt, landbruk			292	21 400	237	17 000	-	-
Næringsinntekt annen næring			89	190 000	171	208 900	-	-
Næringsinntekt i alt			301	76 900	340	116 923	-	-

1) TN er her definert som all form for tilleggsnæringsaktivitet som foregår på eiendommen/bruket uavhengig av omfang

2) Annen næring er næringsaktivitet som ikke er avhengig av eiendommens ressurser

3) I driftsgranskningene blir det ikke registrert ligningsdata

4) Likningsdata er hentet fra likning 2006 for alle som har tillatt kobling

8.2 Total omsetning fra tilleggsnæring på ulike landbrukseiendommer

I driftsgranskingene blir omsetning fra ulike tilleggsnæringer registrert på lik linje med omsetning av tradisjonelle landbruksprodukter. Registreringene er basert på faktiske skatteregnskapstall og er derfor et svært sikkert datagrunnlag. For de andre gruppene, «mindre bruk» og «landbrukseiendommer», bygger registreringene på de registreringene som er gjort henholdsvis på telefon og ved utfylling av spørreskjema. I begge disse undersøkelsene var det mange som oppga/krysset av for at de hadde aktivitet, men som ikke oppga omsetningstall. Det kan være mange grunner til at omsetning ikke er oppgitt, det kan være hobby som ikke gir inntekt, det kan oppleves som vanskelig å oppgi omsetning, aktiviteten kan være i en oppstartfase m.m.

For omsetningstallene for «mindre bruk» og «landbrukseiendommer» er det også viktig å være klar over at det kan være vanskelig å gi et godt anslag på økonomiske størrelser. Noen vurderer omsetningen høyere enn den faktisk er, mens andre kanskje har omsetning uten at de har oppgitt det i våre undersøkelser. I beregningen som er gjort i Tabell 8.2, er det tatt utgangspunkt i de respondentene som har oppgitt omsetningstall for tilleggsnæring.

Brukene som deltar i driftsgranskingene, er valgt ut på bakgrunn av jordbruksdrifta på bruket. Det er derfor ikke sikkert at brukene er representative for tilleggsnæring. For de to andre undersøkelsene vet man heller ikke om de som har deltatt i undersøkelsene er representative. Ved å blåse opp gjennomsnittstall for et lite utvalg til å gjelde hele populasjonen, vil eventuelle feil eller skjevheter i utvalget kunne føre til store feil for totaltallene. I beregningene under er det ikke tatt hensyn til dette. Det er heller ikke tatt hensyn til eventuelle geografiske forskjeller eller foretatt vekting av materialet. Totaltall for populasjonen vil derfor være usikre.

For gruppen «landbrukseiendommer der eier har næringsinntekt», er det noen få respondenter som har oppgitt svært høy omsetning for tilleggsnæring (se også tabell 8.1). Legger man til grunn at respondentene er representative, vil total omsetning for landbrukseiendommer uten aktiv drift, men der eier har næringsinntekt, være over 2 mrd. kroner. Tre respondenter i utvalget har oppgitt omsetning for tilleggsnæringer på over kr 4. mill. Til sammen har disse tre omsetning på kr 20,9 mill, eller 60 prosent av total omsetning for utvalget. Holder man disse tre utenom beregningen av total omsetning for populasjonen, blir gjennomsnittlig omsetning per eiendom redusert til kr 99 200 og totalomsetning for denne delen av landbrukseiendommene kr 804,6 mill.

De landbrukseiendommene som har aktiv landbruksdrift, bruk som er med i driftsgranskingene og gruppen «mindre bruk», har total omsetning for tilleggsnæring på ca. 3 mrd. kroner etter vår beregning. Dette er høyere enn det Statistisk sentralbyrå fant i landbruksundersøkelsen for 2007 (SSB 2008b). SSBs beregninger for tilleggsnæring viser at det er tilleggsnæring på 40 prosent av de aktive landbrukseiendommene og at samlet bruttoinntekt¹³ fra tilleggsnæring var 2,2 mrd. kroner.

---

¹³ Bruttoinntekt er definert som summen av alle inntekter uten mva før kostnader er trukket fra, og tilsvarer omsetning i NILFs undersøkelser.

Tabell 8.2 Beregnet omsetning fra tilleggsnæring

	Populasjon	Antall svar	Ant. svar i % av populasjon	Oppgitt omsetning, gj., kr	% m/TN	% som har oppgitt oms.TN	Beregnet oms. populasjon, mill. kr	Beregnet ant. med TN pop.
Landbrukseiend. u/aktiv drift, eier m/næringsinnt.	21 570	367	1,7	246 100	73	38	2 039	15 693
Landbrukseiend. u/aktiv drift, eier u/næringsinnt.	28 640	74	0,3	43 400	47	14	168	13 546
Mindre bruk	13 600	348	2,6	126 100	61	40	685	8 285
Yrkesmessig drevne bruk	34 500	912	2,6	84 400	81	80	2 321	27 918
<i>Mindre bruk + dgr</i>	<i>48 100</i>	<i>1 260</i>	<i>2,6</i>				<i>3 006</i>	<i>36 203</i>
<i>Sum alle</i>	<i>98 310</i>	<i>1 701</i>	<i>1,7</i>				<i>5 214</i>	<i>65 441</i>

8.3 Andre konklusjoner

Det er registrert i alt 28 000 dekar jordbruksareal for gruppen «mindre bruk». Arealene på disse brukene er i drift, bare 2 prosent av arealene blir oppgitt å ligge brakk. 60 prosent av disse brukene hadde også husdyr, med sau som viktigste husdyrslag.

Denne undersøkelsen gir ikke grunnlag for å si sikkert hvor store arealer som er på eiendommene som ikke mottar produksjonstilskudd, men de arealtall som oppgis i undersøkelsen, gir likevel grunn til å anta at totalarealet er betydelig. Det er stor variasjon i arealstørrelsen på de brukene som ikke får produksjonstilskudd, særlig gjelder dette utmarks- og skogareal.

For de av eiendommene i gruppen «landbrukseiendommer som ikke mottar produksjonstilskudd» som har jordbruksareal, drives jorden på over 80 prosent av eiendommene. Likeledes er det aktivitet både i skogen og i utmarka. For hele denne gruppen er det kun 17 prosent av respondentene som har krysset av for at skogen ikke drives, 12 prosent for at det ikke er aktivitet i utmarka.

Å avskrive de små brukene/landbrukseiendommene i forhold til aktivitet på eiendommene er det ingen grunn til ut fra svarene i våre undersøkelser. Brukene i undersøkelsene har aktiviteter og produktive arealer. De fleste tror på en opprettholding av eksisterende aktivitetsnivå de neste fem år. Det er flere som tror på en økning enn en nedgang i aktivitetsnivå og ressursutnytting av eiendommene. Ut fra undersøkelsen er det ikke likhetstegn mellom bruk som ikke er kvalifisert til produksjonsstøtte, og gjengroing og nedleggelse av all aktivitet.

Kilder

- Kjesbu, E., A. Hegrenes, S. K. Paulsen Rye, O. Sjelmo og Kristin Stokke. 2007. *Tilleggsnæringer og annen næringsaktivitet på yrkesmessig drevne gardsbruk*, Notat 2007–9, NILF, Oslo
- Landbruks- og matdepartementet, 2007. *Ta landet i bruk!* Landbruks- og matdepartementets strategi for næringsutvikling 2007–2009.
http://www.regjeringen.no/Upload/LMD/Vedlegg/Brosjyrer_veiledere_rapporter/Ta_landet_i_%20bruk.pdf
- NILF 2007. *Driftsgranskinger i jord- og skogbruk. Regnskapsresultater 2006*.
- Sjelmo, O, K. Stokke, S. K. P. Rye, B. V. Øyen, T. Hunstad og E. Kjesbu. 2006. *Forprosjekt tilleggsnæringer*, Notat 2006–10, NILF, Oslo.
- SSB 2008a. *Landbrukseiendommer, bebyggelse og bosetting 2007*
<http://www.ssb.no/laeiby/tab-2008-11-06-02.html>
- SSB 2008b. *Landbruksundersøkelsen 2007*. <http://www.ssb.no/lu/>

Vedlegg 1 Klassifisering av tilleggsnæring

Type:	Er tilleggsnæringen en typisk vare- eller tjenesteproduksjon? Tj = Tjenesteproduksjon Vare = Vareproduksjon Kombi = kombinert vare- og tjenesteproduksjon
For hvem:	Hvem er kunden/ markedet? JBR = Jordbruksnæringa SBR = Skogbruksnæringa AN = Andre markeder K = Kombigruppe
Ressurs 1:	Hva er hovedressurs/ hovedinnsatsfaktor? Areal Bygning Maskin Ravare K = en kombinasjon
Ressurs 2:	Er det realressursen eller humansressursen som er det viktigste? RR = Realressurs HR = Humanressurs HR + RR = Bade real- og humanressurs
Ressurs 3:	Er det i hovedsak jordbruk eller skogbruk som er hovedressursen? JBR = Jordbruksnæringa SBR = Skogbruksnæringa K = en kombinasjon

TILLEGGSNÆRING	Type	For hvem	Ressurs 1	Ressurs 2	Ressurs 3	Klassifisering for 2005
Tilleggsnæring uklassifisert	Kombi	K	K	HR + RR	K	Till.nær. uklassifisert
Utleie av areal og bygninger	Tj	K	K	RR	K	Utleierom og utleiehus
Utleie av jbr.areal	Tj	AN	Areal	RR	JBR	Utmarksnæring
Utleie av jbr.areal til annen næring	Tj	AN	Areal	RR	JBR	Utmarksnæring
Festeavgift pa jbr.areal	Tj	AN	Areal	RR	JBR	Utmarksnæring
Arlige erstatn pa jbr.areal	Tj	AN	Areal	RR	JBR	Utmarksnæring
Utleie av sbr.areal	Tj	AN	Areal	RR	SBR	Utmarksnæring
Utleie av sbr.areal til annen næring	Tj	AN	Areal	RR	SBR	Utmarksnæring
Festeavg pa sbr.areal	Tj	AN	Areal	RR	SBR	Utmarksnæring
Arlige erstatn pa sbr areal	Tj	AN	Areal	RR	SBR	Utmarksnæring
Utleie av sbr.areal til naturvernformal	Tj	An	Areal	RR	SBR	Utmarksnæring
Uteie av bygninger	Tj	K	Bygning	RR	JBR	Utleierom og utleiehus
Utleie av dr.bygn til jbr.nær	Tj	JBR	Bygning	RR	JBR	Utleierom og utleiehus
Utleie av dr.bygn til skg.br nær	Tj	SBR	Bygning	RR	JBR	Utleierom og utleiehus
Utleie av dr.bygn til annen næring	Tj	AN	Bygning	RR	JBR	Utleierom og utleiehus
Utleie av vaning og karbolig	Tj	AN	Bygning	RR	K	Utleierom og utleiehus
Utleie av hytter	Tj	AN	Bygning	RR	K	Turisme
Maskinkjøring	Tj	K	Maskin	HR + RR	K	Maskinkjøring
Leiekjøring for jbr	Tj	JBR	Maskin	HR + RR	JBR	Maskinkjøring
Leiekjøring for jbr m/traktor	Tj	JBR	Maskin	HR + RR	JBR	Maskinkjøring
Leiekjøring for jbr m/andre maskiner	Tj	JBR	Maskin	HR + RR	JBR	Maskinkjøring
Leiekjøring for jbr m/tresker	Tj	JBR	Maskin	HR + RR	JBR	Maskinkjøring
Leiekjøring for sbr	Tj	SBR	Maskin	HR + RR	K	Maskinkjøring
Leiekjøring for sbr m/traktor	Tj	SBR	Maskin	HR + RR	K	Maskinkjøring
Leiekjøring for sbr m/sbr.utstyr	Tj	SBR	Maskin	HR + RR	SBR	Maskinkjøring
Leiekjøring for andre	Tj	AN	Maskin	HR + RR	JBR	Maskinkjøring
Leiekjøring: snøbr./strøing	Tj	AN	Maskin	HR + RR	JBR	Maskinkjøring
Leiekjøring for andre - annet	Tj	AN	Maskin	HR + RR	JBR	Maskinkjøring

TILLEGGSNÆRING	Type	For hvem	Ressurs 1	Ressurs 2	Ressurs 3	Klassifisering for 2005
Foredling/vareproduksjon	Vare	K	Ravare	HR + RR	K	Vareproduksjon
Foredling av melkeprod	Vare	AN	Ravare	HR + RR	JBR	Vareproduksjon
Foredling av kjøttprod	Vare	AN	Ravare	HR + RR	JBR	Vareproduksjon
Foredling av fr. og grønt	Vare	AN	Ravare	HR + RR	JBR	Vareproduksjon
Foredling av oljevekster	Vare	AN	Ravare	HR + RR	JBR	Vareproduksjon
Foredling av andre produkter	Vare	AN	Ravare	HR + RR	JBR	Vareproduksjon
Brygging og vinproduksjon	Vare	AN	Ravare	HR + RR	JBR	Vareproduksjon
Bioenergiprod. m/jbr.ravarer	Vare	AN	Ravare	HR + RR	JBR	Vareproduksjon
Bioenergiprod.m/sbr.ravarer	Vare	AN	Ravare	HR + RR	SBR	Vareproduksjon
Bearbeiding av eget trevirke	Vare	AN	Ravare	HR + RR	SBR	Vareproduksjon
Produksjon og salg av ved	Vare	AN	Ravare	HR + RR	SBR	Vareproduksjon
Juletre og pyntegrønt	Vare	AN	Ravare	HR + RR	SBR	Vareproduksjon
Gardssag	Vare	K	Bygning	HR + RR	SBR	Vareproduksjon
Gardssag - leiesaging	Tj	K	Bygning	HR + RR	SBR	Annen tjenesteyting
Gardssag - materialproduksjon	Vare	K	K	HR + RR	SBR	Vareproduksjon
Utmarksnæring	Tj	AN	Areal	RR	SBR	Utmarksnæring
Utleie av jakt	Tj	AN	Areal	RR	SBR	Utmarksnæring
Utleie og guding av jakt	Tj	AN	Areal	RR	SBR	Utmarksnæring
Utleie av fiske	Tj	AN	Areal	RR	SBR	Utmarksnæring
Utleie og guiding av fiske	Tj	AN	Areal	RR	SBR	Utmarksnæring
Salg av grus, sand og stein	Vare	K	Ravare	RR	SBR	Utmarksnæring
Salg av tomter	Vare	AN	Areal	RR	SBR	Utmarksnæring
El-produksjon (smakraftverk)	Vare	AN	Areal	RR	SBR	Utmarksnæring
Annen utleie/aktivitet i utmark	Tj	AN	Areal	HR + RR	SBR	Utmarksnæring
Bærplukking	Vare	AN	Areal	HR + RR	SBR	Utmarksnæring
Lav- og moseplukking	Vare	AN	Areal	HR + RR	SBR	Utmarksnæring

TILLEGGSNÆRING	Type	For hvem	Ressurs 1	Ressurs 2	Ressurs 3	Klassifisering for 2005
Landbruksrelatert reiseliv	Tj	AN				Turisme
Gardsturisme	Tj	AN	K	HR+RR	K	Turisme
Seterturisme	Tj	AN	K	HR+RR	JBR	Turisme
Drift av campingplass	Tj	AN	Areal	HR+RR	K	Turisme
Opplevelsesturisme	Tj	AN				Turisme
Rafting, kano el batutleie	Tj	AN				Turisme
Div motorsport/-aktivitet	Tj	AN	K	HR+RR	SBR	Turisme
Hundekjøring	Tj	AN				Turisme
Riding og aktivitet m/hest	Tj	AN	K	HR+RR	K	Turisme
Diverse dyresafari	Tj	AN				Turisme
Annen tjenesteyting	Tj	AN	K	HR+RR	K	Annen tjenesteyting
Inn på tunet og grønn oms	Tj	AN	K	HR+RR	K	Annen tjenesteyting
IPT - utd, skole og barneh	Tj	AN	K	HR+RR	K	Annen tjenesteyting
IPT - helse og omsorg	Tj	AN	K	HR+RR	K	Annen tjenesteyting
Drift av restaurant og konf.lokale	Tj	AN	Bygning	HR+RR	JBR	Annen tjenesteyting
Landbruksverksted	Tj	K	Bygning	HR+RR	JBR	Annen tjenesteyting
Rideskole/stall	Tj	AN	Bygning	HR+RR	JBR	Annen tjenesteyting
Annen tjenesteyting m/hest og hund	Tj	AN	K	HR+RR	JBR	Annen tjenesteyting
Kenel og hundepass	Tj	AN	Bygning	HR+RR	JBR	Annen tjenesteyting
Kulturbaserte tjenester	Tj	AN	K	HR+RR	K	Annen tjenesteyting
Golfbane	Tj	AN				Annen tjenesteyting
Landbr.rel tjenester	Tj	K	Maskin	HR+RR	K	Annen tjenesteyting
Gardsbutikk/ gardsutsalg	Tj.	AN	Bygning	HR+RR	JBR	Annen tjenesteyting
Annen biologisk prod	Tj	AN	Areal	HR+RR	JBR	Ikke klassifisert till.nær.
Ferskvannsbasert fiskeoppdr	Tj	AN				Ikke klassifisert till.nær.
Oppdr/avl hund, katt, kanin	Tj	AN	Bygning	HR+RR	JBR	Ikke klassifisert till.nær.
Hesteoppdrett	Tj	AN	Bygning	HR+RR	JBR	Ikke klassifisert till.nær.

ANNEN NÆRING

Ikke klassifisert	Kombi					Ikke klass. annen nær.
Regnskaps og konsulentvirksomhet	Tj					
Anl.virksomhet og transport	Tj					
Vareprod og foredling	Vare					
Husflid og smaindustri	Vare					
Byggevirksomhet	Tj					
Annen tjenesteyting	Tj					
Jordbruksarbeid for andre	Tj					
Utleie fast eiend og a kap.innt	Tj					
Handelsvirksomhet	Tj					

Vedlegg 2 Intervjuguide, telefonundersøkelse

Del	SpNr	Tekst	
A	01	Grovforproduksjon inkl. beite	
	02	Kornproduksjon	
	03	Frukt,bær,grønnsaker,potet	
	04	Annen biologisk prod.	
	05	Jordb.areal, til annen akt.	
	Disponering av arealet på eiendommen	06	Jordb.areal, utleid
		07	Jordb.areal, brakk/gjengrodd
		08	Har ikke jordbruksareal
		09	Produktivt skogareal
		11	Utmarksareal
		12	Leid jordbruksareal
		13	Er det husdyrhold på bruket?
		B	14
15	Utleie av areal til jordbr. -drives av andre		
16	Utleie av arealer til annet enn jordbr.		
17	Annet		
18	Driver tradisjonelt skogbruk		
19	Juletre og pyntegrønt (prod.)		
20	Skogen drives av andre		
21	Skogen drives ikke		
22	Driver jakt/fiske		
23	Driver utmarksnæring		
Næringsaktivitet som har tilknytning til eiendommens ressurser	24		Salg av grus, sand
	25		Salg av tomter
	26		Inntekt fra bortfeste av tomter, fallretter o.l.
	27		Utmarka leies ut - jakt/fiske
	28		Utmarka leies ut - utmarksnæring
	29		Ingen aktivitet i utmark
	30		Har ikke driftsbygninger
	31		Bygn. brukes i egen næringsaktivitet
	32		Bygn leies ut til jordb.formal
	33		Bygn leies ut til annen akt.
	34		Bygningene står tomme
	35		Annen bruk

Del	SpNr	Tekst	
B forts.	36	Bor selv i bolighus på eiendommen	
	37	Bruker bolighus selv som feriehus	
	38	Utleige av bolighus	
	39	Bolighus står tomt	
	40	Utleige av hytter og lignende	
	41	Annet	
	42	Utleige av jordbruksmaskiner	
	Næringsaktivitet som har tilknytning til eiendommens ressurser	43	Maskinkjøring for andre (jordb.maskiner)
		44	Foredling av melk, kjøtt, frukt, olje
		45	Foredling av trevirke, gardsagg, vedprod.
		46	Videreforedling pyntegrønt
		47	Annen videreforedling
		48	Gards- og seterturisme
		49	Inn på tunet, gardsbarnehage
		50	Landbruksverksted
		51	Div. annen tjenesteyting
		52	Annet
C	53	Regnskapsføring og konsulentsvirksomhet	
	54	Anleggsvirksomhet og transport	
	Egen næringsaktivitet som ikke har tilknytning til eiendommens ressurser	55	Vareprod. og foredlingsakt.
		56	Husflid og smaindustri
		57	Byggevirksomhet
		58	Annen tjenesteyting
59	Annet		
D	60	Primærnærings	
	61	Industri	
	Opplysninger om lønnsarbeid	62	Annleggsvirks. Bygg&transport
		63	Privat tjenesteyting
		64	Offentlig sektor
E	65	Tradisjonelt jordbruk	
	66	Skogbruk	
	Planer framover	67	Annen næringsakt. knyttet til eiend. Ressurser
		68	Næringsakt. ikke knyttet til eiend. Ressurser
		69	Tradisjonelt jordbruk
		70	Skogbruk
	71	Næringsakt knyttet til eiendommens ressurser	
	72	Næringsakt ikke knyttet til eiendommens ressurser	
F	73	Fast bosatt på eiendommen?	
	74	Hvis nei, har andre eiendommen som fast bopel	
	75	Boplikt til eiendommen	
	76	Driveplikt til eiendommen	
	77	Hvis ikke jordbr.aktivitet, har det vært tidligere	
	78	Har vokst opp på eiendommen	
	Bakgrunnsdata	79	Overtatt etter familie
		80	Kjøpt på åpent marked
		81	Samlet lønnsinnt./pensjoner (husstand)
		82	Samlet næringsinnt (husstad)
		83	Antall medlemmer i husstanden
		84	Tillate kobling av data

Vedlegg 3 Spørreskjema, postal undersøkelse

Spørreundersøkelse i forbindelse med prosjektet «Næringsaktivitet og ressursgrunnlag på ulike typer landbrukseiendommer»

Sammen med Statistisk sentralbyrå (SSB) gjennomfører Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) et prosjekt der formålet er å kartlegge aktiviteter som foregår på landbrukseiendommer. Landbruks- og matdepartementet er oppdragsgiver for prosjektet. I forbindelse med prosjektet, gjennomføres det en spørreundersøkelse som sendes eiere av landbrukseiendommer som ikke søker om produksjonstilskudd i jordbruket. Vi ber om at du svarer på spørsmålene våre og returnerer skjemaet i svarkonvolutten som ligger ved, innen .... Alle svar vil bli behandlet konfidensielt.

Spørreskjemaet er delt inn i seks hovedpunkt, disponering av eiendommens areal (A), aktiviteter som er knyttet til eiendommens ressurser (B), næringsaktivitet som ikke er knyttet til eiendommen (C), lønnsarbeid (D), planer framover (E) og bakgrunnsdata (F). Med eiendommens ressurser mener vil alt areal, bygninger og landbruksmaskiner. Aktivitet på innleid areal skal også registreres. Den aktivitet og omsetning som skal registreres, skal foregå i grunneiers regi, eller i regi av medlemmer i hans/hennes husholdning. Om arealet eksempelvis er utleid, skal leieinntekter registreres, men ikke leietakers aktivitet. Vi ber om at skjemaet fylles ut så nøyaktig som mulig, bruk gjerne merknadsfeltet. Har du spørsmål om spørreskjemaet, kan du kontakte ...

A Disponering av arealet på eiendommen i 2007

Registrering av arealer på eiendommen. Kryss av ja eller nei for kategoriene under. Husk å fylle ut areal der svaret er ja.

	Ja	Nei	Hvis ja:	Areal, dekar	Merknader
1 Egen grovfôrproduksjon inkl. beite					
2 Egen kornproduksjon					
3 Egen prod. av frukt, bær, grønnsaker, poteter					
4 Annen egen biologisk prod. på jordbruksarealer					
5 Jordbruksareal som brukes til annen egen aktivitet, f.eks golfbane, campingplass og lignende					
6 Jordbruksareal som er utleid til andre					
7 Jordbruksareal, brakk eller gjengrodd					
8 Har ikke jordbruksareal					
9 Produktivt skogareal					
11 Utmarksareal					
13 Er det husdyrproduksjon på bruket?					

Hvis ja: oppgi husdyrslag og anslå antall dyr

B Næringsaktivitet og utleievirksomhet som har tilknytning til eiendommens ressurser

Registrering av aktiviteter som drives på eiendommen. Kryss av ja eller nei for aktivitetene under. Husk å fylle ut anslag for omsetning og arbeidsinnsats for aktiviteter der svaret er ja.

Hvis ja, fyll ut omsetning og arbeidstimer

	Ja	Nei	Omsetning 2006, kr	Arbeidsinnsats, timer		Merknader
				Eier, ektef./samb. og egne barn under 17 år	Annen arbeidskraft, inkl. egne barn o. 17 år	

Jordbruk og jordbruksarealer

14 Jordbruk						
15 Utleie av arealer til jordbruksdrift						
16 Utleie av arealer til annet enn jordbruk (golfbane, campingplass...)						
17 Annet.....						

B Næringsaktivitet og utleievirksomhet som har tilknytning til eiendommens ressurser forts.

Registrering av aktiviteter som drives på eiendommen. Kryss av ja eller nei for aktivitetene under. Husk å fylle ut anslag for omsetning og arbeidsinnsats for aktiviteter der svaret er ja.

Hvis ja, fyll ut omsetning og arbeidstimer

Ja	Nei	Omsetning 2006, kr	Arbeidsinnsats, timer		Merknader
			Eier, ektef./ samb. og egne barn under 17 år	Annen arbeidskraft, inkl. egne barn o. 17 år	

Skog/utmark

18	Tømmer og avvirking					
19	Juletre og pyntegrønt (produksjon)					
20	Uttak av ved til eget bruk					
21	Skogen drives ikke					
22	Driver jakt/fiske					
23	Driver utmarksnæring (turister, skianlegg...)					
24	Salg av grus, sand					
25	Salg av tomter					
26	Inntekt fra bortfeste av tomter, fallretter o.l.					
27	Utmarka leies ut til jakt/fiske (inkl. grunneierlag)					
28	Utmarka leies ut til annen utmarksnæring					
29	Ingen aktivitet i utmark					

Driftsbygninger

30	Bygningene brukes i egen næringsaktivitet					
31	Bygningene leies ut til jordbruksformål					
32	Bygningene leies ut til annen aktivitet					
33	Bygningene står tomme					
34	Har ikke driftsbygninger					
35	Annen bruk.....					

Bolighus og hytter

36	Bor selv i bolighus på eiendommen					
37	Bruker bolighus selv som feriehus					
38	Utleie av bolighus					
39	Bolighus står tomt					
40	Utleie av hytter og lignende					
41	Annet.....					

B Næringsaktivitet og utleievirksomhet som har tilknytning til eiendommens ressurser forts.

Registrering av aktiviteter som drives på eiendommen. Kryss av ja eller nei for aktivitetene under. Husk å fylle ut anslag for omsetning og arbeidsinnsats for aktiviteter der svaret er ja.

Hvis ja, fyll ut omsetning og arbeidstimer

Ja	Nei	Omsetning 2006, kr	Arbeidsinnsats, timer		Merknader
			Eier, ektef./ samb. og egne barn under 17 år	Annen arbeidskraft, inkl. egne barn o. 17 år	

Annen virksomhet med tilknytning til eiendommen

42 Utleie av jordbruksmaskiner (uten fører)						
43 Maskinkjøring for andre (jordbruksmaskiner)						
44 Foredling av melk, kjøtt, frukt, olje						
45 Foredling av trevirke, gårdssag, vedproduksjon						
46 Videreforedling pyntegrønt						
47 Annen videreforedling						
48 Gårds- og seteturisme, servering, restaurant						
49 Inn på tunet, gårdsbarnehage						
50 Landbruksverksted						
51 Div. annen tjenesteyting (stall/rideskole/kennel)						
52 Annet.....						

C Egen næringsvirksomhet som ikke har tilknytning til eiendommens ressurser

Registrering av næringsaktivitet som ikke er knyttet til eiendommens ressurser. Kryss av ja eller nei for aktivitetene under. Fyll ut anslag for omsetning og arbeidsinnsats for aktivitetene som drives. Kryss også av for hvor aktiviteten er lokalisert.

Hvis ja, fyll ut omsetning, arbeidsinnsats og lokalisering

Ja	Nei	Omsetning, 2006 kr	Arbeidsinnsats, timer		Lokalisering		
			Eier, ektef./ samb. og egne barn under 17 år	Annen arbeidskraft, inkl. egne barn o. 17 år	På eiendommen I kommunen Utenfor kommunen	På eiend.	I kom- munen

53 Regnskapsføring og konsulentvirksomhet								
54 Anleggsvirksomhet og transport								
55 Vareproduksjon og foredlingsaktivitet								
56 Husflid og småindustri								
57 Byggevirksomhet, håndverker, entreprenør								
58 Annen tjenesteyting (garter, frisør, lege, dyrlege)								
59 Annet.....								

D Opplysninger om lønnsarbeid

Fyll ut arbeidsinnsats som stillingsprosent for lønnsarbeid, og kryss av for lokalisering

Arbeidsinnsats, stillingsprosent

Lokalisering

	Arbeidsinnsats, stillingsprosent		Lokalisering	
	Eier	Ektefelle/ samboer	I kom- munen	Utenfor kom.
60 Primærnæring	%	%		
61 Industri	%	%		
62 Anleggsvirksomhet, bygg og transport	%	%		
63 Privat tjenesteyting, varehandel m.m.	%	%		
64 Offentlig sektor	%	%		
65 Annet.....	%	%		

E Planer framover

For **områder der det er aktivitet**: Hva er planene for de nærmeste 5 årene?
Kryss av for om du tror aktiviteten vil være som nå, utvides, legges om, eller nedlegges.

	Som nå	Utvide	Omlegging	Nedlegging	Overdragelse/salg
66 Jordbruk (se B 1-5)					
67 Skogbruk (se B 18)					
68 Næring knyttet til eiendommens ressurser (se B 15-17, 22-52)					
69 Næring som ikke er knyttet til eiendommens ressurser (se C 53-59)					

Hvis det **ikke** er næringsaktivitet på eiendommen nå: Er det planer om etablering?
Kryss av for om du tror at det kommer til å bli startet aktivitet de nærmeste 5 årene.

	Ja	Nei	Kanskje	Merknader
70 Jordbruk (se B 1-5)				
71 Skogbruk (se B 18-20)				
72 Næring knyttet til eiendommens ressurser (se B 15-17, 22-52)				
73 Næring som ikke er knyttet til eiendommens ressurser (se C 53-59)				

F Bakgrunnsdata

Sett kryss

	Ja	Nei	
74 Er eier fast bosatt på eiendommen?			
75 Hvis nei, er det andre som bor der fast?			
76 Er det knyttet boplikt til eiendommen?			
77 Er det knyttet driveplikt til eiendommen?			
78 Hvis det ikke er jordbruksaktivitet på eiendommen: Har det vært det tidligere?			Hvis ja: årstall nedlagt <input type="text"/>
79 Har eier eller ektefelle/samboer vokst opp på eiendommen?			
80 Er eiendommen overtatt på odal?			
81 Er eiendommen kjøpt på åpent marked?			

Fyll inn beløp

82 Samlet lønnsinntekt/pensjoner for husstanden	<input type="text"/>	kr
83 Samlet næringsinntekt for husstanden	<input type="text"/>	kr

Fyll inn antall

84 Antall medlemmer i husstanden	Voksne <input type="text"/>
	Barn under 17 år <input type="text"/>

Tusen takk for at du tok deg tid til å svare på spørsmålene!
Bruk svarkonvoluten for å sende inn skjemaet.

Svarfrist XXXXXXXXXXXX

Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Distriktskontoret i Bergen, Statens hus, Kaigaten 9, Postboks 7317, 5020 BERGEN
Telefon: 55 57 24 97, Telefaks: 55 57 24 96, Konto: 7694 05 11824, Org.nr: NO 970 924 333 MVA
E-post: postmottak@nif-ho.no, Internett: www.nif.no